

279849

700

REVISTA ISTORICĂ

Anul al XXII-lea, n-le 1-3.

Ianuar-Mart 1936.

SUPT
CONDUCEREA
LUI
N. IORGA

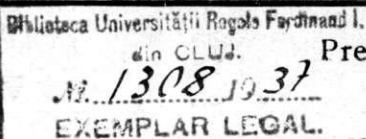
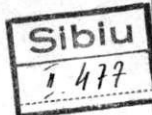

BCU-Cluj SUMARIUL: rsity Library Cluj

- N. Iorga*: Visita în România a profesorului din Berlin al lui Mihail Kogălniceanu.
- A. Bitay*: Din „Soarta faimei” lui Ștefan-cel Mare (o apreciere maghiară din 1593).
- Luisa Netoliczka*: O lucrare bulgară despre viața și arta populară.
- A. Sacerdoșeanu*: Așezămintul lui Radu Paisie pentru episcopia Buzăului.
- E. Dvoicenco*: Alexandru Hasdeu și literatura romină populară.
- N. Iorga*: Știri despre Romîni într'un izvor engles.
- ” ” Nicolae-Vodă Maurocordat și Athosul.
- ” ” Hagi-Prodan.
- ” ” Încă un călător în preajma noastră.
- Ț. Holban*: Noi știri despre pretendentul Ioan Bogdan.
- ” Despre moartea lui Constantin Brîncoveanu.
- Radu Vulpe*: Considerațiuni asupra Italiei preromane.
- V. Mîthordea*: Știri nouă cu privire la Radu Cantacuzino.
- Dări de samă, Cronică și Notițe de N. Iorga.**

1936

TIPOGRAFIA „DATINA ROMĂNEASCĂ”, VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

Prețul: 40 Lei.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA.

Anul al XXII-lea, n-le 1-3.

Ianuar-Mart 1936.

Visita în România a profesorului din Berlin al lui Mihail Kogălniceanu

Între călătorii germani cari au străbătut în prima jumătate a secolului al XIX-lea țara noastră nu figura dr. W. Brennecke, directorul Școlii Reale din Posen (Poznań), care, trecind pe aici la 1868, publica, la Hanovra, în 1870, o cărticică despre „țările de la Dunărea-de-jos și Constantinopolul”¹.

Și totuși acela care-și închină lucrarea lui Mihail Kogălniceanu ca ministru de Interne, dar și ca unui vechiu cunoscut, cu o „recunoaștere respectuoasă pentru atașamentul și aplecarea ce i-a arătat după un timp de o treime de secol”², și unui sprijinitor al culturii germane, adăugind și decorația prusiană pe care o purta omul politic, nu e din cele mai puțin interesante. Căci, de fapt, Brennecke a cunoscut, cum spune în prefață, pe Kogălniceanu încă din copilărie. Și, vorbind de partea lui în trezire acestui puternic spirit (zu deren [der persönchen Thätigkeit] in Ihrer Jugend mitgewirkt zu haben“), profesorul german se prezintă ca învățător al fiului de Vistier ieșean, dar, firește, nu în Iași chiar, căci înseamnă visita sa de la 1868 ca un întâiu prilej de cunoaștere a României, ci la Berlin, în timpul studiilor aceleuia căruia nu i-ar fi putut profeti un așa de strălucit viitor. De altfel va spune mai departe³ că ministrul romin i-a fost incredințat pentru creșterea „în anii 1835-7”.

Cu acest prilej, pe lângă notele biografice pe care le cunoaștem, se spune că trimeterea lui Kogălniceanu la Berlin a fost determinată de Alexandre de Stourdza, consilierul imperial rus, care

¹ *Die Länder an der unteren Donau und Konstantinopel, Reise-Erinnerungen aus dem Herbst 1868.*

² „In ehrerbietigen Erkenntlichkeit für die ihm nach einem Zeitraum von einem Drittel Jahrhundert bewährte Anhänglichkeit und Zuneigung.”

³ P. 44.

ținea pe fața lui Hufeland, autorul *Macrobioției*. Astfel ajunse Brennecke a instrui pe tânărul Moldovean. Îl trimete la lecțiile lui Savigny, care caută „să-l răpească influenței rusești, pentru care se ostenia ambasadorul Rusiei de atunci în Berlin, contele Ribeaupierre” (fost la Constantinopol). Se adaugă, pentru cei doi fii ai lui Mihai-Vodă Sturdza și pentru acest tovarăș al lor, care, în vîrstă de șaptesprezece ani și ofițer, trebuia să li fie „model și exemplu”, „cei mai buni profesori”, plătindu-se din bieșug: „peste 10.000 de taleri pe an”. Cu mulțămire, profesorul german va înșira marile merite ale fostului elev: Unirea Principatelor, liberarea Țeranelor, introducerea Codului Napoleon, a jurațiilor, a căsătoriei civile, a învățămîntului obligatoriu și gratuit.

Brennecke se bucură și de familia întemeiată prin căsătoria din 1852: patru copii, între cari o fată de șaisprezece ani — viitoarea d-nă Virnav-Liteanu, apoi Bogdan: Lucia —, care învață la d-ra von Schepke în Dresda, frații mai mari fiind la Stifftgymnasium Vitztumb din același oraș.

După o presintare geografică a Dunării se trece în parte la descrierea părții din Ungaria străbătută cu vaporul, în calea spre Orșova, înșirindu-se cu numere de ordine toate curiozitățile Buda-pestei, fără a uita nici sinagoga. La Belgrad, unde lumea trăia supt amenințările ce rezultau din uciderea prințului Mihail, nu se face oprire. I se spune călătorului că zidirea Universității e datorită căpitanului Mișa Anastasievici, acela al cărui corp, admirabil păstrat, se arată și azi în biserica de la Clejani, moșia lui din Vlașca, unde un mareș palat părăsit se năruie pe încetul. Comunicația cu malul sîrbesc e încă oprită, din acele motive politice.

La Moldova bănățeană (200 de case, 1.600 de locuitori) debarcă pasagerul. La circumă se vorbește în limba sîrbească, pe care profesorul din Posen regretă că n’o înțelege, dar o tovrășie la vin cu preotul și o conversație germană cu dînsul împacă pe cel care la început se simția așa de izolat în această margene grănicerească a Monarhiei.

Pe vas mai departe, Brennecke află pe soția englesă, care se întoarce de la Karlsbad, cu o însoțitoare de aceeași nație, a unui „boier valah”, „trei tineri arhitecți valahi cari se întorceau de la studiile lor din Germania ca să aile ocupație la construcția de cale ferată în patria lor”, un inginer engles, care vine cu soția

pentru același scop, mai mulți Italieni: un negustor din Milano, cu o întreagă familie, un impresariu, foarte mulțămît de vioiciunea Romînilor, cu două cîntărețe din Turin, pe care le duce la cafeșantanul *Victoria* de la Brăila, o orchestră de Cehi, cinci bărbați și patru femei, cu destinația Constantinopol, un număr de alți Cehi, cari merg, cu „antreprenorul“, în Rusia-de-Sud, excursioniști francesi în războiu cu ceața, cîțiva Turci jucînd cărțile și, firește, Sirbi și Greci. Un fals conte și cavalier al Legiunii de Onoare pradă la cărți pe un secretar turc. La Orșova se vor adăugi familii care se întorc de la Mehadia și umplu de zvon toată coverta.

Înfățișare speriată, cu amestec de geologie, a Porților-de-Fier¹; drumețul învață ce înseamnă în românește *bulbuci*; i se vorbește și de „icoana lui Traian“². În apă se vede vasul turcesc naufragiat „Silistra“.

O trăsură cu cai îngrijorător de iuți duce pe autor la Severin: încă odată se notează deosebirea de temperament.

De aici încă, începe critica. De ce nu e la Dunăre ca la Rin? Pentru că România e pe mîna boierilor, cari-și arendează moșiile, își mîncă suma la cărți în „două zile“ sau la Paris în „două săptămîni“. De altfel priveliștea Bulgarilor cari se jupoaic și ei la jocul de hasard ar dovedi că de partea cealaltă a riului nu e mai bine³.

Dar străinii lucrează: este la Severin un birou al navigației austriece pe Dunăre, s'au ridicat și ateliere importante, în jurul cărora s'a așezat și o numeroasă colonie germană, cu o biserică luterană și alta catolică, plus o berărie cu icre, într'un oraș cu totul nou, avînd „500 de case și peste 4.000 de locuitori“. Nu lipsește cafeneaua și grădina publică. Se clădesc multe case.

Altfel strașnică pază militară, din motive lăuntrice, Guvernul, care ar trebui să fie o necruțătoare dictatură, cochetînd cu „constituționalismul“; soldații sînt necesari însă și pentru a opri bandele bulgărești care se găsesc a trece (la Rusciuc se putea încă vedea un spînzurat și la Constantinopol steagurile pline de sînge ale rebelilor învinși⁴).

¹ „Porta di feru“, p. 29 și urm.

² P. 36.

³ Pp. 38-9.

⁴ Pp. 33-40.

Pe un vas maritim cu optzeci de paturi se va merge până la Galați. Dimineața, se vede Calafatul, unde, lângă femei care-și spală rufele în Dunăre, stau marile depozite de mașini agricole pe care le trimete Anglia. De la Vidin sosesc Turci cu tabac de vinzare (se dă și prețul), dar se aduc și struguri și pepeni verzi. Pentru a se evita încurcături cu insurgenții se ieau și se pun de-o parte toate armele din brăiele călătorilor. Se suie și un elegant colonel turc, care vorbește perfect franțuzește și italienește, căutînd conversație: el e chemat de Sultan la Constantinopol.

Din ce se arată pe malul stîng, e notat numai Bechetul, „Piquet“, unde se încarcă grîne pe vasele de transport austriece sau și pe unele turcești cu prora înaltă — Turcii au și serviciu pentru pasageri, pe care nu-l desprețuiește nici faimosul Strousberg cu antreprisa căilor ferate —, ba chiar pe șlepul grecesc „Sophia“, pe cînd pe celalt mal bărbierul turc rade fără să pun capul prins între genunchi al suferitorului client. Turme de-ale Bulgarilor și bivoli, măgari; cirduri de giște albesc pe țerm. Sentinelele românești salută vaporul care trece.

Același viu negoț cu griul la Turnul-Măgurele. Pe malul turcesc, pretutindeni, de-a lungul drumului: „trecut“, pe cel românesc: „viitor“¹. La Nicopol, vînzătoarea de fructe vorbește Germanului în limba lui.

Brennecke nu se coboară la Giurgiu, de unde pleacă spre Constantinopol Turci și butoaie de bere. Dar se suie alții, cu patul subțioară, și bogatul negustor brăilean Sterie Caludî, cu familia elegantă, ale cărui apucături teatrale miră pe Apusean. Turtucaia, cu cei 6.000 de locuitori, pare moartă, pe cînd la Oltenița e aceeași bogăție de grîne ce se încarcă. Și aceeași precizare a unui mare viitor economic, cu îndoita condiție a drumurilor bune și a stabilității politice². La Silistra, cu o populație de 9.000, din 20.000 ce fusese, nicio mișcare.

La Rasova profesorul crede că recunoaște ziduri romane în ruină. La Cernavoda, cu hanul plin de gize, calea ferată englesă, în fața celei de la Rusciuc la Varna.

După opt zile de drum, la Brăila într'o Duminecă. Multă lume, dar pentru călătorii cuviincioși nicio cercetare. Nu se află fostul

¹ P. 48.

² P. 250.

elev de la Kottbus, arhitectul Albert Schwanhäuser, pe care nu-l știe nimeni. Străzi proaste, noroioase, „de și nu plouase de mult“, dar, la capăt, buna primire a berarului Ulrich Waibl (Str. Prusiană, suburbia Sf. Petru), care duce pe Brennecke la arhitectul așteptat în zădar. Dar gazda la Waibl pare mai bună. Aici se află, „ca în orice berărie românească ținută de Nemiți“, „templul bunelor moravuri, refugiul solidității“, pe lângă care apar prost otelurile murdare: de Paris, de Londra, Victoria, unde e joc de cărți și vițiu¹. La berăria Waibl se adună și inginerii căii ferate în lucru.

Dar nu e singurul colț de paradis brăilean: în cafeneaua lui Stoianovici și Marinescu ești „ca la Paris într'una din marile cafenele pe Boulevard des Italiens, cu oglinzi și mese de marmură din bielșug, numeroși clienți supt cerul liber ocupați în cinstea casei să joace domino și pe lângă aceasta să soarbă cafeaua ori să guste înghețată sau sorbeturi“, ofițeri și doamne de o eleganță parisiană: în salon portretele părechii imperiale franceze. Dar la Paris nu se vede inscripția de aici: „Nu est e (*sic*) credit“, nu se aude musica lăutarilor țigani și lumina nu e a gazdului².

Intr'un capitol despre Brăila și Galați, „unde s'a oprit mai mult timp“, pe lângă descriere (Galațul mai „oriental“, la Brăila circiume grecești cu *οινοπικετων*; și aici porci, cini pe stradă, maghernițe, gunoii, te ineci în noroiu; au rămas case pe jumătate supt pământ; pivnițele sint nezidite), se dă o folositoare statistică (40.000 de locuitori la Brăila, 90.000 la Galați; prețurile: funtul de carne ceva peste un *groschen* de argint, două giște grase trei sfanți, vaca cu vițel, un galben, — acum opt-nouă, fiindcă nu mai e lipsă de nutreț; cinsprezece bani un pepene verde).

Se relevează însemnătatea afacerilor de grîne ce se încheie la la Brăila (400 de vase așteptau în fața celor două porturi; în 1867 se exportă 538.648 *Wispel* de săcară și porumb, din care 289.257 și 142.250 prin Sulina; în 1868 se vinde de 40.000.000 de taleri prusieni).

Ca principali exportatori la Galați: Secchiar Argenti, cu legături la Constantinopol și Londra, iar, ca Germani de Nord,

¹ P. 52 și urm.

² Nu se uită descrierea Monumentului rusesc (p. 54).

Lüddemann și Römer, Pauli și Jachow pentru grâne; *Banque de Roumanie* (foastă *Ottomane*) de acolo are comis la Berlin. Se aduc mașini agricole Clayton și Shuttleworth (agenția e germano-engleză: Walker și Hartmann). Mobile vin de la firma Kronthal și fiii. Sînt în ambele orașe rafinerii de petrol; la Brăila și „o întreprindere francesă și una engleză”¹. Dobînda e de 12⁰/₀. Ca bani, umblă francul, „mai mult în sens ideal”, sfanți și monede de aur, găurite pentru salbe, ruble (1=4 franci).

Se relevă pierderile ce se opun dezvoltării celor două porturi: lipsa unor șosele care să le lege, existența unei singure curse cu vaporul, scumpetea drumului cu căruța (doi galbeni) — se trece Siretiul pe pod de luntri —, ca și a oricărui serviciu (*fabelhaft theuer*), neîngrijirea viilor, părăsirea întreprinderii pentru exportul în Anglia de carne conservată, lipsa de apă bună (se iea apa din Dunăre, și cu prevenții din închisoare), scumpetea combustibilului (cărbunii nu se aduc din Carpați, ci din Anglia; un *Klafter* de lemne costă 12 galbeni).

Ca alte lămuriri, se asigură, după spusele consulului englez din Brăila, că n’au fost prigonirile contra Evreilor despre care s’a vorbit, de și există un sentiment de dușmănie.

Dar la Brăila e bună pază de noapte. La Galați totuși un paznic e bănuît că a ucis pe soția Elvețianului, brutar, Puhlmann, dintr’o colonie numeroasă; se fură de la biserica luterană obiecte de cult dăruite de un *Geheimsekretär* de la Berlin.

Musicanți sînt, pe lingă lăutari, Italiani pe la oteluri, angajați pentru iarnă; tot Italiani și Germani dau reprezentații de operetă (*Offenbach*) și farse.

În ce privește lucrurile germane, biserica evangelică din Galați, cu casă parohială, făcută prin stăruința consulului Blücher din Calea Traian, a costat, pentru colonia de 500 de membri, 3.000 de galbeni; predicatorul e Oskar von Kretschmann, învățătorul Hornig (la Brăila parohul Hornemann). Există încă în ambele orașe poste străine: austriacă, francesă, engleză și rusească.

Un alt capitol² privește România și Romîni în genere. Laude pentru țară (toată îmbrăcămîntea omului de rînd poate face un thaler prusian: oamenii au puține nevoi și sînt leneși (*träge*), dar

¹ P. 60.

² P. 60 și urm.

„poeți“. Exploatatorii bogățiilor sînt străini, cu Grecii în frunte; și mulți Germani evanghelici ca meșteri și arhitecți (se enumeră parohiile: Iași, cu învățătorul Wagner din Posen, București, Galați, Brăila, Ploești-Pitești, Craiova, Severin, Bolgrad, Dobrogea; un *Oberkirchenrath* la doi ani). Note și despre alte confesiuni, până la *Michalaner*, fondată de un Hoffmann, Württemberger, cari vreau „să reclădească Ierusalimul“. Vin apoi la rînd obiceiuri populare la morți (foarte pe scurt)¹.

Interesantă excursia în Dobrogea², foarte pe larg presintată. Călătorul e condus de Francesul dr. More, care organizase la Posen o „Gasanstalt“ și acum era proprietar peste Dunăre. Bacșișuri funcționarilor turci, calificați de „cerșitori nerușinați“. Apar la Măcin (6.000 de locuitori) Turci la cafenea cu ciubuce și păhare de mastică. Șef al administrației e un Caimacam (unul a fost impușcat din greșeală de vice-consulul prusian de la Brăila). Este și un fotograf. Visită într-o familie grecească și în una bulgărească (descriere amănunțită a caselor). De la Măcin la Carcalia Lipovenilor, cu frumoasă biserică pentru acești oameni curați și morali; mori în jur; drumuri grozave (Brennecke a căzut într-o groapă, cu căruța cu tot).

More are, la Iglîța, 20.000 de *Morgen* renane. Mult fin — și multă buruiană. Nu se află lucrători (în sat, Bulgari, Cerchesi, Tatarii), și seceta bintuie; carieră de piatră; creștere de vite; Dunărea e piînă de pești, ale căror spețe se înșiră. Dar lipsă de administrație: un Bulgar de la Beștepè e condamnat de Pașa Soliman la douăzeci de ani de închisoare pentru că, găsind o monedă de aur a lui Alexandru-cel-Mare, e bănuie că ar fi ascuns restul.

Drum la satul Greci (patru sate cu Turci și Cerchesi, deprinși cu omorul, Bulgari și Tatarii); descriere: Turci leneși și păduchioși, cari-și aruncă păduchii; Tatarii mănincă hoituri, și trupuri umane! Alături, Greci și Evrei, prin regiuni cu apă și culturi de zarzavat. În sat, vii. În apropiere, străii turcești, mai mult prădalnice.

Deosebit, ruinele romane de la Troesmis³, proprietate a lui More, care corespunde și cu Mommsen. Aici au stat legiunile I

¹ Pp. 62-2.

² P. 62 și urm.

³ P. 70 și urm.

Italica și V Macedonica ; inscripțiile s'au luat la Paris¹. Se arată și apeductul municipiului ars. Între sculpturi, un aspru cap de Medusă. Se deosebesc trei perioade: veche romană, romană-nouă și bizantină. Departe, la Tomis, Grecii zidesc cu pietre romane.

La 26 Septembre, cu vasul, din Messageries Impériales, *Che-liffe*, frances, profesorul german pleacă la Constantinopol. Oprire la Galați, unde și agenții ale Englesilor, ale Lloydului austriac, Rușilor, foarte urțiți, și Grecilor. Note despre Comisia Dunăreană. Inspectorul general, von Drigalski, a fost ofițer la Posen în 1846. În drum se descrie Tulcea (consuli austriac și prusian ; viu comerț ; se face pine pentru marinari ; cafenea cu biliard, hărți ale Orientului, în grecește ; familie de meșter german). Sulina e foarte dezvoltată (note despre lucrările Comisiunii ; în 1867 au venit la 6.000 de vase). Pe corabie un arhimandrit de la Athos și călugărițe moldovence în drum spre Ierusalim².

La Constantinopol află pe un Moritz Sanft din București, acum graveur în Pera³.

Statistică la urmă, pentru căile ferate, și o notiță a consulului Blücher despre Galați și Brăila. Pentru cel d'întăiu oraș, mențiu-nea raportului cu bursele europene, dîndu-se și cursul monedelor străine : populația a crescut de la 40.000 la 90.000. 40.000 are acuma Brăila, care exporta cu $\frac{3}{8}$ mai multe grîne decît portul vecin. Se plănuieste o „Karlstadt“, după numele Domnului, pe brațul Chilieii (la Jibreni) și se lucrează în vederea unei legături cu Galațul.

Din *Posener Zeitung* pe 1870 (n-1 4) se reproduce articolul autorului, *Skizzen und Bilder aus den Ländern an der unteren Donau*, despre conferința lui Bitter, *Ober-Regierungsrath*, care a fost patru ani la Dunărea-de-jos“, într'o înaltă situație oficială prusiană“.

Bitter a călătorit spre Sulina cu negustori, de speță puțin onestă, din „București, Iași, Galați, Odesa și Constantinopol“. Descripție pitorescă a trecerii prin Porțile-de-Fier și a Galațului, cu locui-

¹ Vas de războiu frances pe Dunăre. *Le Magicien*, cu arheologii (și unul engles).

² Pp. 84-5.

³ P. 138.

tori de toate rasele, cu dobitoacele de pe străzi, cu trăsurile iuți, cu teribilul praf. Moralitatea ar fi cu totul inferioară: mai ales divorțuri. Urmează obiceiurile (la nunți în clasa de sus, la ingropări, la Bobotează). În ele nu e nimic nou. Se presintă Sulina, cu circiume, bețivi, jucători de cărți, de toate neamurile, și Delta, cu satul Cara-Orman (70 de locuitori).

N. Iorga.

Din „Soarta faimei” lui Ștefan-cel-Mare

— O apreciere maghiară din 1593 —

Într-o scrisoare maghiară din 1593 a vestitului general maghiar *Valentin Prépostvári* ni s'a păstrat un reflex frumos din „soarta faimei” lui Ștefan-cel-Mare al Moldovei.

Prépostvári (1540-1597) a fost un viteaz renumit din serviciul Habsburgilor secolului al XVI-lea. Însă n'a fost numai un minutor strașnic al săbiei, un voinic de o vitejie personală legendară, ci tot de odată și un cunoscător adânc și un sfătuitor înțelept și în ale tacticei. Isprăvile lui vitejești se leagă de cetățile: Sătmar, Cașovia, Kálló, Eger (Agria), etc., precum și de expedițiile din 1561 și 1588, cea d'întăiu aducînd pe Despot-Vodă pe tronul Moldovei, iar cea de a doua încercînd în zădar să aducă pe arhiducele Maximilian pe al Poloniei.

Împăratul și regele Rudolf i-a apreciat foarte elogios meritele ostășești, numîndu-l, rînd pe rînd, comandant al cetăților mai sus înșirate (cu excepția Sătmarului), general („capitaneus generalis”) și în cele din urmă chiar „consiliarius bellicus”, membru al „Kriegsrat”-ului, ceea ce constituia o cinste foarte mare și foarte rară. Un reumatism cronic i-a făcut foarte neplăcuți cei din urmă ani ai vieții sale, care s'a terminat la 10 April 1597. Văduva lui l-a îngropat în biserica din Béltiuc (Beltek, din părțile Sătmarului). În versurile latine de pe piatra lui mormintală se spune cu multă dreptate: „Inferior nullo milite miles erat”. (Pentru cariera și viața lui Prépostvári a se vedea: *Takáts Sándor, Régi magyar kapitányok és generálisok*, Budapesta 1922, p. 267 și urm. și ediția a doua, fără arătarea anului de apariție).

Prépostvári a cunoscut foarte bine, și încă din autopsie, stările celor două Principate românești. D'împreună cu Anton Székely

și mai ales cu Francisc Zay¹, a jucat roluri de căpetenie intru aducerea lui Despot-Vodă pe tronul Moldovei. Cu prilejul acesta Prépostvári a rămas lângă Despot-Vodă în Suceava și după ce Székely s'a întors din Moldova. Cind cu înrăutățirea situației sale, Despot-Vodă l-a trimis pe Prépostvári la Zay și Székely să-i aducă ajutor. Însă, în timpul lipsei lui Prépostvári din Suceava, Despot-Vodă și-a pierdut viața, omorît fiind de răsculați.

Prépostvári n'a cucerit numai Moldova, ci și Muntenia, ba chiar și Iulgaria, precum o spune el însuși într'o scrisoare a sa (din 3 Mart 1594) către arhiducele Matiaș (fratele Împăratului Rudolf): „Stările Moldovei și Munteniei le cunosc aproape tot așa de bine ca și împrejurimile Vienei; de oare ce am umblat mult în amîndouă țerile, ba chiar și dîncolo de Dunăre în Împărăția turcească din dreptul Munteniei și Moldovei“. (În originalul unguresc: „Az Moldva és Havasalfölde állapotját színte úgy tudom, mint színte Bécs körül; mert mind az két országbán, sőt az Dunán túl is Havasalfölde s Moldva ellenében az török birodalomban sokat jártam“; Takáts, *o. c.*, p. 288). Ca strateg și voinic, doritor să surpe puterea turcească, mai observă în această scrisoare: „Voevozii Moldovei și ai Munteniei ar fi în stare s'o (Împărăția turcească) ardă și s'o jăfuiască pînă la Adrianopol, ba chiar și dîncolo de acest oraș. Astfel s'ar putea tăia drumul Constantinopolului, silind astfel pe Sinan-Pașa să alerge către casă“. Program strategic de a cărui realizare s'a și apucat, nu peste mult timp, Mihai Viteazul.

Dar, cu cinci săptămîni înainte de această scrisoare interesantă, Prépostvári a mai făcut și o alta, nu mai puțin interesantă. De data aceasta scrie lui Aron-Vodă al Moldovei, *îndemnîndu-l cu pilda cea bună și nemuritoare a lui Ștefan-Vodă*, „înaintașul lui evlavios din bătrîni“, ca, în marele războiu ce s'a încins între Creștini (imperiali) și Turci, să se dea și el de partea Creștinilor:

„De și sîntem necunoscuți Măriei Tale, totuși, aflînd vitejia Măriei Tale și inima cea bună a Măriei Tale pe care o arăți creștinătății, slujim bunî-bucuroși și Măriei Tale. Boierii și principii Moldovei mă știu bine și știu cine sînt eu. Împăratul Turcilor,

¹ Acesta, într'o scrisoare a sa, spune următoarele despre Despot-Vodă: „Szent-dirásben hóles, jó deák, okossága nagy“ (e înțelept în ale Sfintei Scripturi, diacon bun, cumințenia lui e mare“); Takáts, *o. c.*, p. 263, nota 1. Această caracterizare nu o găsesc în scrierile privitoare la Despot-Vodă.

nu se știe din ce gînd, a pornit războiul contra noastră. Pînă acum însă n'a avut niciun noroc. Vitejii lui bătrîni din Divan au căzut cu toții : bei, zaimi au căzut. În trei săptămîni am cucerit unsprezece fortărețe. Sînt acum ale noastre cetățile : Buják, Kékkö, Divény, Drégely, Hidvég, etc. Dacă Dumnezeu nu ni-ar fi oprit drumul, recuceriam și mai multe. Măria Ta acum ți-ai putea trece la nemurire faima Măriei Tale de viteaz, rămînîndu-ți pe vecie același renume bun ca al inaintașului Măriei Tale, evlaviosul Ștefan-Vodă de odinioară, a cărui slavă de viteaz mai trăiește și acum și nici nu se va șterge slava lui cît va fiînța lumea“.

În originalul lor unguresc, smălțat cu arhaisme savuroase, aceste slove de laudă glăsuiesc așa :

„Noha nagyságodnál ismeretlenek vagyunk, de értvén nagyságodnak vitézségét és a kereszténységhez való jó szívet, nagyságodnak is örömet szolgálunk. A moldvai urak és fejedelmek jól ismernek engem s tudják ki vagyok. A török császár nem tudni micsoda gondolatból, hadat indított ellenünk. De eddig semmi szerencséje nem volt. A tanácsbeli régi vitézei mind elhullottak ; bégek, zaimok elestek. Három hét alatt tizenegy erősséget vettünk meg. Buják, Kékkö, Divény, Drégely, Hidvég stb. már a mienk. Ha Isten útunkat meg nem állja, még többet is visszafoglaltunk volna. Nagyságod vitézdi hírét-nevét most terjeszthetné ki örök emlékezetre, kinek olyan jó hire-neve maradna mindörökké, mind az nagyságod eleinek, az régi jámbor István vajdának, kinek vitézi hire-neve most is él és valamig ez világ fentáll, az ő hireneve el nem töröltetik“ (Takáts, o. c., p. 286).

Prépostvári această scrisoare a făcut-o în moșia lui din „Csenger“ (Sătmar), la 25 Decembrie 1593. Făcînd și o copie de pe ea, pe această copie a trimis-o numitului arhiduce Matiaș, de la care a ajuns în vestitul *Kriegsarchiv* din Viena, unde se păstrează între „Feldakten“. Păcat că nu cunoaștem și răspunsul lui Aron-Vodă. Că acesta i-a răspuns lui Prépostvári, o știm din scrisoarea mai sus citată (din 3 Mart 1594, din Beltiuc-Béltek, Sătmar) a lui Prépostvári, care spune apriat că și după răspunsul lui Aron-Vodă a făcut o copie, trimetînd-o și pe aceasta tot arhiducelui Matiaș¹.

¹ A se vedea și tabla la vol. XII, tipărit de mine, din colecția Hurmuzaki, N. I.

Aprecierea elogioasă a lui Prépostvári despre Ștefan-cel-Mare al Moldovei e însemnată din mai multe puncte de vedere. Întîiu dovedește, că slava și falma lui Ștefan pe la 1560 a fost așa de vie și puternică în Moldova, încît i s'a povestit cu mindrie și oșteanului maghiar, care a stat cîtva timp pe atunci în Moldova. Al doilea, e de remarcat că acesta și-a întipărit-o în minte așa de plastic și trainic, încît și peste vre-o trei decenii a fost în stare să o evoce plastic și elogios pentru a determina și indupleca prin ea un urmaș al lui Ștefan ca să-i urmeze pilda spre binele creștinătății. Al treilea, ni dă un exemplu clasic de cum trebuie să-și privească și să-și stimeze reciproc popoarele figurile mari din trecutul lor.

Alba-Iulia.

A. Bitay.

O lucrare bulgară despre viața și arta populară

Bulgarii și-au cîștigat de mult timp un loc de frunte în ceia ce privește publicațiunile etnografice. Activitatea lor în acest domeniu a impunătoare. Astfel și această lucrare, apărută de curind, întocmită pe baza unei colaborări între directorul Museului Național din Sofia, d. St. I. Costov și asistenta sa, d-ra E. Peteva, specialistă în cusături și țesături populare, ni dă din nou dovada cît de intens și cu multă pricepere se lucrează la Sofia.

Lucrarea de față ne interesează pe noi însă și din alt punct de vedere, mai apropiat nouă: Bulgaria făcînd parte — după cum se știe — din același cerc cultural ca și România, are, ca și celelalte popoare balcanice, un material foarte înrudit cu al nostru. Ocupîndu-ne deci cu etnografia acestor popoare, facem cunoscut un material comparativ foarte prețios și bogat. De aceea merită să dăm și despre această publicație o dare de samă cît mai amănunțită.

Cartea este împărțită în opt capitole, dintre care primele două sînt de caracter introductiv, unul fiind consacrat descrierii exacte a cadrului geografic și istoric (lipsește însă din păcate o hartă!),

¹ СЛЕСКИ ВЪТЪ И ИЗКУСТВО КЪ СОФИЙСКО ОТЪ СТ. И. КОСТОВЪ И Е. ПЕТЕВА. МАТЕРИАЛЪ ЗА ИСТОРИКА НА СОФИЯ. КНИГА VIII (St. I. Costov și E. Peteva, *Viața și arta țerânească în regiunea Sofiei*, vol. al VIII-lea din „Materiale privitoare la istoria orașului Sofiei”), Sofia 1935, 8°, pp. 203, cu 160 figuri în text și cu 34 planșe colorate, preț 180 leva.

și celălalt ocupându-se în mod poate prea larg cu numele de „Sopi“, a cărui origine nici până azi nu este clarificată definitiv. Autorii înclină, — după ce au înșirat toate celelalte explicații, ce s'au dat până acum, — spre părerea d-lui Iordan Trifonov, care susține că numele „Sopi“ derivă, sau de la numirea nemțească „Schopf“ (chică, moț) sau — poate mai degrabă — de la cuvîntul german „Schopfen“, „Schuppen“ (colibă, șopron); însă, în orice caz, amîndouă aceste cuvînte își trag originea de la graiul minierilor sași, cari au trăit odinioară în Bulgaria de Sud-Est.

De la capitolul al III-lea încoace intrăm în tratarea materialului etnografic propriu-zis. Găsim următoarele capitole: *Casa* (pp. 29-54); *Viața casnică și mobilierul* (pp. 55-88); *Munca cîmpului și uneltele agricole* (pp. 89-115); *Îmbrăcămintea în jurul Sofiei* (pp. 116-148); *Cusăturile și țesăturile în jurul Sofiei* (pp. 149-170); *Podoabele de metal* (pp. 171-180). Trebuie însă menționat că, după părerea noastră, împărțirea materialului tratat în capitolele sus amintite nu este prea reușită. Credem, spre exemplu, că în capitolul despre casă n'ar fi trebuit tratat de loc portul. Mobilierul s'ar fi putut da sau într'un capitol separat sau (ceia ce ar fi fost lucru mai natural) la casă; în niciun caz însă nu împreună cu descrierea „zadrugă“i care, fiind așa de importantă, s'ar fi putut expune într'un capitol deosebit, intitulat „*Viața socială*“. Mai sînt tratate în acest al doilea capitol etnografic uneltele de tors și de țesut. Nu era mai bine să fi fost destinat un capitol special *tuturor ocupațiilor* autohtone (agricultura, creșterea vitelor, vînatul, stupăritul, torsul și țesutul, etc.), tratîndu-le toate împreună cu uneltele lor necesare? La capitolul despre îmbrăcăminte găsim mult din ceea ce se tratează și în capitolul cusăturilor și țesăturilor. S'ar fi putut deci face un capitol *comun* despre port și textile. Pe urmă amintim că lipsește un capitol mai larg despre *obiceiuri*, căci ele nu sînt tratate aproape de loc. Cu toate acestea, meritele autorilor rămîn neatînse. Să luăm însă capitolele pe rînd.

Casa. — Datorită descrierilor vechi amănunțite ale călătorilor străini despre acest subiect, autorii au putut da în întregime evoluția istorică a casei bulgărești, care este foarte asemănătoare cu cea românească. Ea începe prin casa cu o încăpere, — fiind aceasta în genere casa Europei străvechi, — construită din nuiiele, lipite cu lut, avînd un acoperiș de paie, cu vatră liberă și cu lut pe jos, fără ferestre, numai cu ușă —, pînă la casa din birne, cu

două-trei încăperi, cu cuptor și sobe, cu ferestre și cu un pridvor. Treptele evolutive, pe care le găsim desemnate pe pagina 29, nu corespund însă exact cu ale noastre. Tipul cel mai evoluat la Sopi este azi casa cu un etaj sau chiar cu două, avînd înaintea ușii de intrare un balcon (în felul în care se găsește și la noi în Muntenia), și în jurul casei cu o curte mare îngrădită. De la războiul mondial încoace au început și Bulgarii să zidească case de cărămizi într'un stil mai nou.

Dar nu numai tipurile de casă, ci și *întreaga gospodărie* e foarte asemănătoare cu a noastră, ceia ce provine și din corespondența ocupațiilor principale ale acestor două popoare: agricultura și creșterea vitelor. Găsim grajdul pentru vite, șopronul pentru car și pentru uneltele agricole, hambarul pentru grîu, pătulul pentru porumb, cotețul pentru porci și păsări, cuptorul pentru cocerea pîinii și altele. Întîlnim și cîai de fin pe lingă casă, și nu lipsește nici grădina mică, cu flori și cu zarzavat înaintea casei, nici livada cu arbori fructiferi și stupi în dosul casei. Chiar și gardul de mărăcini ni amintește aspectul gospodăriilor noastre, și tot așa ciorchinele de ardeiu roșu și de păpușoiu puși la uscat sub streșina casei.

Capitolul despre *viața casnică* ni dă,—după cum am amintit—, o descriere foarte interesată și amănunțită despre „zadruga“, o formă străveche, cunoscută, a vieții familiare și sociale, ale cărei resturi se mai găsesc ici și colo și pe la noi. Principiul fundamental este, — după cum se știe —, că fiecare lucrează, ascultînd pe șeful lor comun, în sinul zadrugii după puterile sale și primește o recompensă în proporția nevoilor sale. Dacă vre unul este nemulțămît, poate părăsi zadruga și primește bine înțeles partea sa. De și această formă a conviețuirii mai multor familii înrudite supt conducerea unui șef avea multe avantagii sociale și morale, zadruga a dispărut și în Bulgaria aproape total.

Mobilierul casei bulgărești vechi e cunoscutul mobilier arhaic și primitiv: În bucătărie, scaunul mic cu trei sau patru picioare, tăiate de obicei dintr'un trunchiu de copac; masa mică, joasă, care, ca și la noi, n'are un loc anumit în casă; blidarul pentru vasele de gătit și de mîncat ș. a. m. d. Patul nu există în aceste case arhaice; familia doarme pe pămînt, care este acoperit cu diferite covoare. Ziua, covoarele și perinele sînt așezate într'un colț al celeilalte încăperi. Acolo se mai găsește, pe lingă leagăn,

și războiul de țesut, un iconostas cu o icoană și înaintea ei candelă. Nu lipsește nici smocul de bustuioc, nici ramura de salcie de la Florii. Într'un colț se mai află soba înaltă de cărâniți sau o sobă de fier. Perdele însă nu prea se găsesc. Alte obiecte casnice mai sînt: solnița de lemn sau de tîdvă, căucurile de lemn pentru băut apă, vasele de lut, putineiu! pentru bătut unt, uneltele de tors și țesut, — toate exact ca și la noi. După războiul mondial însă acest mobilier arhaic a fost în parte înlocuit cu diferite mobile din oraș. Spre exemplu, azi se întilnesc multe paturi, precum și scaune și mese înalte, toate cumpărate la țirg.

Hrana populației constă mai mult din lapte și produse vegetale decît din carne. Hrana principală însă este pinea făcută din făină bună; numai cei mai săraci fac un amestec cu făina de săcară.

Uneltele pentru munca cîmpului sînt în general cele primitive, arhaice, găsite pretutindeni în toată Peninsula Balcanică: carul cu patru roate, construit în întregime din lemn; plugul de lemn, secerea fin tăiată pe margine ș. a. m. d. În ultimul timp încă au început să introducă și uneltele mai moderne. Cu totul arhaic este felul de a treiera grîul cu ajutorul cailor, un obicei pe care îl mai întilnim și la noi.

Sînt vestite *grădinile mari de legume*, care sînt prevăzute, — după cum se știe, — cu un anumit sistem de a uda pămîntul. Pentru cultivarea fructelor însă clima în jurul Sofiei este prea aspră, de aceea arborii fructiferi și pepenii sînt mai puțin cultivați.

Oieritul era mai înainte mai dezvoltat, din cauză că terenul liber pentru pășunat era mai mare. Se face un fel de transumanță locală: în timp de iarnă, oile stau în sat, vara sînt trimise la pășuni. Lingă ocol unde oile rămîn noaptea, se află și coliba ciobanului, care este așezată pe o sanie, pentru a putea fi mutată ușor din loc în loc. Acolo ține ciobanul toate obiectele lui necesare; acolo doarme. Păștori se fac în Bulgaria numai cei mai săraci și cei cari nu sînt capabili de alte ocupații. Animalele mai mari, — cai, vaci, boi, etc., — se cresc numai pentru trebuințele casnice, incolo nu. Celelalte ocupații (vinatul, pescuitul, stupăritul și altele) sînt descrise numai sumar.

Vechii ciobani bulgari, în deosebi cei de la munte, erau vestiți, ca și ai noștri, pentru marea lor abilitate de a sculpta în lemn fără alt instrument decît cu un briceag simplu. Deci furcile de tors (făcute pentru fata iubită), căucurile de băut apă, etc., re-

presintă în Bulgaria, ca și la noi, exemplarele cele mai frumoase ale artei populare străvechi, și sînt așa de asemănătoare cu ale noastre, încît abia pot fi deosebite.

La *costumul național* al Șopilor, care este unul dintre cele mai frumoase ale Bulgariei, găsim mai puține asemănări, din care cauză facem abstracție de a reda mai amănunțit conținutul acestui capitol. Din punct de vedere metodic însă este important a aminti că se dă pe lingă o descriere exactă — în care intră și portul miresei și al mirelui — și *croiala* hainei respective, pe baza căreia singure se pot face studii comparative între portul diferitelor popoare. Astfel, de un interes deosebit pentru noi este *croiala* hainei bulgare numită „mente“ (fig. 111), întru cît ea se găsește și la noi; e drept, supt o altă numire¹, însă — ceia ce e hotărîtor — exact cu aceeași *croială*. Deci această haină face parte din aceeași „*provincie de port*“, în care intră atît Bulgaria, cît și România. Mai este interesant a aminti că și în Bulgaria *podobe*le de monezi, ca și la noi, sînt foarte iubite. În deosebi mireasa se gătește cu ele, servind drept semn de bogăție (fig. 116).

Păcat că aceste costume vechi bulgărești, care erau atît de mult admirate de călătorii străini, încît ni-au lăsat descrieri prețioase, precum și deseme după ele, au început să dispară înaintea războiului mondial, din cauze economice, ca și din cauza modei din oraș. Astăzi, acest port străvechiu este purtat numai de cei mai bătrîni, iar în timpul serbătorilor mari, — la Crăciun și la Florii, — de tineri cari merg cîntînd din casă în casă; incolo, de loc. Oare nu avem și noi în multe regiuni ale țerii noastre exact aceeași situație tristă? Și costumele noastre dispar, făcînd loc unei uniformisări internaționale fără niciun gust și bun simț!

Cusăturile și țesăturile vechi din regiunea Sofiei sînt socotite ca fiind cele mai frumoase din Bulgaria. După părerea autorilor, în ele se găsesc urmele diferitelor elemente slave, trace, bizantine și romane; anumite broderii însă ar arăta chiar și oarecare înrudire cu broderiile popoarelor vecine din patria lor veche, cum sînt, spre exemplu, Ceremișii, Ostiacii, Ciuvașii, Mordvinii, etc. Noi am mai putea adăugi că se observă și o mare asemănare între ele și *cusăturile românești*. Lucrarea de față ni dă cîteva exemple de modele atît de asemănătoare, încît ni se pare că avem înain-

¹ Cf. însă *mintean* (N. I.).

tea noastră niște motive românești. Astfel modelele publicate în fig. 122 și 123 ar putea fi luate ca table de mineci din regiunea Pădurenilor. Dar și la planșele colorate găsim multe înrudiri.

Cusăturile bulgare erau odinioară, ca și la noi, lucrate cu mătasă, văpsită acasă cu diferite plante și erau cusute foarte des, lăsînd abia ceva pinză nebrodată. Cele mai multe erau lucrate într'un stil strict linear, arătînd pe lîngă figurile geometrice și motive simbolice (de pildă svastica), precum și motive vegetale și animale, însă foarte stilisate, ba chiar geometrisate și ele. Figuri omenеști nu se văd aproape de loc. Broderiile recente sînt lucrate cu fire de bumbac, văpsite cu culori de anilină. Ele nu sînt cusute așa de des și represintă după afirmarea autorilor o complectă decădere de artă populară și de gust.

Hainele de de-asupra — „sucman“-ul, „mente“-ul, „dolactenic“-ul sînt împodobite cu găitane în același fel cum sînt găitănate și hainele românești din diferitele regiuni. E cunoscut că Romîni din Șcheiul Brașovului au exportat odinioară o cantitate considerabilă de găitane în Bulgaria. Tot la fel avem și noi broderii cu mărgelile în diferite culori la cămăși femeiești și bărbătești.

O frumuseță deosebită presintă în jurul Sofiei și ciorapii de lînă cu flori roșii și albastre, ca și betele, mai ales cele de mireasă. Aceste bete sînt țesute cu tăblițe, adecă într'o tehnică extrem de arhaică, ce mai există și la noi.

Podoabele de metal, printre care intră, bine înțeles, și podoabele de monezi, tratate și la port, sînt foarte iubite în jurul Sofiei. Sînt purtate pe cap, gît, brațe, pe degete și la urechi. În deosebi femeilor bulgare li plac mult podoabele de cap. Aceste podoabe sînt de obicei legate între ele cu mici lanțuri, — cea ce e caracteristic podoabelor orientale —, ca să producă zgomot la cea mai mică mișcare. Cum se știe, și la noi se găsesc astfel de podoabe zgomotoase, în deosebi în regiuni unde portul s'a păstrat în formele lui arhaice. Între brățări forma cea mai veche și caracteristică este cea de semicerc. De o importanță deosebită pentru noi sînt *paftalele*, intru cît s'au purtat odinioară și la noi. Sînt făcute de obicei din argint turnat și au diferite forme: rotunde, lunguiețe sau în formă de frunză.

Cu acest capitol se termină lucrarea prezentată de noi și putem repeta că: orice publicațiune de etnografie a vre unui popor balcanic trebuie să aibă pentru noi un interes deosebit, ea oferindu-ni, după cum am arătat, un material comparativ de cel mai mare preț. Putem deci afirma: Cu cât mai bine cunoaștem materialul etnografic de acolo, cu atât mai bine putem scoate în relief specificul nostru național. Așteptăm deci cu interes și viitoarele publicații ale Museului etnografic din Sofia, precum și toate celelalte lucrări etnografice ale popoarelor balcanice.

Luisa Netoliczka.

Așezământul lui Radu Paisie pentru episcopia Buzăului

Nu de multă vreme s'a publicat, după o copie grecească, actul prin care Radu-Vodă Paisie dădea episcopului Anania al Buzăului dreptul de enorie peste județele Buzău, Râmnicul-Sărat, Brăila și Săcuieni¹. Din faptul că se prezintă o copie grecească, s'a crezut un moment că ar fi vorba de un act emis chiar în grecește². În realitate era numai o traducere din slavonește³. Dar toată discuția acestei chestiuni se dovedește inutilă, intru cât de multă vreme se cunoștea⁴ existența originalului slavon⁵.

¹ N. Iorga, *Inceputurile episcopiei de Buzău*, în *Revista Istoriei*, IX, 1923, pp. 175-7. Data actului e aici „Septembre 17, de la Hristos 1544“.

² D. Ionescu, *Contribution à la recherche des influences byzantines dans la diplomatie roumaine*, extras din *Revue historique du Sud-Est européen*, XI, 1934, p. 11; cf. și pp. 4 și 10.

³ Cum observă cu drept cuvânt D. P. Bogdan, *Recensii*, extras din *Revista Istorică Română*, IV [1934], București 1935, p. 11, unde se încearcă și reconstituirea originalului.

⁴ Resumat de I. Brezoianu, *Vechile instituțiuni ale României*, București, 1882, p. 250.

⁵ Acum, înapoiat din Rusia, se găsește la Arhivele Statului din București, secția istorică. E un pergament de bună calitate, ros într'un singur loc, cu 2 din 15 rânduri mai șterse, și cu o pată. E însoțit de o traducere cu această notă: „S'a protocolit. Această copie din originalul slavonesc prin tălmăcire scoțându-se de formal eczaminatul tălmăciu al cînstitiei] comisii documentale, se și adeverează de însuși prin Iscălitura sa aceasta: Gheorghian Peșacov, 1852, Iunie 16, cancelaria fiind în curtea sfintei Mitropolii din prințipala capitală a Muntenoromâniei, Lucurești“.

Fiind vorba de un act important, cum s'a și spus¹, socotim că e bine a-l prezenta după original. În afară de aceasta se vede că și data este alta: anume 17 Septembrie 7052, care ar putea fi și 1544, ca în copia grecească, dar cred că e mai potrivit să socotim 1543. Se poate acum vedea că nu mai e vorba de o redactare grecească a actului. Însă, prin aceasta, nu se elimină și presupusa influență grecească, întru cât ne întrebăm în ce limbă va fi fost purtată corespondența din secolul al XIV-lea între Patriarhia Constantinopolei și țerile românești cu privire la cei d'întăiu Mitropoliji. Actul grecesc al lui Vladislav din 1369 pentru Cutlumuz², care pare a nu fi o traducere, ci însuși originalul³, ar arăta că măcar în acea vreme se putea scrie și grecește în Țara-Românească⁴.

Dăm acum textul așezământului:

1543 (7052) Septembrie 17, Târgoviște. Porunca prin care Radu Voevod Paisie dă episcopiei Buzăului, prin episcopul Anania, să aibă scaun de judecată și drept de hirotonie peste cele patru județe ale ei, Săcuieni, Buzău, Râmnicul-Sărat și Brăila, întocmind astfel enoria cu încuviințarea Patriarhului Ieremia.

† Многостю божию Іу Радѹла Коевода и госродниѹ вѣсон земли Сѣррволаѹинское, синѹ великаго и прѣдобраго Радѹла Коеводе, дават господство ми сїе повелѣниѹ господства ми чистити-нѣшиюмъ штецѹ епискѹпѹс кѹр Іванне и свѣтѹи и божественѹи и велицѣи църквѹ епискѹпниѹ шт Кѣзѣх идеже ест храм прѣсвѣтѣи чиститѣи и прѣлагословенѣи и владичице наше когородице приснодѣвѣи Марїѹ и свѣтѹи ен сспенне, ꙗкоже да им ест енорїе и стол шт сѣдиште еже шт дѣше полезно по закон божи и вѣрѹ хрїстианскомъ, сѣдство Бѣзѣх и сѣдство Глам Рїеник и сѣдство Брана и сѣдство Саквени, снѹ четириѹ сѣдстваѹ, се вѣсаѹ херотонисаниѹ свѣщенническа и църковна, ꙗкоже сѣж низ-

¹ N. Iorga, *o. c.*, p. 176.

² Cf. A. Sacerdoțeanu, *Un Irlisov de la Vlaicu-Vodă din 1369*, in *Revista Istorică*, XXI, 1935, p. 240; *id.*, *Ctitorii mândstirii Cutlumuz*, in *Biserica Ortodoxă Română*, LIII, 1935, pp. 255-59.

³ Dacă ar fi vorba de o traducere de pe un original slavon, ar trebui să fi existat și acesta la Sf. Munte. Se pare însă că d. Nandriș, însărcinat cu editarea acelor acte, nu-l are între fotografiile sale.

⁴ În cas contrar ar însemna că sântem în fața unui act scris de destinatar, lucru pe care nu-l credem posibil.

ложниан и в такмиан прѣжда нас бнеше господам. Такождѣ и господство ми приложнѣ и встроинѣ више речннѣ енорню, съ свѣтого и великаго штеца нашего и въ селенскаго патриарха кѣр Бремие и съ вѣсѣми архидерен и епископи и ерменом и съ вѣс сѣборѣм церковномъ и съ вѣси правителни и болѣри господства ми велициж и мали, такоже да ест свѣтон и велицѣи църкве стол и темелни съ оутерждрение и свѣтнѣи епископѣмъ и божественнѣмъ священнои инокѣмъ и еже жнвѣшихъ въ свѣтомъ шентѣл сѣж въ пищѣ и страес, а господство ми продѣтелни господство ми и свѣтопѣчнѣшихъ господамъ въ вѣчнои въспоминание.

Его радѣ дадох и приложнѣ и втакмихъ и господство ми чиститѣишомъ штецъ епископъ кѣр Ивани и свѣтон божественнои и велицѣи църкве шт Бѣзъ такоже да бѣдетъ сѣ встроениѣ ни шт когѣже непотѣкновено въ вѣки. Когѣже избѣретъ господъ богъ вѣти господнѣи и владател по нашнѣи шшестве, аще почитетъ и сахранитъ и втерздитъ сѣ више речни тѣжмежию то [такови] богъ да пазитъ тогъ и втерздитъ въ господствѣ его и въ вѣдѣшихъ и прѣчнѣста бого мати да мѣ естъ за стѣпнице и покровителницѣ. Илѣ тѣко развѣритъ и поперетъ или повторитъ иннако сѣ више тѣжмеж, того господъ богъ дага поперетъ и порѣшитъ и вѣнитъ вѣдѣ тѣло а въ вѣдѣшии дѣша его и съ постатницѣ да мѣ естъ прѣчнѣста бого мати въ вѣки. амин.

Ежъ свидѣтели поставлехъ господство ми жѣпан Станко бнеше дворникъ и жѣпан Квад велики дворникъ и жѣпан Дрегич спат. и жѣпан Строе спатар и жѣпан Ждрице вел вист. и Драгомир вел спат. и Крача вел пѣхарникъ и Илѣса вел стол. и Вадѣ вел комис и Станчюл вел постел. Исписанъ по редѣ лог¹. и азъ Стан Черкен грамъ еже исписахъ въ граду Трѣговице, мѣца сѣптев. 21 днѣ вѣлѣтъ 1316.

† Іw Радѣла Бѣвѣлда (L. P.) Милостѣи кожнѣи господнѣи.

¹ Și talmăcitorul grecesc și traducătorul Pesiakov cetesc aici: „Ispravnic Preda logofăt”. Cred însă că lectura de mai sus este cea exactă. În vremea aceasta e Tatul Logofăt (în doc. din 13 Iulie 1542 și din 2 Iunie 1544, la A. Ștefulescu, *Documente slavo-române relative la Gorj, Tirgu-Jiu*, 1908, pp. 107-108 și 110-112), cu toate că la un document din 29 August 1544, dat din Mislea, se găsește „ispravnic Pădure logofăt” (*ibid.*, pp. 108-10), care cred că trebuie citit tot ca în actul de față.

(Traducerea :)

† Cu mila lui Dumnezeu Io Radul Voevod și Domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și prea-bunului Radul Voevod, dă Domnia Mea această poruncă a Domniei Mele prea-cinstitului părintelui episcopul chir Anania și sfintei și dumnezeieștii și marii biserici a episcopiei din Buzău, unde este hramul prea-sfintei curatei și prea-binecuvântatei și stăpânei noastre Născătoare de Dumnezeu pururea fecioarei Maria și sfintei ei Adormiri, ca să li fie enorie și scaun de judecată cel pentru folosul sufletesc după legea lui Dumnezeu și credința creștinească, județul Buzău și județul Râmnicul-Sărat și județul Brăila și județul Săcuieni, toate patru județele, cu toate hirotoniile preoțești și bisericicești, precum au așezat și au întocmit cei mai înainte de noi foști Domni. Așijderea și Domnia Mea am adăugat și am întocmit mai sus zisele enorii, cu sfântul și marele părinte al nostru și ecumenicul patriarh chir Ieremia și cu toți arhierii și episcopii și egumenii și cu tot soborul bisericesc și cu toți dregătorii și boierii Domniei Mele mari și mici, ca să fie sfintei și marii Biserici scaun și temelie cu întărirea și a sfinților episcopi și a dumnezeieștilor sfinți părinți călugări și a celor ce viețuiesc în sfânt lăcașul acesta, spre hrană și întremare, iar Domniei Mele și părinților Domniei Mele și celor intru sfințenie răposați Domni spre veșnică pomenire.

Drept aceia am dat și am adăugat și am întocmit și Domnia Mea cinstitului părinte episcopul chir Anania și sfintei dumnezeieștii și marii biserici din Buzău, ca să fie această întocmire de către nimeni neclintită în veci. Pe cine va alege Domnul Dumnezeu a fi Domn și oblăduitor după a noastră petrecanie, dacă va cinsti și va păzi și va întări această mai sus zisă întocmire și pre el Domnul Dumnezeu să-l cinstească și să-l întărească intru Domnia lui, și în viitor și preacurata maica lui Dumnezeu să-l fie sprijinitor și apărătoare. Iar, dacă va dărâma cineva și va călca sau va schimba într'alt chip această mai sus întocmire, pe acela Domnul Dumnezeu să-l calce și să-l dărâme și să-i ucigă aici trupul, iar în viitor sufletul său, și potrivit să-i fie preacurata maica lui Dumnezeu în veci, amin.

Iată, martori am pus Domnia Mea: jupan Staico fost Vornic și jupan Coadă Mare Vornic, și jupan Drăghici Spătar, și jupan Stroe Spătar, și jupan Udriște Mare Vistier, și Dragomir Mare

Spătar, și Cracea Mare Păharnic, și Albul Mare Stolnic, și Badea Mare Comis, și Stanciul Mare Postelnic. S'a scris după cuvîntul Logofătului. Și eu, Stan Roșul grămăticul, care am scris în cetatea Târgoviște, luna Septemvrie, ziua 17, în anul 7052.

† Io Radul Voevod (L. P.), din mila lui Dumnezeu Domn.

Pe dosul pergamentului se mai află aceste însemnări :

1. † сїе кнїгс ѿ Радѹа воєвода радї єнорїе єсазс єпархїа свѣткї єпископїе.

„Această carte a lui Io Radul Voevod pentru enoria Buzău, eparhia sfintei episcopii“.

2. † Județele episcopiei: sud Buzău, sud Slam-Râmnic, sud Brăila, Sud Sac, patru județe... ; 7052, Sept. 17.

3. Episcopia Buzăului. No. 2¹. Data 7052/1443 Septemvrie 17. Radul Vv. pentru patru județe: Buzăul, Slam-Râmnic, Brăila și Săcuenii, ce s'au dat episcopiei de Buzău drept enorie și scaun de judecătorie duhovnicească².

4. Se mai adaugă una grecească, prea mult ștearsă încât n'am putut-o ceti. Poate să fie de atunci când s'a făcut traducerea cunoscută“.

*

De bună samă că eparhia a existat mai din nainte, după cum se vede și din menționarea ca donatori a înaintașilor lui Radu Paisie. Actele acestora trebuie să fie pe undeva. Nouă ni sânt cunoscute numai trei: 1. Din 15 Novembre 1530, prin care Vlad Vodă Inecatul întărește episcopiei stăpânirea peste părți din satul Vernești³. 2. Din 7 Maiu 1535, prin care Vlad-Vodă Vintilă ii întărește stăpânire peste părți din Pârscov⁴, și 3. Din 14 Septembrie 1539, prin care Radu Paisie ii dă satul Pârscov, confiscat de la Barbul, fiul lui Udrea, răzvrătit⁵. Începând cu 13 April 1515⁶, se cunosc mai multe resumate cu privire la proprietăți

¹ Mai târziu se adaugă „No. 84“.

² Cred că aparține lui G. Pesiakov.

³ *Revista istorică a Arhivelor României, Indice*, broșura II, București 1876, no. 1467; Brezoianu, *o. c.*, p. 247.

⁴ *Ibid.*, no. 1555; Brezoianu, *o. c.*, p. 248.

⁵ *Ibid.*, no. 1556; Brezoianu, *o. c.*, p. 249.

⁶ *Ibid.*, no. 1519; Brezoianu, *o. c.*, p. 244.

ale acestei episcopii. Din ele nu se înțelege însă că ar fi vorba de donații directe făcute episcopiei, sau sânt acte ale altora intrate mai târziu în posesia ei.

A. Sacerdoțeanu.

Alexandru Hasdeu și literatura romină populară

Alexandru Hasdeu, tatăl lui B. P. Hasdeu, începătorul folklorului românesc în rusește și „al nuvelei istorice cu subiecte luate din viața vechei Moldove“¹, începe să intereseze din ce în ce mai mult pe istoricii literaturii romine moderne.

„Cuvint către elevii școalei Ținutului Hotinului“, ținut de către A. Hasdeu la 25 Iulie 1837 în rusește, tradus în românește de către scriitorul basarabean C. Stamati și publicat întâiu în „Foaia pentru minte, inimă și literatură“ din 1858², iar pe urmă în „Curierul Românesc“ din 1839³, încă de pe atunci atrăsese atenția Romînilor asupra acestui patriot basarabean, voacea căruta a fost prima care s'a auzit din Basarabia „cea intristată și instrăinată“⁴, chemind pe copiii basarabeni spre „vechea slavă a Moldovei“.

Acest „Cuvint“ a avut atita succes, încit extrase din el au fost publicate în cartea lui Félix Colson: „De l'état présent et de l'avenir des principautés de Moldavie et de Valachie“⁵, iar M. Kogălniceanu, în „Dacia literară“⁶, a atras atenția publicului cetitor romin și asupra altor opere ale lui Alexandru Hasdeu, dindu-ni o listă întreagă a lor, după indicațiile scriitorului basarabean C. Stamati. Această listă a fost reluată „tale quale“ de către toți cercetătorii posteriori ai lui A. Hasdeu, fără revisuirea ei după foile rusești, unde A. Hasdeu își publica operele, și care înainte de războiu încă puteau fi cercetate în bibliotecile din Rusia. Pe atunci, însă, interesul pentru A. Hasdeu nu era atit

¹ N. Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. XIX*, București 1907, vol. II, p. 41.

² Nr. 21, p. 161.

³ Nr. 10, p. 37. Alte ediții ale acestui discurs: Iași, 1855, și în „*Biblioteca Basarabiei*“, nl. 5.

⁴ G. Sion, notiță în *Rev. Carpaților*, 1861, vol. II, p. 340.

⁵ Paris, 1839, pp. 26-32.

⁶ *Dacia Literară*, ed. II, Iași 1859, vol. I, pp. 348-349.

de pronunțat, și lumea se mulțămia cu informațiile ce le-a dat despre tatăl său B. P. Hasdeu și care inspirau toată încrederea. Iar, pe urmă, cînd istoricii literaturii romîne au început să-și îndrepte atenția spre figura ștearsă a lui A. Hasdeu, căutînd s'o releveze și s'o clarifice din uitarea trecutului, împreună cu alte figuri contimporane, s'a ivit o altă piedecă: arhivele și bibliotecile rusești după revoluție nu mai erau accesibile, și astfel, bibliografia scrierilor lui A. Hasdeu a rămas nerevisuită, iar însăși scrierile necercetate!

În timpul studiilor mele la „École des langues orientales vivantes“ la Paris, cercetînd bogata bibliotecă slavă a acestei școli, am găsit cîteva publicații vechi rusești, unde se aflau cîteva articole ale lui A. Hasdeu, — unele din ele nefiînd cunoscute încă istoriei literaturii romîne nici după titluri, — și m'am convins că în bibliografia dată de M. Kogălniceanu s'au strecurat cîteva erori.

În articolul de față voiu căuta să dau lămuriri asupra operelor lui A. Hasdeu privitoare la literatura romînă populară și să aduc cîteva rectificări la bibliografia acestor opere, dată de M. Kogălniceanu și de alți cercetători ai lui A. Hasdeu.

În primul rînd, e necesar să vorbesc despre publicarea cîntecelor populare moldovenești în „Vestnicul Europei“ din 1830¹.

Despre această operă a lui A. Hasdeu vorbește d. N. Iorga, cînd îl numește *începătorul folklorului românesc*. „Nu e fără interes“, zice el², „să se pomenească aici și apariția încă din 1830, în revista rusească „Vestnicul Europei“, a celor d'întăiu *poesii populare românești* cu subiect istoric³, publicate de Basarabeanu Alexandru sau Alecu Hăjdău ..., prietenul bun al poetului C. Stamatii. Deci, după stringerea cîntecelor pe care Obradovici le dădu lui Asachi, pe care acesta nu le publică și care se pierdură în focul din 1827, vine la rînd, îndată, *acest început de folkloristică*, fără alte scopuri, firește, decît al frumuseții și patrio-

¹ *Vestnic Evropi*, 1830, XI-XII, pp. 129-31.

² N. Iorga, *o. c.*, p. 40.

³ Subiectul cîntecelor, cum arăt mai departe, nu e istoric. D. N. Iorga e indus în eroare de către M. Kogălniceanu, care, publicînd bibliografia operelor lui A. Hasdeu, numește acest articol al lui A. Hasdeu: „Cîntece istorice a' Moldovei“ (*Dacia Lit.*, vol. I, ed. a II-a, Iași 1859, p. 343), el însuși aflînd aceasta de la scriitorul basarabean C. Stamatii. Titlul exact, însă, este: „Două cîntece moldovenești“ (din moldovenește [a tradus] Al. Hîșdeu“.

tismului, care se face de un Român rusificat într'o mare foarte din Rusia".

Cercetînd această operă a lui A. Hasdeu, vom vedea în primul rînd că nu e vorba de cîntece istorice, ci de două cîntece populare: unul înainte de nuntă și altul după nuntă, cu cîteva note explicative ale traducătorului în josul paginii.

În primul din ele, fata, în ajunul căsătoriei, își ia rămas bun de la prietenele ei, invitîndu-le să rupă flori pentru a-i împleti cununii de nuntă, petrecînd împreună pentru ultima oară. „Nu vom mai juca hora împreună“, zice ea, „nu ne vom mai ghici despre iubit, căci mi-am găsit acum soțul“ și urmează o scurtă descriere a frumusețelor iubitului ei.

Într'al doilea cîntec, de după nuntă, tinăra femeie se adresează rîndunelei, care-și face cuibul la fereasta ei, amintindu-și de zilele fericite cînd era liberă și zburdalnică, cînd petrecea cu prietenele sale sau în brațele iubitului și cînd iubia rîndunelele. Acuma, însă, i s'a vestejit fericirea, cum s'a vestejit și busufocul ei de pe fereastă, pe care-l creștea și îngrija pe cînd era fată și pe care, zice autorul în notă, „după obiceiul poporului moldovenesc“, prietenele ei l-au rupt în ziua nunții.

Probabil, această „traducere“ e prima încercare literară a lui A. Hasdeu, care pe atunci abia intrase la Universitatea din Harkov, unde ajunsese elev al cunoscutului poet ucrainean Gulac-Artémovschi, de la care ar fi putut să primească acest imbold spre publicarea poeziilor populare, aflîndu-se de altfel și supt influența tatălui său, Tadeu Hasdeu, strîngător și el al poeziilor populare.

La 1853 A. Hasdeu publică un alt articol cu traduceri din poesia populară românească, dar de data aceasta însoțește această publicație de o introducere în formă de scrisoare către redactorul ziarului „Telescop“, profesor al Universității din Moscova, Nicolai Ivanovici Nadejdin¹.

¹ A. Hijdeu, *Rumunschila narodnîla piesni na russcom tazichie* (Pismo k redactory), (Cîntecele populare românești în rusește), scrisoare către redactor, în *Telescop*, 1833, XIV, no. 8, p. 491). M. Kogălniceanu (*Dacia lit.*, vol. I, p. 349), în lista scrierilor lui A. Hasdeu, notează despre acest articol astfel: „În *Telescop*: ...2) Cîntecele populare a' Moldaviei în privirea istorică (1833); 3) Scrisoare asupra importenței limbii românești pentru cunoștința istoriei rusești“. Acest articol l-a găsit, probabil, și d. Ionescu Nișcov la Praga: îl citează în referatul său „Sur le premier slaviste roumain“, presintat la intru-

Această scrisoare, ca și toate operele rusești (inclusiv și poeziile atât de laudate de B. P. Hasdeu!) e scrisă într'o limbă rusească atât de artificială și cu atâtea greșeli de exprimare, încît începi să înțelegi pe vestitul învățat polon W. Maciejowski, care a renunțat la serviciile de traducător în rusește ale lui A. Hasdeu pentru lucrarea sa: „Hystorya prawodawstw slowianskich“ (Istoria dreptului slav), din cauza că „traducerea lui Hasdeu nu numai că n'a corespuns așteptărilor, ci chiar — după părerea specialiștilor — avea greșeli de limbă, ceea ce înseamnă că traducătorul Hasdeu nu cunoștea bine limba rusă“².

În scrisoarea sa către Nadejdin, A. Hasdeu declară că timp de șase ani se ocupă cu rivnă de istoria și limba românească și vorbește de importanța studiilor folklorice în general și de necesitatea studiului limbii și monumentelor literare moldovenești, care va putea duce la importante descoperiri pe cimpul științii rusești, mai ales în domeniul „lexicografic și etimologico-istoric“. „E știut“, zice el: „că multe pasagii din letopisețele rusești și din actele vechi au nevoie de traducere și explicare, dar în limba rusă de acum nu se observă nici măcar rădăcinile multor cuvinte care mai înainte au fost vii în gura poporului. De aici, deosebirea de păreri a tălmăcitorilor, efortarea și artificialitatea

nirea slavistilor în Varșovia la 1934 și publicat în *Księga Referatow, sekcja III*, Varșovia 1934, pp. 37-9, cu următoarele însă erori: a) Dă pentru revistă anul 1835 în loc de 1833 și no. 5 în loc de no. 8. b) Necunoscînd, cred, suficient limba rusă, pune greșit în titlu și adresarea prescurtată a lui A. Hasdeu către redactorul ziarului. M. T. N. I. a d-lui Ionescu-Nișcov (în loc de M. G. N. I.) nu este altceva decît forma prescurtată a cuvintelor: „Milostivii Gosudar Nicolai Ivanovici“, care ține de corpul scrisorii, nu de titlul articolului. c) Socotește cele șase poezii populare românești, traduse în acest articol de către A. Hasdeu, ca primele poezii populare românești publicate în limba străină, ceea ce este o eroare, același A. Hasdeu avînd o astfel de publicație mai veche (în *Vestnicul Europei* din 1830), care era cunoscută istoriei literaturii romine mai de mult, cum am arătat mai sus. De altfel, autorul acestui referat îl confundă mereu pe A. Hasdeu cu tatăl său, Tadeu Hasden, atribuindu-i: traducerea din Kotzebue, serviciul în armata rusească și anii nașterii și morții, 1761-1835 (!), cari sînt ai lui Tadeu Hasdeu, iar nu ai lui A. Hasdeu.

² Scrisoarea lui Maciejowski către istoricul rus Pogodin din 12 Novembre 1837 (după articolul d-lui N. Gane, „A. T. Hasdeu, primul slavist român“, în *Viața Basarabiei*, no. 204, din 22 Iulie 1933, p. 1). Autorul acestui articol socotește afirmarea învățatului polon drept invidie față de „primul slavist român“.

tălmăcirilor lor, mai ales dacă vre-un cuvânt nu s'a păstrat în celelalte limbi slavice. În studiul comparativ, însă, nimeni n'a luat în considerație limba română, pe de o parte din cauză că era puțin cunoscută, pe de altă parte, din cauza *concepției greșite despre elementul ei latinesc* (!). Iată câteva exemple ce le-am ales aproape ocașional din studiul meu referitor la letopisețele românești (M. S.) și din „Lexiconul Rominesc-Latinesc-Unguresc-Nemțesc“ editat de către societatea savanților la Buda la 1825“

Și aici A. Hasdeu înșiră o mulțime de cuvinte românești, care-i par că explică unele cuvinte, rău înțelese de către învățații ruși, din limba rusă veche. Astfel ar fi: bundă, veveriță, loivă (*sic!*) ș. a. ¹.

Iar, în ceea ce privește etimologia istorică a denumirilor slavice, A. Hasdeu aduce două explicații din letopisețele românești: 1) părerea lui Miron Costin despre originea cuvântului „slav“, care ar fi însemnat „liber“, după „Letopisețul țării Moldovei“ („manuscrisul mănăstirii Neamțului“, partea I, cap. 3-4) ² și 2) părerea lui Dionisie Fotinò despre proveniența cuvântului „boiar“ din „boii are“, după „*Ἱστορικὴ τῆς πάλαι Δακλίαν*“, vol. I, Viena 1818, pp. 61-2.

Încheind scrisoarea sa cu un citat din Niebuhr (foarte la modă pe atunci în Rusia): „ist das Geschichte, so ist es ein Märchen begreiflicher und verständiger“, A. Hasdeu se iscălește: „Alexandru de Hișdeu, Basarab“, și trece la „traducerea“ cîntecelor populare românești, dedicînd-o prințului Gh. M. Cantacuzin ³.

¹ Această parte a articolului lui A. Hasdeu fusese aspru criticată de către un anonim din Basarabia, care notează transcripția greșită și traducerea tendențioasă a acestor cuvinte românești de către A. Hasdeu și combate părerile slavizante ale autorului despre limba română, aducînd ca dovadă a latinității ei netăgăduite „Dialogul între unchiu și nepot“ al lui P. Maior în traducerea rusească (*Telescop*, 1834, XVIII, no. 22, p. 253).

² Această părere a lui Miron Costin, pe care A. Hasdeu ar fi găsit-o într'un manuscris „al mănăstirii Neamțului“, necunoscut până în prezent nimănui, nu se găsește în nicio ediție a cronicii lui Miron Costin. La fel, aproape stau lucrurile cu toate pasajile ce le citează A. Hasdeu din cronicarii romîni!

³ Probabil e vorba de prințul Gheorghie Matveevici Cantacuzino, proprietarul moșiei Atachi din Basarabia, care luase parte la Eterie împreună cu prințul Ipsilanti, după ce făcuse campania din 1812. (Știri despre el mi-au fost comunicate de către d-na Sofia Crupenschi, născută Cantacuzino, actuala proprietară a moșiei Atachi.)

Prima ar fi traducerea unui cîntec popular din județul Hotin. Întăile două versuri le dă A. Hasdeu în românește, în transcripție latină, în „motto“ pe care-l pune bucății:

„M'oiu duce colo pe cărare
Ș'imi privescu cum vin Moscalii“¹...

În acest cîntec se descrie dorința Rominului de a intra în rindurile oștirii rusești. Într'o notă, A. Hasdeu arată că fusese alcătuit pe la 1769, în timpul expediției rusești în Moldova, cînd s'a format un regiment special din Romîni.

A doua poezie, traducerea cîntecului din Banatul Craiovei, cum afirmă A. Hasdeu, adăugînd că în Moldova e puțin cunoscut, fiind adus acolo, probabil, de către Țigani lăutari, are ca motto următoarele versuri:

„Dincolé apei, é dupò délú,
Supta mestécánu quel créstîșoru“

și conține scena următoare: o păreche de turturele se gîndește numai la dragostea lor; un șoim îi urmărește dar e împușcat de un vînător.

A treia, cunoscută în Transilvania, Muntenia, Moldova și Bucovina, după observația lui A. Hasdeu, descrie cum o fată întreabă cucul despre viitorul ei, și începe cu următoarele cuvinte:

„En cătăm, cuculesu, cu quare io véră
„Din casa tătănei voiu trage afară ?...“

În legătură cu ea, A. Hasdeu găsește prilejul de a descrie în note cîteva obiceiuri populare.

„Poporul romîn“, zice el, „are serbătoarea cucului în timpul săptămîinii Rusaliilor. Atunci fetele se retrag în pădure și stau acolo până la miezul nopții de vorbă cu cucul; cîntă cîntece, care sînt alcătuite în cea mai mare parte din întrebări diferite, și după răspunsurile acestor pasări năzdrăvane își ghicesc viitorul. Dese ori se întîmplă că vre-un flăcău vesel, urcîndu-se pe un copac, să răspundă în locul cucului. De aici poveștile populare despre vocea omenească a acestor pasări, cu ajutorul căreia ele se înțeleg cu unele fete îndrăgostite“.

— „După o poveste ardeleană“, zice el mai departe, „o prin-

¹ Respectăm ortografia întrebuițată de A. Hasdeu, mai mutilată, probabil, și în tipografia rusească.

ceșă fusese prefăcută de către mama ei vitregă, vrăjitoare, într'un cuc, pentru că se îndrăgostise de un simplu cioban, Cuculeț, care întotdeauna cînta seara din fluier, pe cîmp, în fața palatului. Ciobanul fusese îngropat de viu în munții Carpați, acoperiți de zăpadă veșnică, unde nu putea zbura iubita lui. Nefericita principesă, gîndindu-se că iubitul ei de-asemena e prefăcut în cuc, cum i-a făgăduit mama vitregă, zboară și acuma prin toate livezile și-l cheamă pe nume.

Și, mai departe:

„Fiecare om presupune că soarta sa atîrnă de o voință supraomenească. De aici la Greci *Δαίμων*, la Romani *Genius*, la Romîni „Armindeanu“. *Armindean*, *spiritul supraveghetor al Romînului (I)*, își are, după credința poporului, locuința în acea stea supt care s'a născut ocrotitul lui. Această stea e „mistagog“ul întregii vieți a Romînului: toate evenimentele fericite sau nefericite se întîmplă supt influența ei nemijlocită, și Romînul, în vorba și cîntecele sale, o binecuvîntează său o blastămă. Serbătorirea acestei stele e în ziua de 1 Maiu, din care cauză această zi se numește și „Armindean“, iar steaua „cea de Maiu“.

Atunci Romîni atîrnă pe ferestrele și pe ușile caselor lor cununii din foi de stejar și din diferite flori de cîmp. Spre seară, cînd pe cer încep să se ivească stelele, se pune în livadă sau în pădure o masă, acoperită cu o năframă albă, se așează pe masă pine, miere și vin și se pofteste, pentru a fi ospătat, vre-un sărac.

Pe masă, în fața farfuriei, printre două luminări de ceară, se așează icoana sfîntului patron. Redactorii *Lexiconului Românesc-Latinesc-Unguresc-Nemțesc* cred că ziua dedicată Armindenului este serbătoarea Florii, „quia“ (*Ovid, Fastorum*, lib. IV) „*exit et in Maias festum florale Calendas*“, și derivă numele Armindenului din latinescul „alimentale, quia festa floralia celebrantur, in procreationem frugum, hoc est: alimentorum“. E destul, însă, să ascultăm un cîntec popular românesc:

„Armindénu, Armindénu,
S'au suit pe cărucénu,
Pe cărucénu de sórele,
Drept se' duce la zodiile.
Hai, hai! Armindénu,
Nu me' fă sârimanu.

Vai, de stéoa născerei,
Fără ochiul Armindénului!...“¹.

Moartea fiecărui om se prezice după căderea stelei lui din cer“.

Și, mai departe:

„Românii cred că prin farmecul, numit legătură, despre care în trecut a pomenit și Dimitrie Cantemir în „Descrierea Moldovei“ (Leipzig, 1771)², se poate lega inima omului cu un nod de șerpi, cari nu vor înceta a suga din el sânge până ce nu va muri *persoana la care el ține mai mult* (!). În județele Valahiei și în isprăvnicțiile Moldovei dese ori se aud plingeri că cutare femeie, fiind îndrăgostită de soțul alteia, din răsbunare sau din gelosie că nu pe ea a luat-o, ci pe alta, l-a fermecat cu șerpi, cari i-au legat cu un nod inima“...

Al patrulea cîntec, cu primele două versuri:

„Nu-ți priște busiocu,
„Eate-ți flóre leuștênu“³...,

povestește de calitățile fermecătoare ale acestei plante, ce are darul de a potoli suferințele dragostei. Numind acest cîntec „bucovinean“ cu predilecție, A. Hasdeu notează că această plantă servește fetelor, nu numai pentru prepararea băuturilor de fermecat, ci și pentru „satisfacerea dragostei lesbiene“, adăugind că din această cauză soborul din Suceava la 1677, supt presidenția Mitropolitului Dosoftei, despre care vorbește Miron Costin⁴, a dispus ca preoții să supravegheze pe femei să nu țină lângă casele lor, printre alte plante „spurcate“, și leușteanul.

Trecînd apoi la cercetarea cuvîntului „lelea“, A. Hasdeu îl consideră înrudit cu cuvîntul „Lel“ din mitologia rusească și crede că înseamnă același lucru, adică: zeitatea dragostei platonice. Prin această afirmare, A. Hasdeu combate explicarea acestui cuvînt din Lexiconul din Buda și se ridică în contra părerii lui

¹ E interesant că, ocupîndu-se de cuvîntul „Armindean“, B. P. Hasdeu n'a reluat nimic din explicațiile tatălui său (vezi „Étymologicum magnum Romanice“, vol. II, p. 1700).

² V. *Descrierea Moldovei* (București 1875), partea III, cap. I, p. 156.

³ Astfel sună și o zicătoare moldovenească din Basarabia, după afirmarea d-lui Ion Buzdugan.

⁴ În cronica lui Miron Costin nu poate fi vorba de acest sobor, căci cronica se încheie cu anul 1662.

Diaconovici Loga, cu care era în corespondență¹, și care deriva cuvîntul „lelea“ din ungurescul „lélek“ (sufletul), negînd posibilitatea existenței acestei cuvînt în sens de nume al vre unei zeități.

„Lelea și Badea“, zice A. Hasdeu, „erau, după miturile românești, zeii protectori ai dragostei platonice.“ Serbătoarea lor e în Iunie, cînd e lună nouă. Fetele se adună în pădure în întunecul de la miezul nopții și, jucînd hore și cîntînd, scot din pămînt rădăcinile unor plante. Flăcăii fac rug la marginea pădurii și, în tăcere, așteaptă fetele. După ieșirea fetelor se alcătuieste o horă comună, și fiecare flăcău își alege o prietenă pentru noapte (hony soit qui mal y pense!). Pudoarea în vorbe și relații dîstinge prin însemnătatea morală acest act al păgînatății dacice de rușinoasa *prostitutio* a fetelor în templele babilonice. Cînd cocoșul de dimineață vestește ivirea luceafărului, atunci flăcăii, în horă comună, petrec fetele în sat pînă la poarta casei, repetînd cîntecul :

„Hai Lélé, Lélé, fă lelișoră
„S'emi hie géménă sororă!“

la care fetele răspund: / Central University Library Cluj

„Hai Badé, Badé, fă bădișoru
„S'emi hie géménü frățioru!“

„În cîntecele de înmormîntare, după flăcăi și fete, de-asemenea se pomenesc numele Badei și Lelei, dar (trebuie să notăm această curiozitate!) defunctul se numește, de obicei, cu numele feminin (lelișorul), iar defuncta cu masculin (bădișoara)“.

Și, mai departe :

„În cîntecele românești, Lelea dese ori se confundă cu Sfînta Fecioară într'atît, încît se numește, une ori, „Precista“, numele supt care Rominii înțeleg, cu preferință, pe Maica Domnului (compară Lexiconul, la p. 536). Nu e aceasta o dovadă că Lelea e zeița dragostei platonice, pure?“. Și încheie notele lui cu înșirarea plantelor care, după terminologia poporană, poartă numele Sfîntei Marii și, în același timp sînt dedicate „Lelei“².

¹ Citează scrisoarea lui Diaconovici-Loga în Arad, din 29 Ianuar 1830, promișînd s'o publice în traducere rusească, mai tîrziu.

² E de notat aici deosebita atenție și grijă cu care A. Hasdeu descrie și numește plantele. Probabil tocmai pe atunci studia, împreună cu dreptul, și botanica, la Universitatea din Harcov, vestită prin botaniștii ei, și cu Grădina Botanică superb aranjată. Fiind încă student, A. Hasdeu a luat o medalie

Ultimele două traduceri sînt însoțite de numeroase note istorice. În primul cîntec, cu primele versuri :

„Quu'ce tu, Rusandă, cu ochii quéi négre
„Din ochi Codrénului, focu izvòdesci?..“

e vorba de dragostea unei codrence pentru codreanul Chigheciului, care nu poate fi împărtășită, fiindcă Codreanul nu cunoaște sentimentul dragostei nici după nume, cum observă traducătorul. Frumusețile feminine sînt înlocuite în inima lui prin alt ceva: astfel el prefera praful negru de pușcă părului negru al frumoasei Codrence, vâpaia roșie a focului guriței gingașe, cămașa albă de pe hoitul dușmanului iei desfăcute pe sîni iubitei sale.

Cu prilejul acestei traduceri, A. Hasdeu însiră citate numeroase din diferiți autori despre codrii Chigheciului, de unde, zice, a pornit acest cîntec.

Citează pe Nestor (*sic*)³ Ureche, căruia îi atribuie explicarea cuvîntului „Chigheci“, însemnînd „ingrozitor“ (din ungurescul „kegyet“, cum presupune A. Hasdeu), denumire ce ar fi fos, dată acestor locuri după măcelul ingrozitor al familiilor ungurești în timpul năvălirii Pecenegilor, în codrul Fălciului.

Aduce părerea lui Dimitrie Cantemir din „Descrierea Moldovei“, despre începutul istoric a Chigheciului (p. I, cap. 4)³, despre numărul Codrenilor (p. I, cap. 6; p. II, cap. 16)⁴ și zicătoarele despre Codreni (p. II, cap. 15)⁵. Iar din Miron Costin și din același „Nestor“ Ureche citează din nou citeva pasagii, referitoare la formarea, desvoltarea și istoria Chigheciului pe la anii 1662,

pentru o lucrare „Despre nutriția plantelor“ (după petiția lui Tadeu Hasdeu către contele Perowski, ca fiul lui Alexandru, să fie admis la licența; Arhiva Universității din Harcov, dosar nr. 1632/95). Bibliografii lui A. Hasdeu notează de asemenea și o lucrare despre „flora Basarabiei“ în românește și latinește, rămasă în ms. (vezi: I. Vulcan, „Al. P. Hasdeu“, în „Familia“, 1868, no. 11, p. 22).

¹ Textul rusesc al acestui cîntec a fost republicat (cu traducerea în franțuzește) în „Oeuvres postumes“ de Julie B. P. Hasdeu, Paris, 1890, Apendice, p. 277.

² În afară de numele greșit al cronicarului Grigore Ureche, pe care-l confundă cu tatăl său, Nistor Ureche, dă un pasagiu care nu se găsește în cronica lui Ureche.

³ P. 13, în ediția citată de mine.

⁴ Pp. 30 și 135.

⁵ P. 135. Pe Cantemir îl citează corect. Numai acolo unde e vorba de numărul Codrenilor, din 12.000 și 8.000, date de Cantemir, îi face în număr de 20.000.

1664 și 1675¹. Încheie notele sale cu istoria haiducului Bujor, cu descrierea moravurilor și obiceiurilor Codrenilor și cu un citat din A. Wolf, în „Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau“², privitor la haiducii Chiheciului.

Ultimul cîntec istoric, care începe cu versurile :

„Ăquéai nu's neguri pe ceriul négru,
„Bélaurul négru pe sulite stórque“...

și unde e vorba de infringerea Polonilor la Soroca pe la 1691 cu ajutorul icoanei „Făcătoarei de Minuni“ din Soroca, e luat, după mărturisirea traducătorului, din letopisețul lui Miron Costin, „din descrierea evenimentelor anului 1691“³.

„Acest cronicar“, zice A. Hasdeu, „observă că acest cîntec se cînta, încă pe vremea lui, de către călărăși, în timpul luptelor cu Polonii, și că poporului îi plăcea mult melodia lui. În fragmente, cu cîteva schimbări, cîntecul se găsește și în alte cronice (!). Dovada însemnății lui istorice!“

Simțind, probabil, că a mers prea departe, A. Hasdeu caută să explice artificialitatea vădită a acestui cîntec prin presupunerea că ar fi fost alcătuit de vre-un călugăr și pe urmă s'ar fi răspîndit în popor în forma unei „podobii“.

Legenda despre icoana Maicii Domnului din Soroca A. Hasdeu o povestește (sau, poate, o inventează) „după cronica mănăstirii din Suceava (Ms. anonymi)“, pe care, cred, în afară de el n'a văzut-o nimeni nici până în prezent. Iată textul acestei legende a lui A. Hasdeu :

„În timpuri grele, cînd Ismaeliții din Trapezunt(!) au început să prefacă sfințele Bisericii ale Domnului Nostru Isus Hristos în geamii spurcate, i s'a arătat unui călugăr ortodox Maica Domnului, care-i poruncia să scoată din altarul Catedralei icoana ei, pictată pe aramă. Trei ani a purtat el odorul sfînt la piept, călătorind prin diferite țeri și orașe creștine, unde a văzut călcarea în picioare a bisericilor, preoților și creștinilor și pustiirea multor

¹ Aceste pasagii, de sigur, nu se găsesc nici la Miron Costin, nici, cu atît mai puțin, la Ureche, care a încheiat cronica lui cu Domnia lui Aron-Vodă (1591-5).

² Sibiu 1805, p. I, p. 78.

³ V. nota 17.

lăcașuri sfinte. Calea îi fusese arătată de o stea mare, în forma unei cruci, care-l călăuzia de la Răsărit spre Nord. În vremea luminatului „Împărat” Ștefan-cel-Mare, călugărul a ajuns în Moldova, cu intenția să se ducă, prin Soroca și Podolia, la Împăratul Creștinilor, în Rusia, ca să așeze sfânta icoană într-o mănăstire vestită prin minuni și prin evlavia călugărilor ei. Pe atunci se zvonia în popor despre un războiu nou cu Polonia.

Și Dumnezeu n'a voit ca icoana să fie dusă din Soroca prin țara spurcaților papistași. Steaua s'a oprit de-asupra Sorocei, și călugărului din nou i s'a ivit în vis Maica Domnului, poruncindu-i să așeze icoana ei într-o biserică din Soroca.

Se vede că Dumnezeu iubește Moldova pentru pravoslavnicia ei! A doua zi, călugărul a dispărut, nu se știe unde. Bătrînii spun că s'ar fi făcut pustnic și că înaintea morții ar fi fost hirotonisit în tagma ingerilor de către însuși Arhanghelul Gavriil. Această icoană fusese dusă pe urmă în Polonia de către Ioan al III-lea, pe care cronică din Suceava îl numește „cinele turbat”.

La 1835, A. Hasdeu mai publică, într-o altă revistă rusească, „Molva”, încă două traduceri din poeziile populare românești. Cea d'întăiu, „Doina populară românească”¹, pe care o mai numește și „podobia”, cîntă dragostea unei Romince pentru un străin și suferințele fratelui său, care, văzînd înstrăinarea surorii și ura pe care ea i-o purta, pleacă în Țara Leșească.

Și aici e vorba de Armindean, steaua fericirii, și de „Caraciun”, steaua nenorocirii, cuvînt care dă prilej lui A. Hasdeu să-l apropie de cuvîntul „crăciun”, ungurescul „kátson” (karácsony?) și rusescul *caraciun*, care în secolul al XII-lea însemna: postul Sf. Filip.

Sfîrșitul cîntecului printr'o zicătoare care ar suna astfel: „iubește-ți, mingiile și sărută numai pe fratele tău și numai de el să nu-ți fie frică”, îi aduce aminte lui A. Hasdeu de o „kalomeica” rutenească a Huțulilor din localitatea Kutu, pe care o dă în limba ruteană și care conține același sfat.

Ultima traducere a lui A. Hasdeu (în forma originalului, cum afirmă), publicată în aceeași revistă², supz titlul: „Cîntec popular

¹ *Molva*, 1835, no. 35, p. 127. Acest articol n'a intrat în bibliografia operelor lui A. Hasdeu.

² *Molva*, 1835, no. 36, p. 143. Nici acest articol n'a fost cunoscut, nici după titlu, bibliografilor lui A. Hasdeu.

din Valahia“, cîntă dragostea unui Român din Banatul Craiovei pentru o străină cu ochii albaștri și jalea iubitei lui „cu ochi, negri“, ce a rămas singură în Craiova.

În note, A. Hasdeu dă explicația unor cuvinte ca: tricoliciu (iarba fermecată!), ciumă (moartea neagră), cioclii și face o scurtă privire istorică asupra Banatului Craiovei, „după cronicile românești“.

Faptul că A. Hasdeu inventează pasagii întregi din cronice une ori neexistente mă face să presupun că și textul unora din cîntece l-a compus singur. E prea evidentă și artificialitatea formei și fondul puțin românesc ale unora din ele¹.

Cam în același spirit sînt alcătuite de el și poeziile populare românești, rămase în manuscris, despre care voiu vorbi cu altă ocazie, ocupîndu-mă de poeziile originale nepublicate ale lui A. Hasdeu.

De altfel, iată ce caracteristică dă însuși B. P. Hasdeu tatălui său²: „L'histoire était l'étude de prédilection d'Alexandre Hasdeu. Dans ses recherches il allait toujours directement aux sources et aux textes originaux.

Mais la note patriotique poussée jusqu'au chauvinisme, chez lui come chez tous les Roumains de son époque — Lauriano en Transylvanie, Mourgo en Banat, Assaky et Séoulesco en Moldavie, Héliade en Valachie, — viciait quelquefois la direction. C'est ainsi que, à la Macpherson et à la Mérimée, il mistifia les Russes par des prétendues chansons populaires roumaines et par des chroniques moldaves imaginaires; c'est ainsi que dans son célèbre discours il intercale certains faits problématiques ou non-avérés. Il répétait souvent le vers du Tasse :

„Per la fe, per la patria, il tutto lice“....

„C'est beau comme vie pratique, mais non comme histoire; c'est beau surtout dans ces moments décisifs où une nationalité a besoin d'être énergiquement réveillée après un long engourdissement, mais alors même c'est affaire du poète, et non pas de l'historien“.

¹ V. cîntecul: „M'oiu duce colo pe cărare“.

² În *Oeuvres posthumes (Chevalerie) de Julie Hasdeu*, Paris 1890, Appendice, pp. 259-60.

Înainte de a încheia articolul meu, trebuie să mai notez câteva greșeli bibliografice ce s'au mai strecurat în lista operelor lui A. Hasdeu, alcătuită de M. Kogălniceanu și reluată pe urmă de ceilalți cercetători ai lui A. Hasdeu.

E vorba, în primul rînd, de nuvelele istorice: „O legendă asupra lui Petriceicu“ și „Judecata la serdăria de Orheiu“, despre care ni vorbește M. Kogălniceanu¹ și care dau prilej d-lui N. Iorga să-l numească pe A. Hasdeu „începătorul, tot în rusește, al nuvelei istorice cu subiecte luate din viața vechii Moldove“².

În revista rusească *Molva* din 1835³, într'adevăr sînt publicate aceste două nuvele supț titlurile: „Comoara gospodarului Petriceico“, ballada (*sic!*) din tradiția populară moldovenească⁴, și „Judecata la Serdăria de Orheiu, poveste din Letopisețul lui Costin“⁵.

Ele însă nu sînt ale lui A. Hasdeu, ci ale fratelui său, *Boleslav Hasdeu*, care moștenise și el boala scrisului din familia sa, și care a fost preocupat de genealogia și tradițiile familiei Hasdeilor și de cercetarea vieții lui Ștefan Petriceicu⁶.

Aceste două nuvele sînt de același caracter „macphersonic“ ca și cîntecele lui A. Hasdeu. În cronică lui Miron Costin nu se găsește nicio legendă despre „Judecata din Orheiu“ cu conținutul următor: „Un răzeș sărac, Capotici, fiind judecat pe nedrept, se adresează dracului, care, împreună cu toată suita lui, se presintă la Orheiu, și, înlocuind pe judecătorii îndătinați, face el judecata dreaptă“.

Ca motto la această poveste, Boleslav Hasdeu dă un fragment din cîntecul popular moldovenesc (cu transcripție cirilică):

„Umblam lume în lungiș
Și în curmeziș,
Că doar oiu afla dreptate:
Nu-i dreptate,
Numai, dragă, strimbătate“.

¹ *Dacia lit.*, vol. I, p. 349.

² N. Iorga, *o. c.*, p. 41.

³ Iar nu din 1834, cum afirmă Kogălniceanu.

⁴ *Molva*, 1835, no. 35, p. 137.

⁵ *Ibid.*, no. 9, p. 145.

⁶ Pe la 1878-9 se pregătia să publice la Viena, în *Freie Presse*, toate tradițiile familiei lui (din scrisoarea lui Boleslav Hasdeu către nepotul său B. P. Hasdeu, aflată în manuscrisele Academiei).

Iar la sfârșit face citeva observații hazlii la adresa administrației basarabene, de care, de altfel, rîde și într-o a doua bucată: „Comoara Gospodarului Petriceico“, unde povestește cum Ștefan Petriceicu, înainte de a fugi în Polonia, a îngropat averea la Petrăuți, moșia lui favorită din Basarabia. Peste mult timp, cînd ținutul Hotinului fusese prefăcut în raia turcească, unui Turc i s'a arătat Ștefan Petriceicu și l-a condus la locul unde zăcea comoara, împărțîndu-i o parte din ea, fiindcă era prima zi de Paște, cînd, după obiceiul poporan, trebuia să i se facă un dar primului oaspete venit.

După ce „unul din urmașii nonorocitului gospodar¹ s'a întors din Polonia în patria lui“ și a încercat și el să descopere comoara familiei, i s'a arătat Ștefan Petriceicu pe „un cal alb“, cerîndu-i să nu-l mai tulbure în pacea lui veșnică. Boleslav Hasdeu presupune că comoara fusese scoasă încă de pe atunci de către administrația Hotinului, care de-odată se îmbogățise, ceia ce dovedește dreptatea zicătorii moldovenești:

„Nu găsește cine cătă,
Dar norocul cui arată“,

pe care o pune ca motto „baladei“ sale.

Ce vădit e și aici misticismul cunoscut al Hasdeilor, care se resimte în scrierile lui Tadeu Hasdeu², care face pe A. Hasdeu să cheme pe străbunii din mormîntul lor, în momentele hotărîtoare ale vieții lui³, iar pe B. P. Hasdeu să-și sfîrșească zilele în căutarea relațiilor cu fiica sa decedată și în aceleași evocări către toți înaintașii săi din familia Hasdeilor!

E. Dvoicenco.

Știri despre Romîni într'un izvor engles

Cartea lui Abbott, *Under the Turks in Constantinople, a record of sir John Finchs embassy, 1674-1681*, care cuprinde descrierea ambasadei la Constantinopol a lui Finch, are aceste știri despre Romîni după corespondența ambasadorului.

¹ Aici Boleslav Hasdeu face aluzie la tatăl său, Tadeu Hasdeu.

² După cum afirmă d-na Maria Kastarska: „Tadeusz Hyzdeu“ (in *Pam. lit.*, vol. XVI, 1924-5, p. 241).

³ În poeziile lui inedite (in manuscris la Biblioteca Universității din Iași).

La 1679, Domnul Moldovei are „24 times the torment for non payment of mony agreed for“ (p. 284). E vorba de chinuirea, descrisă în cronica noastră cu cele mai grozave amănunte, a lui Antonie-Vodă Roset, fost Domn al Moldovei (v. Nicolae Costin, *Letopisițe*, II, p. 16: „l-au muncit cu multe feluri de munci: trestii pre supt unghii i-au bătut; datu-i-au de au inghițit un nemeteș uns și, trăgându-l afară, i-au scos mațele la gură și alte munci ca să dea bani, ci el bani nu strinsese, că un lacom nu era“).

Ruset fusese numit — acuma o aflăm — prin stăruințele precedentului ambasador engles. Ni se spune că Domnul moldovean numit prin Winchelsea dă dragomanului ambasadei 6.000 de oi, 12.000 altele și 4.000 de coroane, împreună cu un inel de 100 de coroane, cu un cal de 300 pentru ambasador. Dar aceste daruri n'ar fi ajuns la destinație (pp. 50-1).

Se știe că numele de Antonie și l-a luat noul Domn atunci, în locul celui de Draco, „Chiriță Draco“, precum i se spunea în Fanar (fiul, Alexandru, fusese Mare sluger supt Petriceicu). Numele de Antonie îl purtase și boierul din Popești care ajunsese puțin înainte pe tronul muntean și pe care poate Constantinopolitanul Draco îl servise. Dar numele ar fi explicabil și la Levantinul trecut la ortodoxie Rosetti.

A treia știre e că pentru expediția de la Cehrin contra Caza-cilor se ieau de la Moldoveni 150 de pungi, de la Munteni 300, „pe lingă enorme cantități de provisii“ (p. 256).

N. Iorga.

Nicolae-Vodă Maurocordat și Athosul

O scrisoare din Smirna, 8 Novembre 1728, a lui Guérin, „antiquaire du roy“ al Franței, spune că trimesese pe cineva la Athos după manuscripte. „Il me marque que le prince de Valachie avoit tenté d'avoir tous ceux qui y sont, dont le nombre est grand, mais que les moines n'y ont jamais voulu consentir“¹.

N. Iorga.

¹ *Revue archéologique*, XVIII (1923), p. 88.

Hagi-Prodan

Se știe rolul pe care l-a jucat în mișcarea lui Tudor Sîrbul Prodan.

În *Provinces Danubiennes* ale lui Chopin și Ubcini, primul vorbește de partea luată de Hagi-Prodan, fost voevod de Svinița, refugiat contra ciumei în mănăstirea Tarnova, în evenimentele de acolo, pe vremea cneazului Miloș. În mănăstire se produce o ciocnire între oamenii lui și Turcii mușlimului de Poșega. Aceasta face din Hagi-Prodan un propagator al răscoalei (p. 361). Miloș vine să-l pedepsească, dar scapă pe „femeile din casa lui Hagi-Prodan“, care fuseseră prinse de Turci. Starețul de la Tarnova, care-l sprijinise, e tras în șapă (Decembre 1814) (p. 362). Ni se vorbește mai departe de Hagi-Prodan, trecut deci la noi.

Se pomenește și de trecerea lui Caragheorghe pe la Mehadia, în suita unui eterist la 1816 (pp. 373-4). Cf. și *ibid.*, p. 378, pentru teama Turcilor ca Sîrbii să nu ia parte la mișcarea din 1821.

N. Iorga.

Încă un călător în preajma noastră¹

Venind din Viena, cu un Conolly, doctorul în medicină Grisebach ajunge la Drencova, al cărui aspect geografic îl descrie (p. 15 și urm.): constată flora Pindului și la Dunăre. Se înfățișează apoi aspectele riului mai jos. Dramatic se descriu cataractele. La Orșova, carantină, și alt vas. Nimic până la Rusciuc. Note despre temperatură culese la Galați (p. 23, note 1). Presintarea Rusciucului. Se merge spre Brăila.

Aici se constată un negoț infloritor, dar nu ca la Galați. Se cercetează malul dobrogean. Plecare la 15 April, cu vasul *Ferdinando Primo*. Note despre Ismail și Sulina.

Largă înfățișare a Constantinopolei, în calea spre Brusa, unde călătorul stă mai mult, pentru studii geografice.

După întoarcerea în Capitală, drum în Tracia (p. 102 și urm.), tot ca jurnal. Se caracterizează Enos, de unde trecere la Muntele Athos (pe cale, insula Thasos), unde se botanisează.

¹ A. Grisebach, *Reise durch Rumelien und nach Brussa im Jahre 1839*, I, Göttingen 1841.

Partea a II-a (1841) dă Chalcidica, Salonicul (prietenie cu un Bourville, un Loir).

Pentru Bitolia se ia hirtie de credit de la un Evreu. Drumul duce prin Ienigè la Vodena. Se trec munții. Aici călătorul stă la un Grec, fratele episcopului de Pelagonia. Acolo și episcopul de Ohrida, cunoscător al lui Descartes. Grisebach cunoaște pe doctorul Pașei, Scarlat Chanidis. Ofițerul italian „Cholleli“ pregătește trupele (p. 179). Cercetări de istorie naturală în jur. Un Corfiot reneгат e inginer. Pașa vrea să facă o școală. Mănăstirea Bucovo. Negoț de lipitori. Dar nimic despre Romîni.

De acolo la Prilep și Uschiub. Apoi prin Prizren la Scutari.

N. Iorga.

Noi știri despre pretendentul Ioan Bogdan ¹

Într'o vreme cînd Curtea francesă, prin ambițiile Ecaterinei de Medicis, a ajuns să stăpînească și tronul Poloniei, doi pretendenți romîni căutau sprijin politic la aceiași Curte, motivîndu-și pretențiile lor domnești așa cum puteau.

Astfel se cunosc încercările încoronate de succes ale lui Petru Cercel, candidat la tronul Țerii-Romănești ².

Un alt candidat, mai puțin norocos, a fost Ioan Bogdan. Acesta se dădea drept frate al lui Ioan-Vodă Armeanul și pretindea la tronul Moldovei. Ar fi trăit o vreme la Iași și supt protecția secretă a regelui Franciei făcea stăruinți la Constantinopol să ia locul Domnului de atunci. Dar, fiind trădat de niște Francesi aflători la Iași a fost nevoit să fugă la Curtea protectorului său ³. Ioan Bogdan a fost foarte bine primit de Henric al III-lea și cu toată stăruința era mai departe sprijinit la tronul Moldovei.

Dar concomitent cu intervențiile regelui Franciei Ioan Bogdan cerea și sprijinul reginei Elisabeta a Angliei ⁴.

¹ Reproducem aceste acte interesante, de și pe alocuri ni-a fost imposibil să îndreptăm o cetire greșită. — R. N.

² N. Iorga, *Pretendenți domnești în secolul al XVI-lea*; Al. Ciorănescu, *Nou despre Petru Cercel* (în „Revista Istorică“, 1935, n-le. 7-9) și T. Holban, *Documente romănești în secolul al XVI-lea* („Revista Istorică“, 1935, n-le. 1-3).

³ N. Iorga, *Rătăcirile în Apus ale unui pretendent romin, Ioan Bogdan, în secolul al XVI-lea* (An. Ac. Rom., seria III, t. VIII, 1927-18).

⁴ *Ibid.*

După moartea lui Henric al III-lea pretențiile lui Ioan Bogdan cu același zel au fost sprijinite de Henric al IV-lea. La 16 Octombrie 1589 un trimis special al regelui Franciei, Sancy, se afla la Constantinopol, intervenind în favoarea lui ¹.

În cursul anului 1591 tot Henric, în legătură cu speranțele lui Ioan Bogdan, a făcut mai multe intervenții pe lângă Sultan. Astfel la 10 Iulie regele Franciei recomanda pe pretendentul român, „cavaler al Ordinilor sale“, Sultanului, ca să fie repus în drepturile sale de Domn al Moldovei ². Și în aceeași zi scria lui Mariany, ambasadorul engles la Constantinopol, să interviev și el în favoarea lui Bogdan ³, iar cu două zile mai târziu se scria pentru aceeași chestiune în Anglia și anume reginei Elisabeta și ambasadorului francez, Beauvoir ⁴.

La 31 Novembre 1592 Henric al IV-lea numea ambasador la Constantinopol pe de Brèves în locul lui Lancosme. În instrucțiunile date acestui ambasador, Henric spune să facă tot posibilul ca Ioan Bogdan să fie numit Domn al Moldovei, fiindcă aceasta este dorința expresă a defunctului său înaintaș ⁵. Dar se vede că intervențiile acestea n'aveau nicio șansă de reușită. Aceasta l-a făcut pe Bogdan să caute și în alte părți ajutoare. Așa se explică de ce, la 25 Decembre 1598, lui se afla la Hamburg, de unde scria conetabilului de Montmorency, cerindu-i scrisori de recomandajii la principii germani ⁶.

A N E X E.

I.

În „Instruction à Mr. de Breves pour sa residence à Constantinople, en l'année 1592, novembre 31“, găsim următoarele :

„Au vivant le feu roy, dernier prédécesseur de Sa Majesté, le prince de Moldavie Jean Bogdan auroit eu recours a Luy pour imploer sa faveur envers Sa Hautesse sur l'usurpation qu'il disoit luy estre faite par la violence et faulses suggestions de

¹ V. Anexa no. 2.

² Berger de Xivrey, *Lettres missives de Henri, IV*, Paris, 1846, p. 426.

³ *Ibid.*, p. 429.

⁴ *Ibid.*, pp. 430-41.

⁵ V. Anexa no. 1.

⁶ V. Anexa no. 3. (Cf. prefața la Iorga, în Hurmuzaki, XI. — N. R.)

ses ennemys de la dicte Principauté de Moldavie à luy appartenante par droit de legitime succession, affin qu'il pleust à Sa Hautesse, par Sa bonté et justice accoustumée et à la recommandation du dict feu Seigneur roy, le faire restituer en son bien et le prendre en sa bonne grâce et protection. En quoy le dict seigneur roy luy aurait volontier accordé ce qu'il desiroit, comme oeuvre de charité deue à un prince affligé, ayant sur ce depesché ses lettres de recommandation fort expresses a Sa Hautesse, ensemble à ses principaux ministres d'alors, et adressé le tout au sieur de Lencosme, son ambassadeur, avec autres lettres qu'elle luy escrivist, par lesquelles elle luy commandoit de faire les offices nécessaires de la part de Sa Majesté en faveur du dict prince, mais, comme il avoit encore le créer tourné à la reigne (?!) de son maistre avec les autres qui le haïssoient (?), il tasche plus-tost de procurer celle du dict prince qu'à faire ce qui luy estoit ordonné et, l'ayant fait piller et si maltraïter qu'il fust contrainct s'absenter de Constantinople, de peur qu'il ne luy fist escor pis, et a depuis celui prince toujours temporisé, attendant que par ministre plus fidelle à son Roy et avec la commodité des affaires de Sa Majesté de present il peust estre secouru des mesmes offices que la malice du dict Lencosme luy avoit supprimé et fait esvanouir du temps du Roy deffunct.

Donc, ayant requis sa dicte Majesté elle penseroit offencier la memoire de son predecesseur et faire tort à sa propre reputation si avec l'occasion de cette depesche elle ne subveniroit à ce qui peut dependre de soy à la justice et necessité d'un prince duquel la condition et l'âge le rendent non moins digne de faveur que de compassion.

Que tout ce que Sa Majesté a principalement peu faire pour luy et qu'il a aussy recherché d'elle est d'interceder envers Sa Hautesse, comme avoit fait le feu roy, pour son restablissement et qu'elle luy a volontiers accordé d'en faire supplier Sa Hautesse et son premier Bassa à cette fin, et veut que le dict sieur de Breves embrasse cette affaire de sa part ainsi que le propre service de Sa Majesté sans y espargner sa part et office qui puisse deppendre de luy, l'assurant qu'il sera en celle affaire très agréable à Sa dicte Majesté".

(Affaires Étrangères, France, Mém. et Doc., 19, fol. 387-90.)

2.

16 October Mons. de Sancy cometh from the fr. k. to prefere Ihon Bugdan of the blood of Budavia.

Traducerea.

16 Oct. 1589. Mons. de Sancy vine din partea regelui Fran-
ciei să sprijine pe Ioan Bogdan de sânge din Bogdania.

(British Museum, S. P., Turkey 97/3, fol. 197 V^o. Comunicată de d. Podea.)

3.

Monseigneur,

Par Monseigneur l'abbé Cayti sera représenté à Votre Grandeur l'extreme ruine auquel je suis reduict pour estre party d'au-
pres d'icelle seur lettres de faveur et recommandation pour
les princes estrangers que le roy luy avoit accordées, me seroi-
ent destinees par son secretaire d'Estat. A quoy n'ayant satisfect,
cest-cy trop long, penible voyage jusqu'à present me reste
inutile et sans fruict, m'ayant fait dire le roy de Danne-
marq qu'il n'estoict deslibéré d'entrer en la congnoissance de
mes affaires sans particuliere recommandation de ceuls qui
en ont suffisante preuve. Avecques quelle responce j'ai pris
resollution faire cy rester [en] Basse Allemagne et ne me pre-
senter aux princes de l'empire sans les favorables lettres de Sa
Majesté et de Votre Grandeur par (en) craincte d'avoir une mesme
responce, pour poursuivre l'obtention et envoy desquelles soubz
l'authorité et faveur de Votre Debonnereté et de Monseigneur
le conte d'Auvergne (?), votre fils, j'ay pryé le sieur abbé de
s'acheminer vers Leurs Grandeurs pour les suplier en toute
humillité de ma part d'avoir consideration au plus affligé prince
de toute la terre. Lequel pour la fin heureuse de sa legitime...
n'a esperance qu'en seul Dieu, Sa Majesté très crestienne et à
votre clemance et à mondict sieur le conte, son fils, et, comme
je ne desire avoir à eulx seuls l'entiere obligation du bien de mes
affaires, je les suplye au nom du Toutpuissant, pour l'accellere-
ment de mes dictes affaires, de se faire accorder par le roi la
nomination de l'ambassadeur extraordinaire qui me debvera
conduire, que je desire au nom de votre pour mon... et
eviter aux subterfuges de mes hayneux... J'ay donné charge

audict sieur abbé d'asseurer de ma part Votre Grandeur que, oultre qu'elles se seront acquises sur moy l'entiere disposition de toutes les graces que Dieu me despartira jamais pour entierement me revancher des courtoysies et bons offices que j'auray receues en ce fait de leur bontés, leur feray à mon retour ma promesse qui leur sera par le dict sieur abbé designée en telle forme qu'ils la voudront desirer de moy pour les leur... fidellement payer incontinant que Dieu m'aura rendu possesseur de me estre après... la quelle nomination accorder par le roy du dict enbassadeur extraordinaire à Votre dicte Grandeur, je les soupplye très humblement par unq mesme moyen faire commander par Sa dicte Majesté, cy Votre... à tel secretaire d'estat de votres amys que jugerez ne nous estre contraire, faire toutes les expeditons necessaires pour ladicte ambassade, et, si l'ambassadeur que designera me conduire n'estoict cy court pour accepter la charge, votre autorité pourra faire laisser le nom en blanc. Le sieur abbé a touz les memoyres pour faire dresser les dictes..., comme aussy le formulaire de lettres que je vous suplye... faire envoyer cependant pour les princes de l'Empire, accompagniés de celle de Votre Grandeur, pour poursuivre l'assistance de mon project, et du roy de Danemarq pour pourvoir aux fraicts de mon voyage. Sur quoy attendant responece de Votre Grandeur, je prie le Createur de bien servir tous ces gennereux deseings, et suis,

Monseigneur,

Hambourg, le XXIII décembre 1598.

(Pe pecete :)

Ioannes Bogdan
Moldaviensis princeps.

Votre bien humble et entièrement
desdié a vous servir

Je/a/n Bogdan.

(Pe V-o :)

Monseigneur, monseigneur le duc de Monmorency,
payr et connestable de France.

(Bibl. Nat., f. fr. no. 3609, fol. 68^r.)

T. Holban.

¹ [Pentru însemnătatea documentelor reproduc o copie așa de plină de greșeli și lipsuri; *N. I.*]

Despre moartea lui Constantin Brîncoveanu

Moartea lui Constantin Brîncoveanu și a copiilor săi a stîrnit oroare în lumea politică de atunci. Europa creștină, în special, cunoștea foarte bine puterea și cumințenia Voievodului român. Din această cauză încă multă vreme după săvîrșirea omorului nu putea să se uite tragicul sfîrșit al lui. Cine avea ocașie să scrie cîte ceva despre viața de la Constantinopol nu putea trece cu vederea nici această întîmplare.

Iată ce scrie în această privință călătorul frances Paul Lucas :

„Constantinople, le 21-e septembre 1714.

Monseigneur,

Je me donne l'honneur de Vous apprendre mon heureuse arrivée en cette ville, avec Mr. Bouché, qui a esté fort bien reçu de M. l'ambassadeur et des reverends pères capucins. J'ay rendu la lettre de M. le comte de Pontchartrain à M. l'ambassadeur, qui m'a promis toute la protection possible. Cluj

Je ne tarderay en cette ville que le moins que je pourray Je vais faire ma recherche et puis le portray pour faire le voyage de Macedoine. Je me voys en estat de querir de belles choses, ayant esté payé de deux lettres. Je vous supplie, Mg., de m'accorder toujours l'honneur de Vostre protection.

Toutes les entretiens d'icy ne roulent que sur le roy de Suède, qui a eu toutes ses audiences de congé. Il est à présent à Demurtocat¹, où l'on assure qu'il met ordre à toutes choses pour son départ. L'on croy qu'il passera par la Hongrie.

Les Turcs ne font aucun armement. La disette y est grande et je ne ly ay jamais veu pareille : tout y est cher jusqu'à la chandelle, qui vaut 15 l. la livre, et encore [on] a toute la peine d'en avoir ; toutes les nations se pleigne du gouvernement. Le Grand Vizir est un jeune homme, qui est sans expérience et qui ne sent que son caprisse (*sic*) : il a esposé (*sic*) la fille du Grand Seigneur, qui est fort jeune. Ce ministre ne cherche qu'à trouver de l'argent pour contenter son maistre, qui est fort avide. Il fait mourir tous les jours quelqu'un. Sous de fausses accusations, pour les depouiller de leurs biens, il y a quelques jours

¹ Demotika.

que l'on fit couper la teste au prince de Valachie et à ses enfants, après leur encore fait souffrir des questions horribles pour luy faire dire où il avoit tous ses biens. Je vais faire attention sur tout ce qui ce passe aujourd'hui, pour vous informer à la première occasion où j'auray l'honneur, Mg., de Vous écrire toute chose. Je suis avec profond respect : *Paul Lucas*.

(Paris, Bibliothèque Nationale, N. A. Fr. No. 801, fol. 43-4.)

T. Holban.

Considerațiuni asupra Italiei preromane¹

Dacă încercăm a cuprinde într'o aceeași privire istoria antică a Italiei și pe cea a Greciei, ne simțim ispitiți a crede că între cele două patrii ale clasicismului Italia ar avea un aspect mult mai unitar decât Grecia.

Este doar o iluzie, pe care o datorim faptului că de la un anumit moment, destul de tardiv, destinele peninsulei apeninice se confundă cu ale cetății Roma.

Altminteri, Italia dinaintea războaielor punice este de o diversitate mult mai accentuată decât cea pe care o presintă Grecia. Căci în vremea dezvoltării ei istorice Grecia se arată numai din punct de vedere politic ca un furnicar complicat de compartimente variate. Din punct de vedere etnic și spiritual ea constituia o unitate și, ceea ce e mai important, toți Grecii erau conștienți de această unitate.

Iată ceea ce nu putem vedea în Italia preromană. Pe lângă mulțimea de individualități politice, fiindnd tot pe basă de cetăți și de cantoane ca și în Grecia, Italia oferă privirii o mare varietate de popoare, de limbi și de civilizații atât de deosebite între ele, încît o sintesă a lor nu a fost posibilă decât prin soluția brutală dată de către Romani, cari, întinzîndu-și dominația politică asupra întregii peninsule, au reușit să impună tuturor populațiilor italice caracterele lor proprii.

Italia este ursită de la natură să primească influențe din cele mai diverse direcții și să fie îmbucătățită în celule regionale. Ea este un fund-de-sac al Europei, unde se opresc toate invasiile

¹ Din introducerea la un curs despre *Problema etruscă*, ținut la Facultatea de Litere din București, 1934-35.

continentale, fără să poată trece mai departe. Dar constituie în același timp un dig peste Mediterana, un tărîm spre care se îndreaptă în chip inevitabil popoarele mării. Spina dorsală a Apeninilor o împarte în ținuturi aproape izolate. Marea Adriatică, de o formă lunguiață, avînd aspectul și funcțiunea antropogeografică a unui fluviu, o leagă mai mult decît o desparte de regiunile balcanice și dunărene. Cele trei mari insule, Corsica, Sardinia, Sicilia, o prelungesc spre Africa și spre Orient. Iar prin cîmpia imensă a Padului se situează în chip hotărît printre țerile Europei centrale. Fertilitatea acestei cîmpii este atît de ispititoare pentru popoarele de munte, bîntuite de sărăcie, încît imensa coroană a Alpilor nu formează pentru Italia un zid de apărare exclusiv, ci, prin trecătorile ce o intrerup, a fost adesea străbătută de mari curente de migrații.

Aceasta este Italia pe care a creat-o firea. Cîtă vreme destinele ei rămîn la voia întîmplării, într'un echilibru pasiv al elementelor felurite ce o caracterizează, ea va fi prada tuturor populațiilor de invazie, locul de întîlnire al influențelor celor mai diverse. Din potrivă, dacă la un moment se întîmplă să ajungă supt o singură stăpînire, să fie integral anexată intereselor unei singure voințe active, atunci aceleași caractere geografice care în starea de inerție îi favorizează desagregarea și fragmentarea, o împing spre roluri istorice din cele mai strălucite. Facilitatea legăturilor cu Balcanii, cu Orientul, cu Africa, cu continentul Europei, departe de a mai favoriza năvălirile și influențele străine, îndeamnă la expansiune în toate direcțiile și în chip fatal la imperialism.

Dar diversitatea caracterelor geografice ale Italiei e atît de complicată, divergența lor atît de accentuată, încît un asemenea moment favorabil nu s'a realizat în tot cursul istoriei, din preistorie pînă la învierea Italiei actuale, decît o singură dată. A fost acel unic, aproape miraculos concurs de împrejurări care a dat Romei rolul de a unifica Italia. A fost atunci nevoie de o energie imensă, fără comparație în istoria universală, energia aceia romană care, odată oțelită întru întregirea Italiei, nu s'a mai putut apoi opri decît la marginile lumii mediteraneene.

Atunci s'a creat pentru prima dată acea Italie unitară cu care ne-a obișnuit istoria. Creația Romei a fost, ca tot ce a înfăptuit această cetate, de o trăinicie care a înfruntat toată vitregia evurilor

mai noi. Roma a creat o singură populație italică, avind o singură limbă, aceeași tradiție și aceeași civilizație, aceleași tendințe. Toate vicisitudinile istoriei medievale și moderne, care de atunci încolo au împărțit Italia într-o puzderie de elemente politice disparate întocmai ca în vremurile protoistorice, n'au putut zdruncina unitatea etnică și spirituală dintre Alpi și Marea Ionică, realizată de Romani.

Până astăzi realitățile italiene merg pe liniile trase de Roma. Între ultimele două mii de ani și toată antichitatea preromană a Italiei este o imensă deosebire. E vorba de două perioade de caractere diametral opuse, în care însușirile geografice ale peninsulei își imprimă în chip total diferit influența lor asupra istoriei. Am putea numi *activă* perioada de unitate care începe cu romanisarea Italiei și care durează fără întrerupere până azi. Din potrivă, nu poate fi caracterisată decît ca pasivă perioada primitivă preromană, cînd destinele Italiei încă nu au fost coordonate de o minte și de o energie umană, cînd circumstanțele naturale ale Italiei nu puteau concura decît la fragmentare și la diversitate.

Ca o dovadă mai expresivă a caracterului cu totul neunitar al Italiei preromane, e că această țară n'a avut înainte de expansiunea Romei nici măcar un nume singur prin care să se înțeleagă toată peninsula în întregime. Numele de *Italia* a parcurs o carieră lungă, treptată, pornind de la origini modeste, pentru a ajunge foarte târziu la accepțiunea ilustră din vremea imperială romană și la cea de azi. Extensiunea lui a crescut paralel cu progresele unificării Peninsulei Apeninice. În secolul al V-lea înainte de Hristos, acest nume, pronunțat de Greci Ἰταλίας, iar de indigenii osci *Vitelliu*, era o simplă expresie locală ce nu depășia regiunea virfului de cismă al Italiei numită mai târziu *Bruttium*, iar azi *Calabria*. Prima extensiune a numelui a fost datorită Grecilor, cari l-au aplicat întregii părți de Sud a peninsulei. Romanii l-au extins apoi la toate ținuturile apeninice. Cît despre cîmpia Padului, această frumoasă țară n'a fost recunoscută ca făcînd parte din Italia decît abia în vremea împăratului August. Unitatea Italiei nu și-a căpătat prin urmare o expresie definitivă decît în momentul în care însuși imperiul roman s'a consolidat și s'a fixat în hotarele sale naturale. În numele *Italia* avem astfel sintetisată nu numai o expresie geografică, dar și o întreagă

evoluție în timp. E ca un fel de *motto* care desparte cele două perioade amintite, deschizând perioada istorică de unitate și de avânt a peninsulei apeninice supt egida Romei și încheind perioada primitivă de fărîmîtare.

Studiul acestei perioade pasive, înrădăcinate profund în milenii anonime ale preistoriei, este o introducere absolut necesară pentru înțelegerea acelei unice și formidabile realități care a fost Roma cu imperiul ei. Fiindcă Roma nu s'a născut din neant, ca o divinitate mitologică. Originile ei se adîncesc mult în vremurile primitive. Energia ei uriașă s'a format în împrejurări caracteristice numai acestor vremuri. Pornind la împlinirea mărețelor ei destine Roma s'a sprijinit solid pe o organizație politică, pe o disciplină socială, pe o civilizație, care s'au format în curs de secole, prin sinteza tradițiilor și influențelor moștenite și împrumutate de la elemente diferite ce alcătuiau populația Italiei protoistorice.

Pentru ca să supună și să organizeze lumea, Roma a trebuit să cucerească și să unifice Italia, să facă din neamuri deosebite o singură nație. Fără împlinirea acestei etape, fără solidaritatea Italiei cu Roma, solidaritate a cărei forță s'a putut măsura încă din vremea războaielor punice, fără imensele mijloace pe care populația Italiei i le-a pus la îndemînă, ar fi absurd să ne închipuim că Roma ar fi putut să-și întindă o stăpînire durabilă în afară de hotarele peninsulei. Lumea n'a fost romanisată de cele cîteva căpetenii trimese din Roma pentru administrarea provinciilor, ci prin masele de soldați și coloniști pe care le-a furnisat timp de secole restul Italiei. Ceia ce noi numim în chip obișnuit romanism sau latinătate, gîndindu-ne la originile romane și latine, nu poate fi exact înțeles decît din momentul în care ținem samă de teritoriul întregii Italii. Adevăratul spirit roman, acela care a cucerit Europa antică, acela care persistă și azi la atîtea popoare care slăvesc amintirea Romei este de fapt *spirit ialic*. Ialic pentru că s'a format în embrion acolo în incinta Romei primitive prin colaborarea influențelor neamurilor de pretutindeni ale peninsulei, italic pentru că n'a putut să-și ia zborul în lume spre o glorie trainică decît atunci cînd a devenit singurul pe toate pîrnișurile Apeninilor.

Istoria Romei nu se poate concepe prin urmare fără legăturile acestei cetăți cu populațiile protoistorice ale Italiei. Cucerirea și

desnaționalizarea acestor populații i-au dat experiența și energia trebuitoare spre a cuceri și desnaționaliza restul Europei vechi, cu popoare care nu-i erau nici mai străine și nici mai ostile decât popoarele Italiei. Diversitatea etnică a Italiei preromane era atât de puternică și îndărătnicia diferitelor ei populații atât de mare, încât unificarea și organizarea ei de către o singură cetate era o operă infinit mai grea decât a fost apoi cucerirea restului lumii de către aceiași cetate în fruntea unei Italii unite și organizate.

Ca pentru protoistoria oricărei țeri, materialul pentru studiul Italiei primitive este foarte variat. Textele istorice sînt relativ numeroase, dar răsfețe, fragmentare, cele mai multe de dată târzie, referindu-se la fapte denaturate prin falsificări, prin coniecturi neizbutite, prin amestecuri abusive cu legendele și cu miturile. Inscripțiunile de asemenea sînt numeroase, mai ales pentru unele regiuni, precum Etruria și Magna Graecia. Dar deosebit de abundent și de interesant este materialul arheologic atât pentru epocile preistorice, a căror cercetare a făcut imense progrese în ultimul secol, cit și pentru vremea protoistorică.

Problemele puse de aceste știri, atât de disparate și de neegale în ce privește caracterul lor, sînt foarte numeroase. Una dintre ele se ridică însă de-asupra tuturor celorlalte prin importanța ei deosebită.

Este problema etruscă. Nu numai fiindcă pentru această problemă avem un material relativ mai bogat sau fiindcă ar fi de un caracter mai pasionant prin enigmatul încă nesoluționat pe care le comportă, ci mai ales fiindcă e cea mai caracteristică pentru protoistoria Italiei și cea mai importantă pentru începuturile Romei.

Etruscii, acest popor misterios despre care nu se poate spune și nu se putea spune nici în antichitate cu certitudine cine era și de unde venia, au jucat un rol decisiv în formarea unui spirit, italic activ și original. Ei au creat cei dintâi o civilizație superioară autohtonă în Italia, filtrind prin temperamentul lor propriu influențele orientale și grecești. Ei au încercat cei dintâi să unifice Italia și să o transforme într'un element istoric activ, dînd astfel Romanilor un exemplu și o experiență. Roma însăși datorește foarte mult din organizația ei de Stat, din civilizația și spiritul ei stăpînirii etrusce pe care a suferit-o la un moment dat

Se poate spune că Roma n'a devenit forța istorică pe care o cunoaștem, capabilă de a învinge, de a stăpîni și de a asimila decît desprinzîndu-se din lumea etruscă, după ce-și făcuse ucenicia la școala Etruscilor.

Asimilați mai târziu de Romani, latinisați, Etruscii au dispărut în vremuri istorice. Totuși spiritul lor particular, așa cum îl putem cunoaște din arta lor preromană, s'a păstrat până în vremuri mai noi pe meleagurile Toscanei, țara care și azi li poartă numele lor de *Tusci*. Nu poate fi o simplă întîmplare că focarele cele mai strălucite ale Renașterii, acolo unde s'a manifestat în chipul cel mai spontan și mai ellorescent geniul italian, au fost în Toscana. Și nici nu poate fi explicată altfel decît ca o manifestare în milenii diferite a aceluiași spirit surprinzătoare analogii ce există între particularitățile artei toscane din Renaștere și particularitățile monumentelor etrusce din aceiași regiune, a căror existență era necunoscută artiștilor Renașterii. Dacă mulțimea și varietatea acestor analogii ne împiedecă să le privim ca simple coincidențe întîmplătoare, iar, pe de altă parte, dacă excludem posibilitatea miracolelor în istorie, e necesar să admitem că ne aflăm în fața unui element caracteristic esențial al spiritului italic, spre deosebire de tot restul lumii, element pe care l-au creat Etruscii, instăpînîndu-l în chip durabil în centrul Peninsulei Apeninice. Multe din caractere civilizației și mentalității romane nu sînt decît elemente etrusce însușite și răspîndite de către Romani.

Totuși ar fi să exagerăm dacă, preocupîndu-ne de importanța influențelor etrusce asupra istoriei și civilizației romane, am nesocoti contribuțiile pe care le-au adăugat celelalte popoare ale Italiei și mai ales dacă n'am ținea samă de tradițiile indo-europene care stau la baza naționalității latine a Romanilor. De aceea, spre a înțelege toată complexitatea originilor romane, trebuie să căutăm să ni facem o idee mai lămurită despre trecutul cel mai vechiu al Italiei în *toată* durata lui și în *tot* cuprinsul hotarelor firești ale peninsulei.

Astfel tradițiile italice trebuie urmărite până în îndepărtatele vremuri preistorice, în civilizația villanoviană și în civilizația epocii de bronz, atît de analoagă cu a Romei primitive, pe care au destăinuit-o ilustrului archeolog italian Pigorini terramarile din valea Padului. Aceste palafite patrulate din epoca de

bronz au produs senzație încă din primele momente ale descoperirii lor, obligând prin amănuntele inventariului lor la stabilirea unei legături cu primele migrații indo-europene în Italia. Caracterele prin excelență indo-europene de veche dată ale Latinilor și ale celor mai multe din populațiile apenince dau problemei teraramarelor un rol de samă în studierea începuturilor Romei. Și de asemeni trebuie trecute în revistă nuraghele Sardiniei, castellierii Istriei, modestele silixuri și funduri de cabane ale epocilor neolitică și eneolitică, mergând înapoi până la grottele paleolitice de pe coastele Liguriei. Toată această umanitate multi-milenară ce a trăit pe pământul Italiei a contribuit cu câte ceva la complexul de tradiții din care s'a împărțășit Roma. O deosebită privire cercetătoare merită coloniile grecești din Sicilia și Sudul Italiei, populațiile celtice din valea Padului și populațiile ilirice venite de peste Adriatica, Messapii în Apulia, Liburnii în Picenum, Veneții între gurile Padului și munții carsici ai Istriei. Am enumerat astfel mai mult la întâmplare și numai câteva din multiplele elemente care în decursul vremurilor uitate s'au fixat pe solul Italiei, contribuind la împetritarea aspectului ei etnic și spiritual. Toate au fost supuse în cele din urmă de Roma și contopite în acea formă unitară cunoscută a Italiei istorice.

Radu Vulpe.

Știri nouă cu privire la Radu Cantacuzino

Studiile d-lor Iorga¹, T. G. Bulat² și Alex. A. Vasilescu³ au contribuit mult să lămurească trăsăturile generale ale aventuroasei cariere a fiului mai mare al lui Ștefan Cantacuzino cel ucis de Turci în 1716, Radu, devenit în urmă Rudolf.

Se cunoaște acum, din aceste lucrări și din materialul documentar publicat⁴, viața lui în Statul austriac, — unde, intrat în

¹ N. Iorga, în *Hurmuzaki Doc.*, X, pp. 1x-x.; idem, *Radu Cantacuzino*, în *An. Ac. Rom.* XIII (1933).

² T. G. Bulat, *Poliția lui Ludovic al XV-lea și Radu Cantacuzino, pretendent domnesc*, în „*Revista Istorică*”, VII (1920), pp. 229-35.

³ A. A. Vasilescu, *Oltenia supt Austriaci*, București 1929, în fol., pp. 19-23.

⁴ În *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. Iorga, 1902; Iorga, *Documentele Cantacuzinilor*, București 192; Hurmuzaki, VI, pp. 580-7; IX, p. 542; Supl. I, p. 597, no. DCCCLXVI; A. Papiu Ilarian, *Tesaur de monumente istorice*, III, pp. 106-19.

armată, înaintase până la gradul de colonel-maior,—încercarea lui de a trăda pe Maria-Teresa din cauză că fusese uitat la o nouă înaintare, căutînd mai întăiu a trece în serviciul lui Frederic al II-lea, apoi în al lui Carol al VIII-lea de Bavaria, iar, mai în urmă, o înțelegere cu Turcii. Tot așa și călătoria lui la Curtea franceză în 1749, unde cerea ajutor ca să ocupe tronul Țării-Românești.

Știrile nouă pe care le presintăm — unele din presa timpului, altele documentare — completează și adaugă ceva la ceia ce se știa până acum.

În „Journal historique de Verdun“, t. XXIV, numărul din April 1716, găsim ecoul în opinia publică al arestării lui Ștefan Cantacuzino, în București, la 26 ianuar din același an, împreună cu familia sa, de unde au fost conduși la Constantinopol. Se presupunea de la început că toți membrii familiei vor avea aceeași soartă ca și Brîncoveanu¹.

Numărul de pe Decembre 1716 al aceleiași foi periodice relatează execuția Domnului și a tatălui său, Constantin Stolnicul, dar face o greșală spunînd: „l'on fit étrangler et décapiter ce nouveau voivode et son fils aîné“. Descrie apoi soarta Doamnei Păuna și a celor doi fii „en bas-âge“, Radu și Constantin, unul de șaisprezece și celălalt de doisprezece ani, cari, în luna Septembre, au debarcat de pe un vas engles la Neapole, scăpați cu fuga din Constantinopol. De acolo au plecat la Roma², unde tinerii prinți au avut onoarea de a fi presințați Papei, în fața căruia au apărut cu sabia la șold și s'au descoperit după ce i-au făcut reverența. Cardinalii Schrottenbach și Ruffo li-au pus la dispoziție trăsurile — princesei și fiilor ei — pentru vizitarea principalelor monumente din Roma. De acolo, prin Florența și Veneția, și-au continuat drumul la Viena, unde se spera că Împăratul îi va lua supt protecția lui și îi va procura restituirea unei părți a averii lor din Țara-Românească, în cazul cînd armatele imperiale o vor ocupa³. Tot în acel număr se vorbește și de „cruzimile“ lui Nicolae Mavrocordat — rînduit Domn după Ștefan Cantacuzino — față de rudele pre-

¹ *Journal historique de Verdun*, XXIV, April 1716, p. 302. — V. anexa I.

² O știre din Veneția relata la 12 Octobre 1716 că „La princesse de Valachie est arrivée a Rome, où on luy fait bien des honneurs et de l'accueil“; Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 336.

³ *Journal historique de Verdun*, t. XXV, Decembre 1716, pp. 395-6. — Cf. anexa II.

decesorului său¹. În numărul de pe Februar 1717 găsim relatarea că Doamna Păuna „a învins insistențele ei rugăminti” către Împărat pentru ca fiul Rudolf să fie făcut Domn în Țara-Românească. Se credea că aceste demersuri vor avea o urmare favorabilă în cazul unui succes decisiv al Imperialilor, cu atât mai mult, „cu cât interesele lui Carol al VI-lea sînt identice cu ale familiei Cantacuzino în această privință”².

O chestie mai puțin clară pînă acum este aceea a călătoriilor lui Radu Cantacuzino în Apus. Se pare că în 1749 el nu visita pentru prima dată Parisul. În documentele Cantacuzinilor³ se găsește o cerere a Doamnei Păuna, din 14 Iulie 1717, către Împărat, pentru acordarea unui pașaport fiului ei, Radu, ca să viziteze Belgia și Olanda. D. A. A. Vasilescu, comentînd acest document, crede că cererea a fost luată în considerație și în toamnă Radu se înapoiase din călătorie⁴. D. Iorga, în recenta d-sale monografie, spune: „Pierzînd marea-i speranță domnească, Păuna, cu exemplul lui Petru-cel-Mare înaintea ochilor, se gîndia acum să-și trimeată fiul în Olanda, ceia ce, firește, nu se putea face”⁵. De sigur, date fiind mijloacele de locomoțiune de atunci, Radu n'a avut nici măcar timpul material pentru executarea unui asemenea drum, de oare ce în Novembre al aceluiași an se găsea la Viena, de unde scria, împreună cu fratele și mama sa, ambasadorului frances de la Curtea lui Carol al VI-lea, rugîndu-l să intervină la Ludovic al XV-lea ca să dea ordin lui Bonnac, la Constantinopol, să se intereseze de unele afaceri particulare ale lor în Capitala Imperiului otoman⁶.

Dar în legătură cu această chestie trebuie pusă și următoarea însemnare ce se găsește în registrul de procese-verbale al Academiei de Inscripții din Paris cu data de 28 Ianuar 1718: „*Sur ce que l'on a appris qu'un prince de Valachie, de la Maison de Ducas et des Cantacuzènes, nouvellement arrivé en France, souhaittoit de voir l'Académie assemblée, il a esté introduit avec sa suite; on leur a donné des sièges dans le parquet et ils sont*

¹ *Ibid.*, p. 397; Anexa III.

² *Ibid.*, Februar 1717, p. 137; Anexa no. IV

³ Iorga, *Documentele Cantacuzinilor*, pp. 289-90, no. XIX.

⁴ A. A. Vasilescu, *Oltenia supt Austriaci*, p. 19.

⁵ Iorga, *Radu Cantacuzino*, București 1933, p. 3.

⁶ Hurmuzaki. Supl. I., p. 439, no. DCXLVII.

*restez pendant tout le temps de la seconde lecture de l'ouvrage du P. Banduri, qui a terminé la séance*¹.

Acest pasagiu a fost comentat pentru prima dată de H. Omont în lucrarea cu privire la misiunile arheologice franceze în Orient², unde principele în chestie a fost identificat cu Nicolae Mavrocordat.

Evident că d. Omont se înșeală, de oare ce în acel timp Nicolae Mavrocordat era prins și ținut în captivitate de către Austrieci la Sibiiu, de unde n'a scăpat decît în lunie același an³. În „Journal historique de Verdun“ din Novembre 1718 se găsesc relatate pe larg împrejurările detențiunii lui Mavrocordat și înșelarea speranțelor princesei Păuna Cantacuzino la pacea de la Passarowitz⁴.

În analiza pe care d. Iorga o face documentelor publicate de Omont⁵, ajungînd la pasagiul de mai sus, e de părere că principele n'ar putea fi altul decît Radu Cantacuzino⁶.

Totuși, din punct de vedere al realității faptelor, chestia ridică și ea o serie de puncte de întrebare.

Am cercetat personal registrul de procese-verbale al Academiei de Inscipții din Paris, fără a putea găsi ceva în plus care să ajute măcar indirect la precisarea faptului. Tot așa, nici presa contemporană, nici arhivele, nu au înregistrat nicio urmă, nicio mențiune de călătoria lui Radu Cantacuzino la Paris. Ar fi putut trece acest fapt neobservat? Ce rost ar fi avut să se facă in-

¹ „Académie des Inscriptions et Belles Lettres, registre, p. 26; 28 janvier 1718“. — N. Iorga, *Știri nouă despre Bibl. Mavrocord.*, p. 28 (în loc de Banduri e Baudouin, de sigur o greșeală de tipar).

² H. Omont, *Missions archéologiques françaises dans le Levant au XVII-e et au XVIII-e siècle*, Paris 1902, 2 vol. în 4-o, vol. I, p. 385, nota 1.

³ Cf. C. Giurescu, *Material pentru Oltenia supt Austriaci*, București 1913 în 8-o, vol. I, pp. 267 (no. 246), 286 (no. 256), 317 (no. 287), 321 (no. 295).

⁴ „Journal historique de Verdun“, 1718, t. IV, Novembre, p. 363; anexa V.

⁵ *Știri nouă cu privire la biblioteca Mavrocordaților*, în *An. Ac. Rom. M. S. I.*, t. VI (1926).

⁶ *Ibid.*, pp. 2-3: „Acel coboritor din două neamuri de împărați bizantini, pe care atîta aparentă iubire de știință, și anume de pe buzele academicienilor francesi de pe vremea lui, îl aducea, la Paris, la ședința pomenită, nu e, aproape sigur, decît Radu beizadea, fiul nenorocitului Domn ucis de Turci Ștefan Cantacuzino“. D. Iorga presupune că el, gîndindu-se la Duculeștii din Moldova, putea să-și afirme și descendența din această familie, cu atît mai mult, cu cît în Polonia, unde cerea să fie admis cetățean, el își reclama legătura cu dinastia Piaștilor (*ibid.*).

cognito această călătorie, cînd îl ştim pe Radu cit era de dornic de zgomot şi de fast? Dar şi cu privire la vîrstă, dacă-i adevărată relatarea ziarului citat, că la 1716 nu avea decît şaisprezece ani ¹, s'ar putea admite că un copil aproape la şaptesprezece ani trecuţi — cîţi avea la începutul anului 1718 — cu educaţia şi instrucţia care era posibilă pe vremea aceia, fie şi fiilor de principii, să aibă astfel de pasiune, încît, ajuns la Paris, să caute, împreună cu suita lui, să meargă la şedinţile Academiei ²? Pe de altă parte, raporturile dintre Franţa şi Austria la această dată, dacă nu erau duşmănoase, nu se poate spune că erau cordiale. În Iulie 1717 Doamna Păuna ceruse un paşaport de la Carol al VI-lea ca să trimeată pe fiul ei în Olanda şi a fost refușată. S'ar putea oare admite că acelaşi monarh să fi fost înduplecat a i-l elibera la sfîrşitul anului, ca să meargă în Franţa? Şi nu avem nicio menţiune despre o atare cerere. Chiar dacă am admite că el a călătorit incognito, şi fără paşaport — ceia ce nu-i posibil — situaţia aceasta l-ar fi obligat să-şi tănuiască numele peste tot, chiar şi la Academia de Inscricpţii. Mai ştim că în primăvara anului 1718 Radu a făcut cerere să fie primit în armata austriacă, cerere care i-a fost aprobată şi însoţită de un ajutor de 2.000 de galbeni, căci era lipsit de mijloace ³. Cu ce mijloace ar fi putut călători la Paris, nu singur, ci cu „suita“, de care se vorbeşte? Toate aceste nedumeriri dau loc la unele nepotriviri cu posibilitatea de călătorie în acea vreme al lui Radu Cantacuzino în Capitala Franciei şi visita lui la Academia de Inscricpţii. Pentru aceasta, în sens afirmativ, nu pledează decît numele prinţului, din „Casa Duca-Cantacuzino“ ⁴.

Dar, dacă vre-un Levantin isteţ a vrut să joace o farsă savanţilor de la Academia de Inscricpţii, luînd un nume de împrumut, care nu putea fi, pentru moment, uşor controlabil? Lăsăm des-

¹ Cf. şi A. Vasilescu, *l. c.*, p. 18, col. II, unde se afirmă că în 1717 avea mai puţin de douăzeci de ani.—Un vechiu „Konversation-Lexicon“ din 1716 afirmă că fraţii Cantacuzino, fiii Doamnei Păuna, aveau la această dată — 1716 — vîrsta de şaptesprezece ani, cel mai mare, Radu, şi de treisprezece, cel mic, Constantin (Iorga, *Mărunţişuri istorice culese din Ungariu*, în revista „Lucafărul“, 1904, p. 78. Ştirea mi-a fost semnalată de d. Grecescu).

² [Putea fi adus de preceptor sau invitat; *N. I.*]

³ Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, IV, p. 171.

⁴ [Cine ar putea fi altul? *N. I.*]

chisă chestia până cînd întimplătoare mărturii vor veni să confirme sau să infirme, cu precizie, participarea lui Radu Cantacuzino la ședința sus numitei Academii.

Peste șase ani, în 1724, Radu și Constantin Cantacuzino vor merge în Polonia să se pună sub protecția Republicii, prin intermediul căreia sperau să ajungă a intra în posesiunea averii părintești din Țara-Românească. Scrisori din Varșovia, comunicate suscitatorului ziar, în Novembre 1724, fac mențiunea că ei s'au fixat la Liov și-i presintă ca fiii lui „Ștefan Cantemir, Domnul Moldovei“, greșeală frecventă la informatorii poloni ai presei¹.

Tot în „Journal historique de Verdun“ sînt inserate două mențiuni, una din August 1746, relativ la arestarea lui Constantin Cantacuzino, fratele lui Radu², și alta din Septembre, cu privire la procesul aceluiași³, intentat de stăpînirea austriacă pentru fapte de spionajiu. D. Iorga e de părere că visurile de stăpînire și în Balcani ale fraților Cantacuzino, pentru care fapt a fost arestat Constantin, au plecat de la Radu însuși. El a chemat pe Constantin din Rusia, după ce însuși pusese jaloanele unei înțelegeri cu Sîrbii în vederea aventurii care s'a mintuit așa de trist pentru fratele mai mic⁴. În dosarul procesului lui Constantin găsim acușația că el ar fi propus ca Poarta să caute, îndem-

¹ *Journal historique de Verdun*, t. XVI, 1724, pp. 355-6; Anexa VI. — În *Documente din arhivele polone relative la istoria Romînilor*, 1935, d. Gh. Duzinchevici publică (p. 14, no. v), în limba polonă și cu resumat românesc, o scrisoare din 2 Septembre 1724, prin care A. M. Sieniawski, castelan de Cracovia, recomandă cancelariului Coroanei pe Radu și Constantin Cantacuzino, cari veniau din Rusia, mai indicați, după părerea lui pentru armată, decît mulți ofițeri, cari nu-s decît fii de negustori, căci nu numai că tatăl lor a fost Domn în Muntenia, dar au avut înaintași prieteni cu Polonii. Documentul următor (p. 15, no. vi) este o scrisoare a celor doi frați, de la 18 Septembre, poate din Liov, către cancelariul Coroanei, prin care-l anunță că n'au putut veni la Varșovia să i se presinte personal, de oare ce n'au găsit unde să locuiască, dar îi trimet scrisoarea de recomandatie a castelanului Cracoviei, invocîndu-i protecția. — Îndoiala d-lui A. A. Vasilescu (*l. c.* p. 20, col. II) nu-i îndreptățită. — La 26 August 1727, August al II-lea, regele Poloniei, dă lui Radu libertatea de a petrece liniștit în Statele sale (Iorga, *Documentele Cantacuzinilor*, p. 193, no. LXXXIV).

² *Ibid.*, t. LX, p. 128; Anexa VII.

³ *Ibid.*, p. 210; Anexa VIII.

⁴ Iorga, *Radu Cantacuzino*, p. 10; idem, *Romîni în străinătate de-a lungul timpurilor*, București 1937, p. 106.

nață de Franța a declara războiu Rusiei, iar Frederic II să atace Austria¹.

Călătoria lui Radu la Paris în 1749 nu are nicio legătură cu aceste planuri. El a invocat numai sprijinul frances la Poartă pentru căpătarea tronului Munteniei². Ne găsim acum după pacea generală de la Aix-la-Chapelle, cînd Franța, de și biruitoare, prin greșeala delegatului ei, contele de St.-Severin, nu s'a ales cu nimic pozitiv la încheierea păcii, iar Maria-Teresa trimetea la Paris, în calitate de represintant al său, pe Kaunitz-Rietberg, diplomatul care va lucra la înfăptuirea alianței franco-austriece din 1756. Din punctul de vedere al relațiilor celor două State, drumul lui Radu la Paris era acum netezit, iar călătoria lui posibilă chiar cu încuviințarea austriacă, căci din Viena plecase cînd s'a dus în Capitala Franciei³. Dacă trebuie să i se dea un înțeles politic, călătoria trebuie pusă în legătură cu altă serie de evenimente. Reținem din unica scrisoare a lui Radu din Paris numele baronului de Butler, de care era recomandat⁴. Cine era acest baron care sprijinia pe principele Catacuzino? Era un nobil curlandes, Mihai de Butler, staroste de Witegol, cavaler al Ordinului Sf. Stanislav, căsătorit cu o Pac, sora generalului-maior Iosif Pac⁵, și făcea parte din grupul de seniori cari la 1741 au oferit coroana Poloniei principelui frances de Conti la o eventuală vacanță a tronului. În această vreme, în vederea amintitei candidaturi, Francesii, cu două diplomații — oficială și secretă — lucrau în Polonia la reinființarea și întărirea partidului filo-frances. Mo-

¹ Hurmuzaki, VI, p. 590, no. CCCXXIX.

² Scrisoarea lui Radu din 22 Iulie 1749, publicată în Hurmuzaki, Supl. I^a, p. 597, no. DCCCLXVI. Cf. articolul citat al lui T. G. Bulat.

³ Cf. Anexa X.

⁴ „Mais je ne devais rester en tout cas avec la réponse que vous donniez à Monsieur le Baron Butler“ (Hurmuzaki, Supl. I^a, p. 597)

⁵ Familia de Butler, oregonară din Hesa sau după unii din Irlanda, a trecut în Curlanda și deci în Polonia în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Cf. Stanislav K. Kossakowski, *Monografie historyczno genealogiczne niektórych rodzin polskich*, I, Varșovia 1860, pp. 56-61. (Datoresc comunicarea în traducere a informațiilor privitoare la Butler din această carte, bunăvoinței d-lui profesor P. P. Panaitescu.) Un Butler era la 27 Iulie 1653 comandant al Căminitei (Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 227). Mihai de Butler nu era, în 1749; refugiat în Franța, cum crede d. A. A. Vasilescu (*l. c.*, p. 22, nota, col. II).

mentul și protectorul ales de Radu se nemeriau, dar el era prea compromis pentru ca să poată fi luat în serios.

Neizbutind nimic la Paris, el vine direct în Polonia și se stabilește la Cracovia, de unde, tot prin intermediul aceluiași protector, încearcă o nouă intervenție pe lângă diplomația franceză — tot cu scopul de a lua tronul Munteniei — dar, indirect, prin represințanții lui Ludovic al XV-lea în Polonia și Turcia. Pe atunci Francesii aveau ca represințanți în Orient pe contele Desalleurs la Constantinopol, iar la Varșovia un resident, fost preceptor al unui dintre prinții Czartoryski, bine cunoscut în partea locului, pe literatul Duperron de Castera.

Împreună cu baronul de Butler s'a prezentat Radu Cantacuzino lui Castera, în vara anului 1752, la Varșovia, expunându-i doleanțele. În acest timp, de la Versailles venia în Polonia cu titlul de ambasador și contele de Broglie. Castera —, care nu va mai avea de trăit decât pînă la 25 August și va muri înainte de sosirea lui Broglie, — a redactat un memoriu cu privire la ceea ce cerea recomandantul baronului de Butler, memoriu care a fost trimis apoi Curții din Versailles, la 17 Septembrie, de către Broglie.

În acest memoriu era vorba de protecția pe care Radu o solicita din nou pe lângă oficialitatea franceză ca să-și capete tronul visat. El a rugat pe Castera să angajeze pe ambasadorul care urma să sosească în Polonia — Broglie — să-i trimeată la Cracovia două pașapoarte, unul supt numele de „Jean Miewarn“, iar altul supt acela de „Pierre Luttig“. Aceste două pașapoarte ar fi urmat să-i fie date în alb și întrebuițate ca să trimeată de două ori, consecutiv, un om de încredere la Constantinopol pentru a-i înfățișa pretențiile. În plus, Radu doria ca Broglie să scrie lui Desalleurs ca să-i recomande pe acel om de încredere. Pentru a da mai multă greutate rugăminții sale, în conversația avută cu Castera, Radu a mărturisit că e cunoscut de fostul ministru de Externe frances, marchisul de Puysieulx, și de contele de St. Severin, cari i-ar fi promis tot sprijinul pentru căpătarea tronului, dacă pacea de la Aachen, din 1748, nu s'ar fi încheiat așa de răpede. Baronul de Butler, cu care venise, și care i s'a părut lui Castera „un homme fort entendu et qui prend ses intérêts fort à coeur“, i-a lăsat adresa ca să-i scrie părerea lui Broglie despre toate acestea¹.

¹ Memoriul, fără loc și dată, cu mențiunea: „Avec la lettre du comte de

Marchisul de St. Contest, ministrul Afacerilor Străine frances, care a primit memoriul, scrie, la 5 Octombre, din Fontainebleau, lui Broglie, arătînd că a cerut informații contelui de St. Severin asupra lui Cantacuzino, dar contele nu i-a răspuns de loc favorabil. Radu trecea ca un om fără reputație. Contele de St. Severin l-a cunoscut în Saxonia, pe cînd el era ambasador frances la Curtea lui August al III-lea, dar, acolo, principele era desprețuit de toată lumea. A trecut apoi la Viena, unde, fiind cunoscut de mai înainte, a trăit într'un mod indecent și scandalos, cu o femeie care, cu toate că era crezută soția sa legitimă, din cauza comerțului public al desfriului pe care-l întreținea, a avut ordin să părăsească și acel oraș. În urmă a plecat la Paris să solicite onoarea de a fi primit de Ludovic al XV-lea, fără însă a i se acorda această permisiune.

St.-Contest e de părere să nu i se acorde lui Radu pașapoartele cerute și Broglie să nu facă niciun demers în favoarea lui, în cazul cînd e vorba de persoana pe care el i-o descrie, de oare ce — credea el — mai este un alt principe cu acest nume¹.

Broglie s'a interesat în urmă și, la 21 Octombre, scria din Grodno — de la dieta polonă — lui St.-Contest că solicitatorul e una și aceeași persoană cu principele cunoscut de Puyseulx și St.-Severin și în consecință va avea față de dînsul atitudinea ce i-a fost recomandată prin scrisoarea de la 5 Octombre².

După aceasta, atît contele de Broglie cît și ceilalți ambasadori francesi din Polonia și Constantinopol vor avea o largă corespondență cu Domnii și alte persoane din Principatele romîne, dar numele lui Radu Cantacuzino nu se va mai întîlni în aceste acte ale timpului. Să fi murit imediat, sau a renunțat de bună voie la orice aventură?

Broglie du 17 septembre 1752", din Archivele Afacerilor Străine din Paris, îl publicăm la Anexa IX.—Analizînd un raport al Internunțului Penkler din 1752, raport făcut de acesta din urmă după o confidență a residentului rus la Poartă, Hammer, în *Histoire de l'Empire Ottoman* (XV, p. 239), scrie că Radu ar fi promis lui Desalleurs „que, si le Sultan l'investissait de la principauté de Valachie, non seulement il lui paierait un tribut annuel de dix mille ducats, mais qu'il s'engageait aussi à le remettre en possession du Banat de Temeswar“.

¹ V. Anexa X.

² Grodno, 21 Octombre 1752, Broglie către St.-Contest. V. Anexa XI.

A N E X E

I.

April 1716. Noul Voevod al Terii-Românești și familia sa conduși prizonieri la Constantinopol.

„J'ai parlé ailleurs du triste sort de Constantin Bassaraba de Brakowan, Prince et Voivode de Valachie, qui fut étranglé, ensuite décapité à Constantinople, de même que ses fils et ses deux gendres, et leur corps jetés dans la mer. On vient d'apprendre que le Comte Étienne Cantakuzeni, ci-devant Grand Général de Valachie, qui fut mis sur le trône de cette principauté en 1714, après que celui dont je viens de parler en eut été dépouillé, fut arrêté prisonnier avec toute sa famille le 26 janvier 1716 et conduits à Constantinople. On croit que sa destinée ne sera pas plus heureuse que celle de son prédécesseur, s'il est vrai qu'il soit convaincu d'intelligence avec des puissances opposées à l'agrandissement de la Porte Ottomane. On ajoute cette nouvelle que Maurocordato, Hospodar de Moldavie, en vertu d'une commission du Sultan, avait été établi administrateur de la principauté de Valachie jusqu'à nouvel ordre“.

(Journal historique de Verdun, XXIV, April 1716, p. 302.)

II.

Decembre 1716. Princesa Terii-Românești scapă din închisoarea din Constantinopol cu doi din fiii ei și sosește în Italia.

„Dans le tome XXIV de ce journal, p. 302, nous avons rapporté que le Comte Étienne Cantacuzeni, qui succéda à l'infortuné Voivode de Valachie, dont je vins de parler, fut aussi arrêté prisonnier avec toute sa famille le 26 janvier 1716. On les conduisit tous à Constantinople, où l'on fit étrangler et décapiter ce nouveau Voivode et son fils aîné. Le Grand Seigneur ou ses ministres traiteront un peu moins rudement la veuve et les deux autres jeunes fils de celui-ci qu'ils n'avaient fait ceux de l'autre; car on se contenta de les faire enfermer dans une prison à Constantinople, après les avoir dépouillés de tous leurs biens. Ce qui contribua en partie à cette espèce de clémence c'est que les deux fils qui restèrent du feu Étienne Cantacuzeni étaient en bas-âge: l'un n'était âgé que de seize ans, et l'autre de douze, lors de la mort tragique de leur Père.

Au mois de septembre dernier, cette princesse débarqua dans le Royaume de Naples, avec ses deux fils, où elle fut portée sur un vaisseau anglais, après qu'elle eut le bonheur de s'échapper secrètement du lieu où l'on les détenait prisonniers. Elle se rendit ensuite à Rome, où ses deux jeunes princes eurent l'honneur d'être présentés au Pape, devant lequel ils parurent l'épée au

côté, et se couvrirent après avoir fait leur révérence. Les cardinaux Schrottenbach et Ruffo fournirent leurs carrosses, tant à la princesse qu'à ses deux fils, pour visiter les principaux monuments de Rome. Après quoi la Mère et les enfants prirent la route de Florence et de Venise, pour se rendre à la Cour de Vienne, dans la confiance qu'ils ont que l'Empereur les honorerait de sa protection et que, par un effet de sa générosité, ce Monarque voudra bien leur procurer la restitution d'une partie de leurs biens situés en Valachie, si les armes impériales viennent à bout, comme on l'espère, d'occuper cette principauté.

Cela paraît d'autant plus aisé, qu'on est informé que Mauro-Cordato (que le Grand Seigneur avait établi Hospodar de Valachie) exerce une tyrannie insupportable dans ce pays-là, tant sur le peuple que sur la noblesse et les ecclésiastiques de la Principauté.

(*Ibid.*, t. XXV, Decembre 1716, pp. 395-6).

III.

Decembre 1716. Cruzimile noului Voevod al Terii-Românești.

Les avis qu'on reçut de Vienne sur ce sujet au mois d'octobre dernier portaient que Mauro-Cordato avait tué de sa main un gentilhomme, qui avait été grand écuyer du Voïvode Étienne Cantacuserni, qu'ayant condamné à mort un boyar grec, beau-père du prince George Cantacuserni et beau-frère de la princesse dont je viens de parler, ce tyran avait voulu que les Ecclesiastiques et Religieux du Diocèse de ce Prélat assistassent à cette exécution. On croit que ces cruautés ont été ordonnées par la Porte Ottomane, lorsque le Sultan eut eut avis que la princesse Cantacuserni et ses deux fils s'étaient sauvés de leur prison, afin qu'à leur retour sur la frontière, ils ne trouvassent aucun appui chez leur parents ou amis. On ajoute à cette nouvelle qu'un grand nombre de noblesse de Valachie s'était sauvée en Transylvanie, pour implorer la protection de S. M. I. contre cette tyrannie.

(*Ibid.*, t. XXV, Decembre 1716, p. 397.)

IV.

Februar 1717. Princesa Terii-Românești intervine pe lângă Împărat pentru a restabili pe fiul său pe tronul tatălui.

„La veuve du prince Cantacune (*sic*), qui est à Vienne, a pris de là occasion de renouveler ses instantes prières auprès de l'Empereur afin que par sa puissante protection le prince, son fils aîné, soit rétabli dans la possession des biens et dignités de feu son père, si S. M. I. vient à bout de chasser les Infidèles de

toute la Valachie. Les suites informeront le Public, si cette grâce sera accordée à la princesse infortunée, qui l'attend de l'équité de ce généreux Monarque avec d'autant plus de confiance, que les intérêts de S. M. I. se rencontreraient avec ceux de cette malheureuse famille dépouillée injustement, ce qui achèverait de lui acquérir les coeurs et l'affection de tous les Peuples de cette grande Principauté“.

(*Ibid.*, Februar 1717, t. I, p. 136.)

V.

Novembre 1718. Domnul Terii-Românești eliberat din captivitatea austriacă.

„En exécution de ces traités, le Sultan a fait mettre en liberté les Barons de *Petrasch* et de *Stein*, avec les autres officiers allemands pris par les Turcs les deux dernières campagnes et conduits prisonniers au chateau des Sept Tours à Constantinople : on les a escortés jusques sur la frontière de Transylvanie. Lorsqu'ils y furent arrivés, M. le Comte de Steinville, gouverneur de cette Principauté, fit aussi par ordre de l'Empereur mettre en liberté le Prince *Nicolas Mauro-Cordato*, Voivode ou Hospodar de *Valachie*, que les Imperiaux avaient enlevé à *Buchorest*, ville de sa résidence, avec son épouse et quatre enfants, le 8 Décembre 1716, de la manière dont on l'a rapporté dans les journaux de Février et de Mars 1717, pages 135 et 215. On avait cru que sa détention rétablirait en Valachie le fils du *Vajvode Cantacuse (sic)*, qui, après la mort tragique de son père décapité à Constantinople, avait été mené à Vienne par sa mère pour implorer la protection et le secours de S. M. I. Les espérances de cette princesse furent appuyées d'une députation de la noblesse de Valachie, qui fit à la Cour Impériale des propositions pour soumettre toute la province sous la protection de l'Empereur, si l'on voulait les maintenir dans leurs anciens Droits, Privilèges et Liberté, en payant seulement le même tribut que la Porte Ottomane en exigeait. Cette proposition fut ou rejetée ou négligée de la part des ministres impériaux qui s'étaient flattés de soumettre ce pays-là sur le pied de la *Hongrie* et de la *Transylvanie*. Mais le sort des évènements a décidé autrement. *Mauro-Cordato* a été rétabli, et la Valachie est restée sous la protection tributaire des Ottomans“.

(*Ibid.*, t. IV, Novembre 1718, p. 363.)

VI.

Novembre 1724. Doi principi Cantemir (sic) se refugiază în Polonia.

„Par les lettres de Varsovie on a été informé qu'il étoit arrivé

à Léopold deux fils du feu Prince Étienne Cantemir (*sic*), ci-devant Hospodar de Moldavie (*sic*), qui en 1716 fut décapité par ordre du Sultan. Ces deux Princes se retireront à Venise, où ils ont séjournés pendant plusieurs années, ils sont venus en Pologne pour se mettre sous la protection de la République et tâcher par son moyen de rentrer dans les biens du feu Prince, leur père, qui ont été confisqués par ordre de la Cour ottomane“ (Novembre 1724, *ibid.*, t. XVI, 1725, pp. 356-60.)

VII.

August 1746. Arestarea principelui Cantacuzino.

„On arrêta, le 27 Mai, par ordre de la Reine, le Prince et la Princesse *Cantacuze*, avec tous leurs domestiques.

Le scellé fut mis sur leurs papiers, et on les conduisit au château de Neustadt: on les accuse d'avoir entretenu des correspondances préjudiciables aux intérêts de la Reine de Hongrie. On prétend d'ailleurs que le prince *Cantacusène* est convaincu par ses propres écrits d'avoir formé le projet d'exciter une révolte dans la Valachie hongroise pour se faire reconnaître souverain de cette province. On a arrêté plusieurs personnes accusées d'être entrées dans ce projet, parmi lesquelles étaient un prêtre grec et un Moldave, qui furent conduits à Temeswar, le 8 juin, mais qui furent remis en liberté sur les preuves qu'ils donnèrent de leur innocence“.

(*Ibid.*, t. IX, August 1746, p. 128.)

VIII.

Septembre 1746. Procesele prințului Cantacuzino.

„Suivant les lettres du 23 de juin, les commissaires nommés pour instruire le procès du prince *Cantacuzène* lui avaient déjà fait subir trois interrogations, et ils ont fait rapport qu'il paraissait par ses propres lettres que son dessein avait été d'exciter le Grand Seigneur à une rupture avec la Reine de Hongrie, de profiter de la division des deux puissances pour s'assurer la souveraineté de la Valachie et que, par là s'étant rendu coupable de haute trahison, il avait mérité la mort. La Reine a chargé son ministre à Constantinople de déclarer au Grand Vizir qu'elle était fort éloignée de penser que le Grand Seigneur eut la moindre connaissance de ce complot, qu'elle ne considérait dans cette affaire que les mauvaises intentions du prince *Cantacusène* et qu'elle avait de si fortes preuves de la sincérité des ambassadeurs de Sa Hautesse qu'elle se reposait sur les déclarations de la Porte avec la plus parfaite confiance“.

(*Ibid.*, t. LX, Septembre 1746. p. 210.)

IX.

f. l. și d.¹

Memoriul lui Castera cu privire la cererile lui Radu Cantacuzino.

„Le Prince Rodolphe Cantacuzène de Valachie demande la protection de la France pour rentrer dans ses Etats; il assure qu'il en sera reconnoissant dans toutes les occasions où il sera question du service de cette couronne.

Ce prince m'a prié d'engager Monseigneur l'Ambassadeur de luy faire passer deux passeports à Cracovie où il fait sa résidence, l'un sous le nom de Jean Miewarn et l'autre sous celui de Pierre Luttig. Ces deux passeports doivent être dattés en blanc et employés pour envoyer, l'un après l'autre, un homme de confiance à Constantinople pour y postuler ses pretentions. Il souhaiteroit de plus que Son Excellence voulut écrire une lettre à M. le comte Des Alleurs en luy recommandant les intérêts du porteur de la dépêche en question et du passeport.

Dans cette même conversation le Prince m'a dit être connu de Monseigneur de Puizieulx et de Monseigneur de Saint Severin et que, si la dernière paix ne s'étoit point terminée, si promptement, qu'on luy promettoit tous les secours nécessaires pour être remis en possession de la Principauté de ses pères. Il a avec luy le Baron de Butler, Curlandois, qui me paroît un homme fort entendu et qui prend ses intérêts fort à cœur. Ce Baron m'a laissé son adresse pour que je luy ecrive au sujet des sentiments de Son Excellence à cet égard.

(*Aff. Etr., Corresp. pol., Pologne, vol. 237, fol. 364.*)

X.

Fontainebleau, 5 Octombre 1752. De St.-Contest către contele de Broglie, în cheștiunea memoriului lui Radu Cantacuzino.

„Monsieur le Marquis de Puyzieulx, à qui je me suis informé, Monsieur, ainsy qu'à M. le Comte de Saint Severin, du Prince Cantacuzène, qui a fait passer à M. de Castera le mémoire joint à la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire, ne m'a point répondu d'une manière favorable au Prince.

On le croit effectivement de la maison dont il porte le nom, mais c'est un homme perdu de reputation par le dérèglement de ses moeurs. M. le comte de Saint Severin l'a connu en Saxe, où il étoit généralement méprisé. De là, il a passé à Vienne, où il étoit connu d'avance; il a vecu d'une manière tout à fait indecente et scandaleuse avec une femme que l'on croit à la vérité être sa femme légitime, mais qui, par le commerce public de débauche qu'elle y faisoit, eut ordre de sortir.

¹ Apostilă; „Avec la lettre du Comte de Broglie du 17 sept. 1752“.

Il est venu ensuite à Paris et sollicita pendant du temps l'honneur d'être présenté à Sa Majesté. Ne pouvant l'obtenir, il est enfin parti.

Dans la supposition que le Prince Cantacuzène qui a donné ce mémoire est le même que ces deux ministres ont connu, ils ne pensent pas que vous deviez faire aucune démarche en sa faveur, ni accorder les passeports qu'il demande.

Comme il y a cependant un autre Prince de ce nom, informé-vous, Monsieur, si celui qui vous a écrit est le même que je vous désigne.

Je suis, etc. "...

(*Aff. Étr. Corresp. pol. Pologne*, vol. 238, fol. 37-8.)

XI.

Grodno, 20 Octobre 1752. Broglie către St.-Contest relativ la aceiași chestiune.

„Monsieur,

„Je me suis informé du Prince Cantacuzène conformément à Votre lettre particulière du 5 de ce mois et j'ai découvert que c'étoit le même dont M. le Marquis de Puyzieulx et M. le C-te de St. Severin ont connoissance; ainsy je me conduiray selon ce que vous me prescrivez à son égard.“

(*Aff. Étr., Corresp. pol., Saxz*, vol. 43, fol. 73 v°.)

* * *

În ultimul timp, d. profesor P. P. Panaitescu îmi pune la dispoziție două documente de la *Radu Cantacuzino*, extrase din lucrarea lui Uspenschi; Путешествие из монастыри из Тессалии, Метеорские и Особлимыскыз, ed. Syrcu, 1890, pp. 502-507.

Primul, datat din Viena, *1-ju August 1730*, este o diplomă prin care înoiește, recunoaște și confirmă din nou toate diplomele ce i-au fost prezintate de părintele „Dionisie Sterie Acrivu“ din partea lui Simeon „Taclasio“, starețul mănăstirii Sf. Marii Fecioare din Olimpul Tesaliei. Să se poată folosi fără întrerupere de toate donațiile, binefacerile, fundațiile și posesiunile amintite în diplomele împăraților bizantini antecedenti și de toate bunurile și posesiunile dăruite de Domnii Țerii-Românești. Interesantă la acest document este partea de la urmă, prin care se arată că „palatul“ lui din Viena se găsea în afară de cetate, înaintea Porții Carintiei, și că Radu era, în 1730, încunjurat de un număr de boieri din țară, între cari el numește pe Radu Golescu „protospathario“, Logofătul Grigore Băleanu, Marele Vistier Ilie Știrbei, „proto-

serdarul „Vartolomeiu „de Bragoly“, Marele-Căpitan „Manthos“ și Mihul, vice-secretariu de cancelarie. Dacă în adevăr toți acești boieri din țară se găseau în jurul lui Radu la Viena în acest timp, lucrul se explică și prin faptul că la București domnia încă Nicolae Mavrocordat — care va muri în același an la începutul lui Septembrie, — iar ei ar fi stat în capitala Austriei ca refugiați politici. Părerea ar fi întărită și de aceia că în documentul următor, care e din 1735, nu mai apar semnăturile de mai sus. Prin moartea lui Nicolae Mavrocordat, amintii boieri ar fi putut să găsească prilejul favorabil să se întoarcă în țară.

Al doilea document este tot o diplomă dată aceluiași abate, Simion „Taclasio“, prin care Radu-l investește, prin trimisul său, Dionisie Sterie Acrivu, cu mai multe demnități bisericești, în semn de omagiu pentru devoțiunea acestui față de ortodoxie. E datat tot din Viena, „extra civitatem“, 8 Februar 1735, și semnat, în afară de el, de „Gheorghius Theophilus de Branner, cancellarius“, și de Mihul, vice-secretar.

Colecția din care sînt extrase aceste documente nefiind ușor accesibilă, prin raritatea lor ele pot fi socotite ca și inedite. De și nu sînt de prea mare importanță și nu adaugă mult la ceea ce se știe despre Radu Cantacuzino, le publicăm pentru a le avea împreună cu celelalte știri. O viitoare monografie a acestui principe, în legătură cu viața politică europeană din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, — ce o avem în proiect — va arăta în altă lumină importanța fiecăruia dintre documentele de față¹.

I.

Viena, 1 August 1730.

Rudolfus, princeps Cantacusenus, Angelus, Flavius, Comnenus, D.g. haereditario jure, uti a magno Constantino, Ioanne IX et a Matheo primo Cantacusenis aliisque romanis moxque constantinopolitanis imperatoribus descendens, in Romanorum orientium Asiae imperium caeteraque olim subjecta dominia successor, Valachiae totius et Moldaviae dux, despota Bessarabiae, Thessaliae et Macedoniae Sacrique Romani Imperii in Germania princeps, necnon regnorum Hungariae et Bohemiae comes, banus Aluthae et omnium honorum et possessionum serenissimae domus cantacusenae perpetuus dominus, etc., etc.

¹ Mulțămesc d-lui profesor P. P. Panaitescu pentru amabilitatea cu care mi-a pus la dispoziție aceste două din urmă documente.

Universis et singulis praesentes nostras privilegiorum Litteras Patentes inspecturis, lecturis, pariter et auditoris, salutem. Quam necessarium sit posteritati servare avorum praecepta consideravimus..., et caet.

Exemplo itaque antecessorum nostrorum, augustissimorum imperatorum, serenissimorum despotum, ducum et principum semper gloriosae reminiscentiae stimulat, desinere haud potuimus annueque repetitis urgentissimis supplicationibus devoti in Christo patris Dionisii Stherii Acrivu, qui proprias reverendi in Christo patris Simeonis Thacalassii, abbatis insignis imperialis monasterii Beatissimae Mariae Virginis, vulgo Olympiatissae, in Thesaliae provincia, eius superioris suorumque confratrum venerabilium religiosorum allati imperialis conventus seniorum epistolas nobis produxit, impetrans renovationem eorundem privilegiorum, quorum aliquo lapsu temporis post Orientis Imperii casum evanuerunt, caetera vero illaesa conservantur, ex quibus clare patent fundationes dotesque ab imperatoribus et supremis dominis, qui in illis temporibus regnarunt, eidem insigni conventui Olympiotissae concessae ac impertitae... Quarum intuitu nos quoque concedere voluimus allato venerabili monasterio praesens nostrum diploma, quo mediante renovamus, recognoscimus et reconfirmamus omnia et singula (ad) caesarea diplomata, a praedicto R. P. Dionisio Sthério Acrivu producta, nos deferentes, et effato conventui proprio motu autoritateque nostra, tanquam legitimi successoris et imperialis stematis haeredis Augustoque sanguine descendentis, gratificantes nostram tutelam, protectionem et particularem clementiam, cum omnibus exemptionibus, proeminentiis, immunitatibus et praerogativis, quibus virtute imperialium privilegiorum gavisus est, ut, sine impedimento, non interrupte perpetuis temporibus omnibus facultatibus donationibus, beneficiis, fundationibus et possessionibus in imperatorum augustorum antecessorum nostrorum diplomatibus expressis his insertis frui valeant, videlicet:

In vicinia civitatis Elassonae bonis vulgariter dictis Starista, Rodosiki, Coladicio, Ecambi, filialis itidem ecclesia sancti megalomartyris ac thaumaturgi Demetrii, cum tota et plena jurisdictione, appertinentiis, annexis et connexis; idem in eadem civitate Elassonae molendino aquario cum quinque appertinentibus laboratorii, nec non in Bombiano molendino aquarito et campo seminario modiorum quindecim, quae sexaginta circiter frumenti mensuras annuatim reddunt, una cum oliveto inter Elassonam et Staristam sito; villa quoque dicta Jubaeta cum ecclesia filiali Sanctissimae Trinitati dedicata omnibusque facultatibus, dotibus et atinentiis; non minus insula in flumine vulgo Ghemnianny sita; similiter ecclesia filialis sanctis angelis dicata cum appertinentibus molendinis ac villa dicta Rufacio, ocna cum omni residuo ad dic-

tam dotationem spectante extra circuitum fluvii Ghemniannii, pago vulgo Catabasciani usque ad confinia Cladorum cum omnibus adhaerentis, possessionibus in vicina Olympi, villa nempe Starmos dicta cum adjacenti filiali ecclesia, duobus sanctis martyribus Theodori dicata cum adjectis; alia villa Casca nuncupata cum alia filiali ecclesia Clemens vulgata et attinentibus; in vicina Platamonae villa nomina Abbarniza cum ecclesia pariter filiali, sanctis martiribus Theodori sancta, cum omnibus juribus, actionibus et rationibus; altera villa Litoxorio vocata cum filia ecclesia praefatorum sanctorum martyrum circa litus maris existenti, una cum proximo flumine Mauropontamo, in quo capiuntur anguillae; in vicinis Larissarum oppidis Mirixovon et Delmarco cum annexis; penes Serviam villa Vaniza cum molendinis aquariis et loco Cozani, nec non parva ecclesia, Sancto Demetrio consecrata, omnibusque caeteris bonis et possessionibus a Vallachiae regnantibus largitis, cum decimis frumenti, vini et animalium impositionibus aequae ac censibus, teloniis ac facultate aedificandi fabriquantique genera quaecumque.

Effato insuper reverendo in Christo patri abbati Ioanni Symeoni Thacclassiae caeterisque eius successoribus, confratribus, item venerabilibus religiosis monasterii B. M. Virginis Thesaliensis Olympiotissae gratiam nostram et omne bonum. Cum optime nobis constet, charum et sacrum adeo fuisse apud majores nostros caesares et principes dies cum beneficiis connumerare et imperia gratis munire, ut diem illum perdidisse crediderint, nostrum etiam censuimus, qui ab illis intaminatam generis seriem protraximus, institutum hoc idem excolere, ut non sanguine tantum, verum et haereditaria virtute illorum condigni videamur successores, quamvis (Dei occulte iudicio vertente), tyrannis faetissima, quae nobis imperia, regna et dominia vir[is]um immanitate occupaverit, modum adimat, munifice de more avito exercendae liberalitatis, illaesa adhuc jura inter injurias jactamus, nec minorem ducimus laudem dare inter rerum affluentias quam inter angustias honorificae et augustae gratiae invenire materiam; utque totus mundus videt et recognoscat observantiam venerationemque nostram erga devotum illorum conventum, desiderium quoque imitandi ad possibilitatem vestigia augustissimorum imperatorum et principum, ante-ac praedecessorum nostrorum, qui tanta gloria illustrarunt non modo familiam nostram, sed et universum orbem, ideo, praemissis attentis, iisdem venerabili conventui, abbati et fratribus praesentes nostras concedimus litteras, simul promittentes, non solum quantum ad nos, sed pro nostris aetiam descendentibus cunctaque posteritate nostra observationem perpetuam totius praefatae declarationis, pollicentes ulterius omnimodam validitatem quocumque tempore, maxime in Saero Romano Imperio.

Requirimus propterea generaliter omnes et singulos, imo ro-

gamus serenissimos et potentissimos reges, duces, principes dinastas, ecclesiasticos et seculares, ut praesentium exhibitores ad exemplum nostri recipiant et sine impedimento aut perturbatione potiri et gaudere sinant omnibus praerogativis, exemptionibus et immunitatibus, a nostris praedecessoribus eisdem concessis, a nobis recognitis, approbatis, renovatis ac reconfirmatis, serio omnibus augusti solii imperialis romano-orientalis fidelibus populis subditis mandantes ut huic nostrae voluntati obediant et gratificationem recensito monasterio imperiali impertitam agnoscant: facient enim in hoc rem nobis gratam et paterna benevolentia pro occasione rependendam, contravenientes autem suo tempore gravissimam sentient nostram indignationem, remanente ac reservato gratiae nostrae effectu fidelibus et obedientibus. In quorum omnium fidem has literas manu nostra propria subscripsimus sigilloque nostro imperiali, regio atque ducali pendente in cera rubra muniri iussimus. Dabantur Viennae Austriae, extra civitatem, ante Portam Carithianam, in palatio nostrae habitationis vulgo germanice Vaffenberg, praesentibus ibidem sinclito Vallachiae bojarorum primae classis: illustrissimis dominis Rudolfo a Golesculo, Vallachiae protospathario, Gregorio a Ballano, Valachiae magno cancellario, Elia a Stirbei, Vallachiae magno vestiario, Bartholomaeo de Bragoly, Vallachiae proto-Serdario, Manthos, Valachiae magno capitaneo commissario, et Mixulo, cancellariae vicesecretario... Die prima mensis augusti, anno a Virginis partu millesimo septingentesimo trigesimo.

Rudolphus, Protocolatum No. XXVI. Michul vicesecret.

II.

Viena, 8 Februar 1735.

Rudolfus princeps Cantacusenus, Angelus, Flavius, Comnenus, D. g. et haereditario jure, uti a magno Constantino, Ioanne IX et a Matheo primo Cantacusenis aliisque romanis moxque constantinopolitanis imperatoribus descendens, in Romanorum orientaliū Asiae imperium caeteraque olim subjecta dominia successor, Valachiae totius et Moldaviae dux, despota Bassarabiae, Thesaliae et Macedoniae Sacrique Romani Imperii in Grecia princeps, necnon regnorum Hungariae et Bohemiae comes, banus Aluthae et omnium honorum et possessionum Serenissimae Domus cantacusenae perpetuus dominus, etc., etc. universis et singulis praesens nostrum privilegium inspecturis, lecturis pariter et audituris salutem gratiamque nostram et omne bonum. Tibi, fideli nobis sincere dilecto, venerabili in Christo patri Simeoni Taclassio, abbas insignis et imperialis monasterii B. M. Virginis Olympiotissae in Thessalorum provincia, salutem.

Sat nobis perspectum est quod non solum animi tui virtutibus tam praeclaris, sed etiam divina gratia, necnon pietate religiosa

et fideli constantia orthodoxae fidei christianitatis non minus quam luculenter insignitus sis, de quibus et nos confrater tuus, devotus in Christo religiosus pater Dionysius Sthery Acrivu, eiusdem insignis conventus, indubitata attestazione certiores reddidit; eam enim virtutem, qua exornatus es, omni admiratione dignissimus; agnovimus, quapropter etiam Deo T. O. M. summas reddendas gratias censuimus, advertendo quod inter spinas et zizania detestandi mahometismi nihilominus adhuc veritas evangelica florescat. Hinc, mature ponderato zelo, quo orthodoxae religioni adhaeres, tibi infallibilia signa nostrae benevolentiae et affectionis impertienda esse censuimus et idcirco etiam ad notificandam pro parte saltem infinitam venerationem, qua vestro insigni monasterio addicti sumus, in signum homagii et devotionis erga Deiparam ex plenitudine nostrae supremae potestatis tibi omnibusque successoribus tuis ad perpetuam rei memoriam praesens hoc diploma concedere et impertiri voluimus, quo te infulatum choro-episcopum et archimandritam non pro tempore (ut ante priores aut ighumeni fuerunt alii), sed vita tua durante benignissime creamus, concedendo tibi omnes praerogativas dignitati huic annexas, impertiendo tam tibi, quam omnibus successoribus in perpetuum facultatem ferendi capam magnam seu plumvalem bombicinum coloris violacei, interius vero assutum cremesini sive viscini coloris, camanrum (*sic*) rubrum ex panno holoserico heteromalo, tunicam longam pariter violacei coloris ex panno rosso florentino undatam, petasum vero rubrum ex holoserico, pendentibus episcopalibus insignis auro aregentoque contextis ac superius intecta argentea extensa cruce. Ulterius te creamus megaloschitum stavroforum sive torquaterum magnum, crucem forentem catenaque aurea affixam, cum potestate habendi et ferendi pallium pastorale tam in publicis, quam privatis functionibus.

Insuper adjudicamus tibi facultatem erigendi in ecclesia, tempore quo pontificale munus exercebis, umbrelam rubram, ornando te infula episcopali, dikerium et medio pallio, missophorion ex lana alba, intextis tribus auratis crucibus, pendente hypogonation, cum potestate munera sacra in magno hissodo (*sic*) donum, ut inter basilicas portas altaris a sacerdote et diacono recipiendi, necnon sub publicum hymnorum cantum vestiendi ac benedicendi dikerione et cruce, condecoratus tibialis albis ac crepidis calceatus, denique conculcandi aquilam romanam, adjungendo insuper tibi titulum reverendissimi, necnon concedendo tibi omnes illas praeminentias, distinctiones, honores ac privilegia episcopo competentes. Ulterius te declaramus et denominamus choro-episcopum et infulatum abbatem, crucem ferentem, sacrosancti monasterii. M. Virginis Olymptotissae in Thessalia, decernendo quod tam tu, quam omnes successores tui praescriptas donationes utantur, fruantur ac sine ullo impedimento libere uti et potiri et gau-

dere pössint. Et ad hoc, ut praesens nostrum diploma a nostris descendentibus in omnibus et per omnia observetur et defendetur, contravenientes vero divinae Deipare Virginis vindictae, necnon paternae nostrae maledictioni subijcimus et, dum aliquid a nobis per hoc praesens privilegium manu nostra propria subscripsimus sigilloque majori deploma permutare aul forsan totaliter opprimere vellent, in quorum fidem praesens nostro pendente in cera rubra muniri jussimus. Datum Viennae Austriae, extra civitatem, in palatio habitationis nostrae, die octava mensis februarii, anno Domini MDCCXXXV.

Rudolfus.

Ad mandatum Celsitudinis proprium Gheorghius Theophilus de Branner, cancellarius.

V. Mihordea.

DARI DE SAMĂ

D. Murăraşu, *Eminescu și literatura populară*, Craiova [1936].
 Lucrare de răbdătoare cercetări. Se caracterizează aspru ediția poeziilor populare adunate de Chendi (p. 4 și urm.). Se presintă conspectul precis al cuprinsului manuscriselor. Nu era greu de fixat ce a putut, din studiile lui, să orienteze pe poet spre cîntecul poporului (p. 21 și urm.). „Junimea“ și acest cîntec, pp. 26-7. Note amănunțite urmează. Se analizează apoi materialul (p. 38 și urm.). „Prelucrările și imitațiile“ în alt capitol (p. 62 și urm.), de care e deosebită influența populară în tot restul operei (p. 95 și urm.). Bogată bibliografie.

* * *

Eugen Wolbe, Kaiser Friedrich, *Die Tragödie des Übergangenen*, Hëllerau-Dresda, 1932.

Ca și biografia reginei Elisabeta, acest studiu al unui scriitor totdeauna bine informat și dînd expunerii sale o formă plăcută e vrednic de toată atenția. Tragedia lui Frederic al II-lea, Împărat german, e presintată și în ce durerea omenească are mai înduioșător și une ori și mai trivial. E vorba, în adevărate capitole de istorie, și de revoluția berlinesă din 1848, de pregătirea unității naționale, de războiul cu Franța. Un ton liber în judecarea oamenilor și evenimentelor face cartea încă mai simpatică. Păcat că lipsește trimeterea la izvoare!

* * *

D. Popovici, „*Santa Cetate*“, *Între utopie și poezie*, București 1935 (din colecția „Institutului de istorie literară și folclor“).

În această nouă lucrare despre epoca lui Eliad, harnicul cercetător ieșean presintă, și în urma unui studiu în *Convorbiri literare*, 1919, al d-lui Cartoian, și al celui al lui Bogdan-Duică în *Viața Românească* pe anul 1906, falansterul lui Emanuil Bălăceanu de la Scăieni-Bucov, operă care se dovedește de o mare seriozitate culturală (dar o violentă protestare, p. 29, nota 1), privind-o în legătură cu umanitarismul social, cain vag și ușor, dar în nota timpului, al profetului cu mantie albă de la '48. Se subliniază laturea internațională „cosmopolită sau creștină“ a celui care socotia „neamurile ca niște întâmplări“ și „prințipurile“ ca numai „un pumn, o mână de pământ“ (p. 7). Grija lui de întemnițați e în legătură cu cercetarea făcută la noi atunci de propagandistul frances al îmbunătățirii soartei lor (v. p. 6). Firește se presintă, după Ion Ghica, bizarul student român la Paris, apoi inginer-hotarnic, Teodor Diamant, transmițătorul ilușiilor parisiene despre noua organizare a umanității, dar cu necesarele rezerve, în deosebire de mărturia lui N. Krețulescu, care sînt de observat față de toate portretele și scenele lui Ion Ghica. D. Popovici a găsit și o broșură a lui Diamant (de fapt vre-un Diamandi) (p. 12 și urm.). Îl vedem făcînd propuneri în Moldova cu privire la Țigani (p. 34 și urm.): invoacă și exemplul mării opere a d-rului Francia în Paraguay. Și ideile lui Boliac, ale lui Ioan Ionescu de la Brad și C. A. Rosetti. Subiectul e scormonit și în cele mai mici amănunte (nu mai cred în drepturile lui Vartolomei Măzăreanu asupra bucăților sociale pe care i le atribuisem; v. p. 56, nota 1), și cu o bogată bibliografie străină. E neapărat un resumat frances, care ar învedera mersul ideilor apusene la noi: într'o conferință la Paris vom căuta să răs-pîndim cunoștința cuprinsului.

* * *

Louis Réau și Gustave Cohen, *L'art du moyen-âge, arts plastiques, art littéraire et la civilisation française* (în „Bibliothèque de synthèse historique“), Paris I. a.

Printr'o legătură nouă un istoric al artei, d. Louis Réau, și unul al literaturii, d. Gustave Cohen, se unesc pentru a înfățișa, pe baza civilizației întregi în acea epocă, caracterul manifestărilor

intelectuale ale sufletului frances în tot evul mediu. În prefață d. Henri Berr citează cârticica d-lui P. Maury, *Arts et littérature comparés*. Să ni fie permis a spune că am făcut în *Art et littérature des Roumains* (tradusă și în limbile italiană și olandesă) prima încercare a unei asemenea presintări paralele. Unele enunțări ale d-lui Maury au absolut același sens cu ale noastre (v. p. VIII, nota 2). Ca și noi, în *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, d. Cohen cuprinde și scrierile în limba clasică.

Partea cea mai întinsă și cea care se presintă înăiu e a artei, dar, în felul cum am înțeles presintarea, condițiile de cultură trebuiau să preceadă pentru a pregăti și explica totul. Temele sînt abundent înfățișate. Capitolul următor urmărește „formele”, cărora li urmează „tehnicile”. Partea în adevăr istorică, de dezvoltare, vine numai pe urmă (contra teoriei artei primitive germane, pp. 99-100). Se admite și aici una sarmată, deosebită de cea scită, cea ce e o greșală; nu se uită miniatura irlandesă, așa de originală. Raporturi cu Bizanțul, p. 102 și urm., cu Arabii, p. 106 și urm. Cu dreptate, un mare capitol se chiamă „Primatul Franței” (p. 111 și urm.). Nu se uită cistercienii francesi la Cîrța — nu „Zirty” —, p. 185. Anglia e, în adevăr, și supt raportul arhitecturii, o „Mare Normandie insulară”, p. 153. La pictură legătura cu Bizanțul e trecută doar în cîteva linii. Se face locul cuvenit miniaturii

Ca „art littéraire” apare acum literatura, cu o introducere despre „literatura expresie a societății” (v. observațiile noastre de la început). D. Cohen e contra literaturii-jucărie și plăcere și găsește și formula, dreaptă, „societatea expresie a literaturii” (p. 280). „Expresia” se va împărți pe clase. Nu se admite, cu bun simț, teoria, primită odată cu entusiasm, a d-lui Bédier despre epopeia ca întovărășire a pelerinagiului. Numele de Roland și Olivier la 1096 îl fac pe autor a crede că *Chanson de Roland* e înainte de cruciată: argumentul nu e decisiv (v. pp. 288-90). Altceva cu Guillaume d'Orange (p. 289).

Urmează lirica, teatrul și prosa. Pagini despre literatura religioasă închid o carte plină de noutate. Bibliografie, necesarul glosariu arheologic, tablă. După planul colecției, din nenorocire lipsește ilustrația, afară de cîteva scheme și frumoasele planșe de la sfîrșit.

Nicolai Grămadă, *Cancelaria domnească în Moldova pînă la Domnia lui Constantin Mavrocordat (din Codrul Cosminului)*, IX, Cernăuți 1935.

Excelentă lucrare de statistică documentară, mergînd și pînă în ultimele amănunte, fixate cu siguranță, pe baza întregului material. E un foarte frumos studiu de diplomatică moldovenească. Poate că d. Grămadă are dreptate afirmînd că forma primă a fost polonă, dar polonă slavă; „probabilitatea“ că Lituano-Slavii ar fi luat de la Poloni nu o pot vedea (cf. p. 134, nota): doar sîntem înainte de însăși unirea dinastică polono-lituaniană. Se poate ca o urmă rusească mai veche să fi rămas. Lista dreptătorilor și diecilor va aduce mari foloase. Se arată că Despot iscălia împărătește, cu purpură.

* * *

J. Lebreton și Jacques Zeiller, în *Histoire de l'Église depuis les origines jusqu'à nos jours, publiée sous la direction d'Augustin Fliche et Victor Martin*, I, *l'Église primitive*, Paris [1935-1936].

Puternică lucrare de sintesă, foarte bine informată (bogată bibliografie). Partea privitoare la culturile orientale (I, p. 20 și urm.) interesează și țerile noastre. E de d. Zeiller, ca și tot ce nu privește Orientul sau partea pur bisericească. Pregătirea creștinismului e fixată supt toate punctele de vedere de incercata erudiție a d-lui Lebreton. Viața și predicția lui Isus apar supt condeiul decanului Facultății de Teologie catolică din Paris altfel decît, în colecția Berr, la profesorul Facultății de teologie protestantă: aici e siguranță și reverență, mergînd pe căile revelației. Evangheliile însă sînt „catehese mult timp predicate și în sfîrșit puse în scris“ (p. 64). Nimic despre influența Orientului indian și despre tot ce aduceau caravanele. De sigur cadrul de viață generală al orașelor unde a vorbit St. Pavel ar trebui reconstituit, și o adîncire a cuvintelor rostite de dînsul, și care sînt numai resumate, ar da și rezultate nouă.

D. Zeiller revine, pentru „St. Petru și începuturile Bisericii romane“. Aici expunerea e mai adîncită și mai strînsă, mergînd pînă la „faptul mărunț“ arheologic. Documentația e foarte bogată. Contribuția istoricului începuturilor organizației creștine în Orientul european nu va reapărea decît la capitolul VII.

Capitolele V și VI sînt ale d-lui Lebreton. Se caută a salva figura

Sf. Iacob, fratele Domnului, șeful Bisericii din Ierusalim și păzitorul legăturilor cu trecutul; se subliniază înlocuirea lui cu unchiul lui Isus; Apocalipsul ar fi, spre sfârșitul domniei lui Domițian; p. 247, nota 1. Evanghelia după Ioan ar fi *opera* lui?; cf. p. 252. Apocribele sînt tratate aspru, pp. 256-7. În capitolul VII pentru mistere se dă strictul punct de vedere catolic, cu separație de mistica păgînă. Definiția gnoseei e destul de complex pentru a fi adevărată; p. 277 și urm. Poate ar fi de reluat istoria, de sigur diformată, a lui Simon Magul.

În capitolele VII-IX ne regăsim cu d. Zeiller. El constată creștini în Italia înainte de visita Sfîntului Pavel (p. 279). Se arată ce tîrzie e părerea despre vechimea Bisericii din Galia, p. 280 și urm. Predicația Sfîntului Andrei e trimeasă și ea în domeniul legendei. Nici rolul atribuit Sfîntului Marcu nu e admis. Se iau ca basă numai inscripțiile și, eventual, martirologiile. D. Zeiller admite autenticitatea schimbului de scrisori între Traian și Pliniu cel Tânăr cu privire la creștini.

D. Lebreton se intercalează cu capitolul X despre „părinții apostolici” (afirmare a primatului roman pe baza epistolei Sfîntului Ignațiu; admitînd-o chiar, primatul nu reiese din fraseologie). El va da și o analiză a apologeților. Restul, de d. Zeiller, e prea adesea o repetare, în altă formă, precisă, sprijinită pe izvoare, a ce dăduse asociatul său.

Volumul II duce până la edictul lui Constantin-cel-Mare („pacea constantiniană”). D. Zeiller are capitolele IV-VI și XVI-XX. D. Lebreton începe, studiind pe gnostici și montaniști ca să ajungă la consolidarea liturghiei, a tradiției evangelice, a serbătorilor și a ierarhiei, pentru a trece, amănunțit, la ultimele eresii.

D. Zeiller reia de la Septimiu Sever istoria persecuțiilor.

* * *

Grigore A. Basarabeanu, *Proprietatea rurală în România*, București 1935.

Această întinsă lucrare e bine informată. Pornește de la starea Ardelenilor supt Unguri, mai mult după *Iobăgia* lui Rusu Șirianu, dar nu fără a cunoaște și alte izvoare. În al doilea capitol e vorba de țerile libere (asupra originilor, oarecare șovăială, care, cu mai mult curagiu, se putea evita). Se cercetează și Ținuturile de veche libertate, care trebuiau presintate întăiu, și solidar,

pentru a se ajunge apoi la dezvoltările ulterioare (Vrancea e foarte bine studiată). De sigur că Chigheciul, al cărui nume nu s'a explicat (cf. Titireciu, Mineciu), se întindea și la stînga Prutului. Bîrladul nu trebuia intercalat între Chigheciu și Cîmpulungul muntean, la care se cuveniau alipite toate Cîmpulungurile, plus Chioajdele, Biscele și, în județele Bacău și Roman, Cobilele. Cu capitolul III se trece la regimul cnejilor și al boierilor (nu e de admis — v. p. 101 — o trecere de cneji munteni pe la Tutova; la p. 115, Mitropolitul Luca, Grec, de sigur, era al Țerii-Românești). Se relevează că vechii locuitori se puteau strămuta (p. 123). Se trece prea ușor asupra „legăturii“ lui Mihai-Vodă (p. 131). Partea privitoare la veacul al XVIII-lea și la epoca Regulamentului e foarte bună. Se trece apoi la reforme, a căror discuție în Parlament și în presă, în măsură mai mare, ar fi făcut expunerea mult mai vie (abia se ating răscoalele țărănești).

* * *

Marcu Beza, *Urme românești în Răsăritul ortodox*, 1935 (din „Boabe de grîu“). Cluj / Central University Library Cluj

D. Marcu Beza adună într'un splendid volum articolele, pline de atîta noutate și de o strălucită ilustrație, pe care le-a dat în „Boabe de grîu“. Fiecare din aceste importante contribuții a fost semnalată în revista noastră. Ici și colo, adausuri și note.

* * *

O. Tafrali, *Istoria Romnilor, Istoria medie și modernă, Istoria modernă și contemporană*, București 1935.

Cărțile d-lui Tafrali au originalitate, ilustrația lor e bine aleasă și bucățile de lectură vor folosi. În amănunte ar trebui o revisie. De exemplu, în *Istoria modernă*, p. 15, ducele de York nu „îmbrățișase catolicismul“; întreaga afacere a succesiunii e rău presintată. La Turci nu se poate spune: „Vizirii Kiuprili goniră pe Venețieni din Dardanele“ (p. 17). Șerban Cantacuzino nu „se dădu pe față“ cu creștinii (p. 18). Nici legenda Ecaterinei I-ii care „cumpără pe Marele Vizir“ (p. 25) nu era de păstrat. Și titlul cărților lui Dimitrie Cantemir e de revăzut (p. 20). Aiurea, „Valahii Negri“ și „Domnul Mihai al Romînilor“ sînt din vremea lui Hasdeu. Scrisoarea lui Mihai Viteazul poate fi luată de aiurea (*Ist. medie*, p. 131), dar e copiată cu mina mea. Se vede prea

mult o informație care nu e de prima mână. Prea adese ori lipsește precisarea. Nu e de sigur locul să mă întind prea mult¹.

* * *

N. A. Constantinescu, *Istoria Romnilor, Istoria evului mediu, Istoria modernă și contemporană*, București 1935.

Ca și cartea d-lui Tafrali, de care se deosebește prin mai multe amănunte și mai sigure, și această lucrare pentru școli e plină de o ilustrație bogată și aleasă. Sînt pagini întregi de o alcătuire în adevăr originală. Pedagogic, pentru clasa III-a cred că se dă prea mult. Cartea ar fi foarte bună pentru cursul superior. O folositoare parte culturală.

* * *

Andrei Oțetea, *Istoria veche*, 1935.

Acest manual, după care se anunță altele, e o compilație deosebit de inteligentă. Autorul, care s'a ocupat de istoria modernă, s'a putut orienta răpede într'o materie care trebuia să-i fie așa de străină.

* * *

Albert Mousset, *Paradoxes sur le passé, le présent et l'avenir de l'Europe*, Paris, f. an.

În această culegere de „paradoxe“ ale unui istoric documentar, care sînt adesea adevăruri crude, spuse cu foarte mult spirit, să alegem citeva care se impun prin noutatea ca și prin forma lor:

„Pentru un popor tînăr nrecunoștința e întăia manifestație a suveranității.“ „Numim tinere popoarele a căror istorie n'o cunoaștem.“ „Multe trebuie să știi despre un popor ca să-ți dai samă că-l cunoști rău.“ „Un dușman ereditar e paladiul unității naționale“. „Un pact în doi e o alianță. Un pact în trei un complot. Un pact în patru o experiență. Un pact în cinci, nimic.“ „Libertatea de cugetare dă îndărăt în patru cincimi ale Europei: s'a calomniat mult inchisiția.“ „E o mare ușurință să încredințați la experți soluția unor chestii care sînt de judecat prin bunul simț.“ „Meșteșugul istoricilor stă în a așeza evenimente exacte în false perspective de timp și de spațiu.“ „A da un loc diplomatic unui om politic e să cei a drege geamurile cui le strică.“

¹ Și puțină grijă de tipar: „Weniamin Costachi“, „părintii“ pentru „prinții“, Levinstone pentru Livingstone.

„Din Stat satisfăcut încunjurat de popoare nemulțămite, Ungaria a devenit un Stat nemulțămît încunjurat de popoare mulțămite.“
 „Ungaria: o forță de opresiune în disponibilitate.“ „Cel mai frumos paradox al istoriei: Ungaria avocat al minorităților.“

* * *

Zenovie Păclișanu, *Un vechiu proces literar (Relațiile lui I. Bob cu S. Klein, Gh. Șincai și P. Mator* (din *Mem. Ac. Rom.*, XVI, 12), București 1935.

Biografia Vlădicăi Bob e reluată (voise să învețe dreptul în Ungaria; fusese prieten ca protopop la Tîrgul Murășului, cu Șincai). Se pune în legătură alegerea lui cu curentul iosefin contra monahismului (se voise un preot de mir). Cei trei corifei erau pentru Ignatie Darabant. Ei apără călugăria blăjeană, atacată în cinstea și în veniturile ei. Bob era acusat și de nepotism. Se voia ca Iosif al II-lea să li înlătore dușmanul (intervenția pe lângă Leopold în 1790). Îndată Budai Deleanu, fost profesor și director, pleacă în lume. De aici se trece, și cu unele știri nouă, la conflictul însuși.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

* * *

Al. Ciorănescu, *Domnia lui Mihnea III (Mihail Radu), 1658-1659* (extras din „Buletinul Comisiei Istorice a României“, XIV (1935), București 1936.

Sprijiuită pe o bibliografie de o bogăție rară și pe documentele descoperite de autor, care au apărut în „Buletinul Comisiei Istorice a României“ în 1924, această lucrare a unui tînăr istoric care a lucrat în multe domenii e cea mai amănunțită biografie domnească presintată critic. În multe privinți schimbă părerile în general admise sau întărește păreri divergente, care se enunțaseră numai în treacăt. Forma literară e cu totul distinsă. Și pretutindenii e o atmosferă de istorie universală.

* * *

I. Lupaș, *Împăratul Iosif II și răscoala țeranilor din Transilvania* (din *Mem. Ac. Rom.*, XVI, 13), București 1935.

Considerații generale asupra personalității lui Iosif al II-lea. Se citează și scrisorile Mariei-Teresei, publicate la 1910 de Otto Krack (cf. scrisori ale lui Iosif, foarte dirze și dure, destul de inferioare, în culegerea lui Feuillet de Conches privitoare la Ludovic al XVI-lea și Maria-Antoineta). La călătoria în Ardeal era de con-

sultat raportul Sasului care l-a întovărășit (v. nl. precedent al acestei reviste). Așa-numita audiență a lui Horea la Iosif va fi fost una din obișnuitele conversații ale împăratului cu oameni de jos (v., acum, și studiul d-lui Göllner, la Cronică din acest nr.). Se puteau folosi și piesele din Hurmuzaki, XV. Cîteva note de același fel se adaugă (pentru luptă și supliciu). Patenta pentru desființarea iobăgiei în românește, ca anexă.

* * *

Nicolae Roșu, *Dialectica naționalismului*, București 1935.

De fapt, d. Nicolae Roșu dă, cu toată metafisica abstrusă din prefață, nu un studiu asupra mijloacelor prin care a lucrat naționalismul, ci, într'o puternică sintesă, de o frumoasă formă, istoria însăși, în margini restrinse și așa încît să poată fi înțeleasă de cetitorul cult, a naționalismului la noi.

De la început se subliniază tare greșeala oamenilor de la '48, în cari însă, ca la Bălcescu și chiar la I. C. Brătianu începător, era simțul desvoltării istorice, pe care fanariotismul, care n'a fost un regim, ci o acoperire de suprafață, nu a întrerupt-o. Peste analiza atentă, dovedind o vastă cetire, a ideilor opuse, de la Descartes, a cărui fatală influență e semnalată, prin Spinoza, care, cu un ecou sufletesc profund, de care Descartes matematicul e total lipsit, nu poate fi înțeles în misticismul său cu platoșă raționalistă decît evreiește și medieval („filosofii“ secolului al XVIII-lea l-au reclamat în zădar ca părinte) la Kant (a fost el așa de adînc influențat de Rousseau, atît de superficial?) și la cugetătorii germani și francesi ulteriori (cu o călduroasă gloriificare a lui Proudhon). Cu toate frumoasele pagini de la 91 înainte, cetitorul va fi grăbit să ajungă la ale noastre. Cu dreptate se înlătură ilusia unui ortodoxism incapabil de a fi definit și exemplificat, care s'ar opune unui naționalism al cărui sfîrșit îl proclamă oameni pe cari o cultură primitivă prea tîrziu și dintr'un singur loc i-a tulburat în concepțiile lor (v. p. 147 și urm.). „Gheboșiți asupra psaltirii, îngîmînd cîntecul religios al octoihului“ e o expresie fericită pentru o tristă realitate (p. 150). Foarte bună și prețuirea lui Despot (a se îndrepta: Heraclide și Reticus; p. 155). La masonerie, studiată cu îngrijire, era a se întrebuința și agitația de pe la 1770, de care m'am ocupat în două memorii la Academie (în Moldova, Carra era Frances și nu fusese trimes de nimeni

pentru propagandă; Știrbei-Vodă era mason: am tipărit în *Correspondența* lui însuși actul de primire). Diamant a fost lămurit de curind prin cartea d-lui Popovici de la Iași, saint-simonismul e tratat pe larg de același; societățile secrete de pe la 1840 la noi n'au a face cu francmasonii, cu atît mai puțin acțiunea revoluționară din Moldova. Un interesant capitol despre Quinet și Romîni (a se adăugi la bibliografie traducerea la Vălenii-de-Munte a autobiografiei lui și comemorația ce i-am făcut la Academia Romîna).

Urmează atitudinea lui Eliad și a lui Bălcescu, primul larg lămurit prin studiile d-lui Popovici; la el nu era atîta ideia care se opunea tinerilor, ci ciuda zeului revoluționar căzut și un fel de instinct popular. Pentru Bălcescu, găsind traducerea în foarte bună prosă a lui Lamennais în chiar 1848 la București, aș vedea într'insa forma istoricului lui Mihai Viteazul, și aceasta ar deschide noi perspective în ce privește autorul *Cîntării României*. Asupra meritelor oamenilor de la '48, d. Roșu răspinge cu dreptate filosofemele fără valoare ale „diletanților estetico-democrați”, ca un Lovinescu. Se opune energumenilor mișcarea culturală moldovenească. Dreaptă, de și dură pentru I. C. Brătianu, paralela cu Kogălniceanu, pp. 223-4: cel d'întăiu a avut însă, la început, o rară intuiție istorică, unită cu o reală curiozitate de a ști, împreună cu un spirit practic care nu l-a părăsit niciodată, asigurîndu-i triumful politic, dar, cu vremea, până la 1877, s'a „rosetisat”. În capitolul următor Xenopol e rămas în urmă; adăugiri esențiale s'au adaus: le-am resumat în cutare conferință la Paris pe care am tipărit-o în *Revue historique* a mea, acum doi ani. Și ilusia moldovenistă a lui Ibrăileanu e considerată ca fiind căzută. Lui Kogălniceanu i se dă ce i se cuvine, și i se va recunoaște tot mai mult. Interesantă discuția, redeschisă acum în urmă, cu privire la aceia cari au vrut și ordonat suprimarea lui Barbu Catargiu.

Cu Simion Bărnuțiu e cineva pe alt teren: aici autorul avea cercetările adîncite ale lui Bogdan-Duică, și e firesc să cadă brutalele atacuri ale lui Maiorescu.

În ce urmează e nedrept a se vorbi de „vlahuțismul plîngăreț și cabotin” (p. 298): răspund frumoasele pagini despre Depărățianu ale poetului cînd era profesor la Tirgoviște. În schimb ce calde sînt paginile despre Eminescu, la a cărui înălțime ideologică nu se putea ridica și din condițiile vieții și învățaturii lor

— de și Delavrancea a făcut studii de drept și la Paris — corifeii generației de la 1890! Interesantă analiza ideilor d-lui C. Rădulescu-Motru (p. 337 și urm.): mulți tineri de azi ar face bine s'o cetească și mēditeze. Alături, și critica ideilor lui Șt. Motăș-Zeletin, p. 343 și urm.: era necesară și ea; la baza unor asemenea idei nu e nici cel mai mic contact cu o adevărată realitate istorică, fără care totul e... în vînt și în cuvînt!

Lucrarea se oprește aici, încheindu-se cu considerații ideologice. S'ar părea că autorul are intenția de a da un al doilea volum. Cu curagiul care-l caracterizează, o astfel de cercetare ar putea risipi multe erori și lămuriri, multe confusii. Nefiind parte, tînărul cugetător ar putea fi crezut și ascultat.

* * *

I. Ionașcu, *Contribuții la istoricul mănăstirii Hurez, după documente inedite din Arhiva Eforiei Spitalelor Civile, Craiova 1935.*

Foarte importante acte privitoare la Hurezi (s'a aflat și numele de Huhurez al satului) au fost găsite de d. I. Ionașcu. O introducere intră și în cele mai mici amănunte în ce privește întemeierea și înzestrarea minunatului lăcaș. După inedit se fixează lista egumenilor („circa 1750“ — v. p. 16, note 81 — se referă la înfățișarea scrisorii și nu pretinde a fi istoricește o dată; alte îndreptări se primesc, firește, cu mulțămire). În *Revista Arhivelor* m'am ocupat de manuscrisul, aflat odată la Hurezi, al lucrării istorice datorite Stolnicului Constantin Cantacuzino (cf. p. 19 și nota 17). La V. A. Urechia, citat acolo, nu e nimic, și nu Urechia a făcut atribuirea cronicii; el tratează despre un nou manuscris al ei și promite o ediție care nu s'a dat (manuscrisul lui Urechia ar fi cel de la Hurez?) Se fixează că mormintul fără inscripție din biserică e al domniței Ancuța (p. 33, nota 114). Se adaugă note despre Brîncovenii de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, p. 29 și urm. Cea mai prețioasă descoperire e însă a catalogului bibliotecii, cercetat și 'n introducere (p. 49 și urm.). (A se îndrepta Zygabenos, „Varicon“ e Varinus, „lcumeniu“ pare curios, „Syggel“ e Syncellus, „Evrigu“: Sirigul, „Samosagu“: Samosatul; la p. 53, nota 351: „piiticești“, un „pinticești“. „Istoria lui Țar Vladimir“ (p. 84) e necunoscută.) Interesant și „regulamentul lui Țar Petru“ (*ibid.*). Cerere de cai la 1796 de la mănăstiri, de Domnie (pp. 99-100, no. 15). Scrisori brîncovenști.

Un „om streinū, din părțile Nemții“, călugăr (p. 113, no. 24). „Scăldători“ în Ardeal pentru cei de dincoace, p. 154, no. 46; Bogate note biografice la documente. Astfel biografia lui Chesarie (p. 65, nota 19). Se dă și un indice de nume și lucruri.

* * *

Mihai Costăchescu, *Arderea Țîrgului Floci și a Ialomiței în 1470. Un fapt necunoscut din luptele lui Ștefan-cel-Mare cu Muntenii* (publicațiile Fundațiunii „Regele Ferdinand I“, Iași), Iași 1935.

D. Mihai Costăchescu a avut norocul — și acest noroc, pe lângă altele, mai vechi, și multe —, de a găsi un act de la Ștefan-cel-Mare (13 Septembrie 1473), în care se pomenește de niște Țigani ciștiğați de Ceășnicul Hanco, „în Țara Băsărăbească, cînd m'am războit Domnia Mea și am distrus și am ars Flocii și Ialovnița“ (оу басара[в]скои земан, колн есми коева[л] гвдмн, таклааь и жигаь Флочи и Яловницоу (p. 1). Lămurind cu admirabila sa răbdare toate elementele cuprinse în document, autorul stabilește ce a fost Țîrgul unde Mocanii transhumanți expuneau lîna lor nedărăcită spre vînzare Turcilor din Hirșova (dar e de mirare cum se ia în samă — „n'ar fi imposibil“ — ridicula părere că numele de Floci ar putea să vie de la „Vloci“, Vlahi (p. 6). Cele „trezeci și șase de biserici“ (p. 7) se reduc de fapt la cele două, una în ruină, alta prefăcută, pe care le-am văzut de mai multe ori. În ce privește „Ialovnița“, Ialomița, e de admis că и e în loc de оу; altfel ar trebui să se admită și o așezare la Gura Ialomiței, care e la o oarecare distanță (se citează o pomenire a „gurii“ supț Mircea Liu; p. 7). „Ilontha“ (p. 7, nota 6) din documentul unguresc e, de fapt: Iloncsa, Iloncia. Numele riului, „sterp“ (v. p. 8), ar fi însemnat: „de stepă“. Un capitol urmărește luptele (aceiași risipă de izvoare; se citează și o versiune a lui Ureche, la autor; v. p. 17, nota; și discuția asupra datei sfințirii Putnei, p. 22, nota). Se urmăresc și boierii pe rînd. Lucrarea e de o erudiție fantastică. Numele grec al Bărganului (v. p. 174) îl semnalasem de mult.

* * *

Ion Conea, *Basarabii din Argeș, despre originea lor teritorială și etnică* (extras din revista *Rînduiala*), București 1935.

- Oricare ar fi concluziile, de sigur îndrăznețe, la care a crezut

*

că poate ajunge autorul, un priceput cercetător în geografie, el are meritul de a fi fixat harta teritoriului (sud-vest ardelean), în care se află larga răspândire a numelui de Băsărabă. Originea lui cumână se cunoaște acum; ea e incontestabilă. Dacă se întilnește acolo, și numai acolo, ea s'ar explica printr'o așezare compactă de Cumani după trecerea lor în Ungaria, prin veacul al XIII-lea. Numele de localități vin de la cele de persoane. Se constată azi un rînd întreg de Băsărabă pe valea Jiiului.

În ce privește concluziile, un lucru e sigur că, dacă mișcarea de unitate politică ar fi plecat din părțile inidorene și bănățene, direcția politică ar fi fost alta decît aceia către Răsărit care se observă de la început în Marele Voevodat. Și cine putea să se așeze în Rîmnîc și să puie mina pe Banat, nu s'ar fi imobilizat prin ponoarele argeșene. Luptele Oltenilor cu Ungaria și înfrîngerea lor a fixat aiurea puterea. De altfel și pe la 1250 independența era numai la Argeș. Cei doi Litovoiu îmi par greu de admis: prin faptul că un stăpînitor e „modest“ nu urmează că n'ar fi putut domni și treizeci de ani; cîți ani a domnit un Ștefan-cel-Mare, un Constantin Brîncoveanu, chiar un Matei Basarab? Ar fi bună observația că în Litovoiu e sufixul *-oiu*, dar compară Radivoiul balcanic. Pornirea din Hațeg a lui Litovoiu e însă, după actul dat Ioanișilor, neadmisibilă. În ce privește numele de Tihomir, asemenea nume se află și în Secuime. Ideia cu Basarabii cumani de rasă și veniți din Est e o iluzie a d-lui Veress; ea nu merită discuție.

* * *

Andrei Veress, *Bibliografia romîno-ungară*, III, *Romîni în literatura ungară și Ungurii în literatura romîna* (1839-1878), București 1935.

În această bogată operă de bibliografie sint multe lucrări remarcabile, între care și rare tipărituri românești: n-le 1377, 1380, 1384: Flechtenmacher despre Szechényi; no. 1395: elegie latină a lui Ioan Rusu; traducerea în nemțește a „Țiganilor“ lui Kogălniceanu; versurile românești către Împărat ale unui Petru Lupulov, profesor în Zara (no. 1440); Elemente de dreptul politic, după mai muți autori, de un filo-romîn, Brașov 1846 (no. 1470), „Cărțica teatrală“ din Brașov, același an, a lui Ștefan Iakab și Venter Florian (no. 1484), *Graiul roman* de Moise Bota (Pesta 1847); o

traducere după broșura din 1848 a lui A. G. Golescu (no. 1508). Ca lucrări ungurești, călătoria lui Francis Kazinczy (1839), o biografie a lui Samuil Vulcan (no. 1388), călătoria lui I. G. Elsner (no. 1401), lauda episcopului Erdeli de un Ungur în versuri românești (no. 1416), Biblia de la Trotuș (cu observația că „Isus“ e scris slavonește: Ic. p. 18), pe lângă ce cîntă un Gheorghe Filimon, profesor în Beiuș, și un Ignatie Balc tot despre Erdeli (n-le 1426, 1428; cf. și no. 1434), călătoria lui Alexandru Urmösy la Ungurii din România, în 1844 (no. 1450), lista semnelor de pe caii boierilor moldoveni, p. 33, versuri religioase românești de Samuil Mökesch, paroh (no. 1473), colecția de scrisori rákóczyene a lui Augustin Ötvös (no. 1503), proclamațiile lui Bem, cîntecele despre Ioan Hunyadi în „Reguly-Album“ din 1850 (no. 1557), Memoriile lui Klapka (no. 1560), Istoria campaniei lui Bem de Ioan Czetz (Tețu) (no. 1570), Amintirile lui Egressy despre trecerea prin Muntenia (no. 1587), poeziile românești traduse de Mökesch („S. M.“), 1851 (no. 1592), Amintirile pe Dunăre ale lui I. Hutter (no. 1599), cunoscuta călătorie a lui Jerney (no. 1601), Cronica lui Mihail Cserey (no. 1621), drumurile botanice ale lui Frederic Fronius, 1756 (no. 1678), foarte importanta istorie a lui Kemény de Iosif Szalay (cu Marcu-Vodă în Ciuc și Romîni în Moravia, cu Mihul Spătar supț Bethlen; no. 1633), nuvela bănățeană a lui Ormós (no. 1714), călătoria comercială a lui Apostol Popp și Franz Voss (1859) (no. 1739), romanul Doamnei Zamfira de Alexandru Halmágyi (1859), (no. 1752), călătoriile lui Ioan Mihail Salzer (1860) (no. 1773), ale lui Ferdinand de Wiedersperg (1861) (no. 1808), Memoriile lui Rosznyay (no. 2004), Albumul Dora d'Istria (no. 2060), scenele de istorie românească ale lui Francisc Kóos (1870) (no. 2129), Memoriile lui Alexandru Veress (no. 2371).

* * *

M. Petrescu, Remus Ilie, I. Totoiu, *Istoria evului mediu, Istoria modernă, Istoria contemporană*, București 1935.

Aceste manuale de cursul superior sînt o bună compilație, în care, iarăși, mai de lăudat e excelența ilustrație. Faptele sînt exacte, dar, ca de obicei în asemenea lucrări, lipsesc caracterisările, care acelea pot rămînea în mintea elevilor, și forma e lipsită de distincțiune. Se vede că autorii au cetit cu sîrguință un număr de

manuale străine. Părțile românești sînt bune. Ideia de a ilustra paginile noastre din Marele Războiu cu odiosul chip al șefului armatelor germane de ocupație e condamnată. Numai cit, e imposibil ca un elev să poată înmagazina acest imens material.

N. Iorga.

CRONICĂ

Se anunță din Bruxelles moartea celui mai mare istoric belgian și unul din cei mai cunoscuți ai lumii întregi, Henri Pirenne, care a fost și un mare cetățean, suferind pentru țara sa în Marele Războiu. Era și un vorbitor cu vervă și spirit și un excelent coleg. Cu cîtva timp înainte de a se stînge avuse durerea de a-și pierde fiul, el însuși un distins istoric.

Istoria pedagogiei, I, de d. C. Narly (Cernăuți 1935), e o lucrare cu plan nou, bine întemeiată și mai ales foarte bine scrisă. Foarte interesante înaltele idei ale lui Vives despre istorie, p. 361 și urm. Citind pe marele Polibiū, el vrea ca istoria să fie „un tot organic și unitar, ale cărui membre sînt diferitele episoade ce prin ele incele, luate în parte, niciodată nu vor putea să redeie“ figura, frumuseța, forța „totalității“ (p. 362, după *De tradendis disciplinis*, *Opera*, I, pp. 507, 511).

În broșura sa *Biografia lui Gr. Alexandrescu (Contribuții)*, București (1935), d. Remus Caracaș aduce știri nouă după notița dictată de poet ginerelui său (studii la Tirgovîște, cu dascălul grec Rafail, apoi la Mitilîneu, tot acolo; pe urmă la Sf. Sava din București; cadet de cavalerie; în nouă luni ofițer; stă trei ani în oaste, demisionînd ca liberal; funcționar la 1841 și pe urmă). Cîteva versuri din vremea decadenței. Soția-i moare la 1879. Un frate, Ioniță.

În *Buletinul Societății de geografie* pe 1934, d-na Mara N. Popp se ocupă de ciobanii ungureni din Argeș. Se constată strînsa legătură între cele două povîrnișuri ale Carpaților. Li se zicea Ardelenilor: Jinari (de la satul Jina). Se descrie biserica din Brădet (sec. XIV) și cea din Jghiab (sec. XV). Un act inedit de la Brătienii secolului al XVI-lea. „Drățicușul“ arată o formă

latină cu *us* pronunțată ungurește (= obicei). Areful poate avea o origine foarte veche. Pentru mutarea Săliștenilor, p. 256.

Se adaugă ce spune d. Laurian Someșan despre „Viața pastorală în munții Călimani“.

Colonelul Ionescu-Dobrogianu adaugă observații despre insula Peuce.

*

În *Cîteva amintiri și pagini din istoria României moderne* (ambele, București 1935), d. Ioan C. Filitti adună mici articole de istorie contemporană, de care, în mare parte, ne-am ocupat la apariția lor în periodice.

*

În *Boabe de grâu*, no. 8, se povestește istoria Școlii Normale unite din Orade (de d. Ioan Georgescu). În presintarea Museului Kalinderu citeva tablouri de Grigorescu (și interesanta trecere a Dunării la Corabia, în 1877). — În n-1 9 *Bucovina în pictură* (de d. Corneliu Gheorghian; opera pictorului Bucevschi). D. M. Beza dă, din descoperirile sale, Evanghelia lui Ștefan-Vodă Rareș (și o foaie în colorii), Evanghelia lui Alexandru-Vodă Mircea (interesantă pictura), vederea paraclisului lui Alexandru (nu Radu), din 1576, la Muntele Sinai, o cruce de la Istrate-Vodă Dabija, un patrahir de la Gheorghe-Vodă Ștefan, o ripidă de la Radu Paisie și un alt Radu pentru Mislea (portrete, p. 561), săbii de-ale lui Brincoveanu, sfeșnicele lui Nicolae-Vodă Mavrocordat (1745).

*

D. Aurel H. Golimas, în broșura *Lupta decisivă de la Tătăreni și capitularea darabanilor de-asupra Tăuteștilor, 22 Novembre 1615* [Iași?], 1935, presintă în amănunte lupta biruitoare a lui Ștefan-Vodă Tomșa contra rebelilor. Se semnalează mai multe atitudini divergente la Poloni. Se fixează locul unde a avut loc ciocnirea.

*

În broșura pâr. Gheorghe Cotoșman, *Restaurarea episcopiei Ți-mișorii*, Timișoara 1935, note despre trecutul reședinței episcopale și arhiepiscopale și încercările de a o restitui.

*

La Mexico a apărut bibliografia țerii până la cucerirea spaniolă (*Guia bibliografică de la Historia de Mexico, epoca precortesiana*), I.

*

În *Cronica numismatică și archeologică*, XI, 101, un articol al d-lui Const Moisil despre colecția numismatică a lui N. Docan. În nr. 102, o notă a aceluiași despre I. Bianu. În nr. 101 și despre un nou monument al cavalerului trac, descoperit la Tomi (foarte frumoasă sculptură). Multe note.

D. Constantin V. Dimitriu răspunde obiecțiilor d-lui Teodor Bălan mai ales în ce privește învinuirile de plagiat ce i s'au adus (*Răspuns unor calomnii*, București 1935). Nu toate argumentele sînt convingătoare și tonul violent face rău apărării.

Prețioasă, din cauza indicației cărților rare și manuscrisurilor, e lucrarea d-lui Eugen Barbul, *Biblioteca Universității „regele Ferdinand I” din Cluj* (Cluj 1935). Astfel un *ex libris* al lui Dimitrie Cantemir (p. 18). Pomelnicul mănăstirii Bistrița (*ibid.*). Presinterea monedelor rare, p. 20. Lista vechilor cărți românești, p. 96 și urm. mai ales exemplarul bine păstrat al Evangheliarului românesc coresian; Evangheliarului slavon al lui Lavrintie). Și o serie de cărți care lipsesc în „Bibliografia” Bianu-Hodoș (din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea). La manuscrise, originalul „Cronicii” lui Șincai (v. pp. 119-20). Descriere a două Evanghelii slavone din secolul al XVI-lea (reproducere a cite unei pagini din fiecare). Ar fi de cercetat miscelaneul românesc scris de „dascălul Todor bătrînul de la Unguraș” (v. pp. 125-6). Sînt acolo și o sută optzeci și opt de diplome de-ale lui Mihai Viteazul (el vorbește într'unul de „principes Transylvaniae, praedecessores nostri”; p. 10). Lista incunabilelor, p. 131 și urm. Dublete românești ce se oferă pentru schimb, pp. 144-7.

O lucrare de cugetare adîncă, perfect sistematizată, o dă d. I. Joldea Rădulescu, în *Sistem de politică cooperativă* (București 1935). Poate, alături de ideologia apuseană, din cugetarea românească era de luat și mai mult. Dar a face aceasta ar fi, cu obiectivurile noastre intelectuale, o întreagă revoluție în informație și elaborare. La Francesi era de întrebuițat frumoasa carte a d-lui Charléty despre Saint-Simon. Partidu'ui „politicilor”, simplă grupare de intelectuali și curteni din Franța de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, i se acordă, după o lucrare recentă a d-lui P. P.

Negulescu, o prea mare importanță (p. 296). Pentru toate acestea a se vedea cursul meu la Academia de Comerț, *Originea formelor vieții contemporane*. În general, e prea puțină istorie în discutarea unei chestiuni care cere o inițiere profundă, și prin izvoare direct, în istorie.

În *Kronstädter Zeitung*, Ianuar-Februar, se reiea, cu argumente filologice, chestia originii Sașilor pentru a sprijini teoria, recentă, că ei au venit din toate țările germane, cea ce e mai mult decît discutabil.

În *Gazeta cărților*, (IV, 9-10, d. D. Mazilu propune să se atribuie lui Constantin Stolnicul traducerea Calendarelor cu prognosticuri, iscălite de „Ioan Frincul“ sau „Ioan Romanul“, care le alcătui pentru Vodă Brincoveanu (d. Mazilu le-a regăsit la Biblioteca Academiei Române, n-le 2358, 3215-4, 3774, și în biblioteca d-lui C. Brincoveanu). În sprijinul acestei păreri e și pomenirea Calendarelor italiene în scrisori de-ale Stolnicului care vor apărea în adausul, pe care-l public, la documentele mele grecești din colecția Hurmuzaki.

În *Prager Rundschau*, V, 4, un studiu al d-lui B. Matouš despre arhivele provinciale în Cehoslovacia.

În publicația d-lor George Ioanișiu și Nicolae Costache, *Industria hîrtiei în România* (ed. a 2-a, București 1934), e și o bună istorie a fabricării hîrtiei la noi. Autorii adoptă părerea lui Hasdeu că o fabrică moldovenească exista la 1538.

În *Albina*, XXXVIII, 11, o notă biografică, și portret, despre secundul scriitor, și istoric documentar, C. D. Aricescu.

În *Mémoires de la Société royale des sciences de Bohême, classe des lettres*, 1933, d. M. V. Šahmatov publică o plîngere din 1648 către Țarul Alexe contra abuzurilor „puternicilor“ și dregătorilor, cerînd adunarea Statelor generale și alegeri ale judecătorilor.

D. I. Ionașcu arată în *Cercetări Istorice*, X-II, curioasa origine moldovenească a lui Andrei, Marele Logofăt al lui Mihai Viteazul. Îndreptări de amănunte (și la d. Filitti).

*

În *Codrul Cosminului*, IX (1935), pe lângă materialele polone privitoare la Mihai Viteazul pe care le aduce d. Ilie Corfus — ne-am ocupat aiurea de dinsele —, comunicarea d.-lui I. Nistor la Congresul din Varșovia despre Polonia în războiul Crimei mai ales după corespondența din București a lui Coronini, pe care o publică autorul. D. V. Grecu vorbește despre ediția, ce ar trebui să se deie, a „Erminiei“ (cercetări de manuscrise și la Muntele Athos). Tot d. V. Grecu caută „influențe sirbești în vechea iconografie bisericească a Moldovei“, dar nu e nimic probant ca pictură exterioară în asemănarea făcută de d. Grabar cu unele cazuri sporadice în Apus sau în Serbia (dar *târziu*); pp. 238-9. Amănunțit cercetează d. Eug. Păunel chipurile populare moldovenești date în descrierea de călătorie a lui Teodor Karaczay (originea în desemnurile lui Kronbach). D. Victor Morariu se ocupă de o încercare de tragedie asupra lui Horea de Ghiță Popp (copie pe *Wilhelm Tell* al lui Schiller). De d. Teodor Balan cercetarea hotarului la Ceremuș (documente inedite).

Apoi note despre Budai Deleanu și dări-de samă (mai ales de d. V. Grecu).

*

Un pios studiu, bine ilustrat, de d. Virgil Vătășianu, *Pictorul Octavian Smigelschi*, Sibiu 1936.

*

În lucrarea păr. Paraschiv Angelescu, *Inscripția falsă de la mănăstirea Bacicovo și aducerea moaștelor Sfintei Filoftea în țară* (din „Biserica Ortodoxă“, București 1936), se arată că inscripția care ar fi dând data morții, la 1404, a patriarhului Bulgariei Eftimie e un fals, recunoscut și de știința bulgară (ar fi ajuns imposibilul chip de a prezenta anul: AAA = 1404). E o dovedire limpede și convingătoare.

*

Într-o nouă serie din *Vom Leben und Wirken der Romanen, Rumänische Reihe*, II, a d.-lui Gamillscheg (Jena-Lipsca, 1936) d. G. Opreșcu vorbește de noua pictură românească, d. I. Singiorgiu de Eminescu.

*

În tipărirea raportului lui Priscus în *Izvoarele istoriei Românilor*, ca volum VIII, d. G. Popa-Lisseanu urmează o metodă pe care am arătat-o cit e de greșită: text neverificat pe manuscrise, traducere care nu stringe originalul (la început chiar, unde vede traducătorul în πάντας τοὺς παρὰ σφῶς καταφυγόντας pe „fugarii sciți“ ?), introducere și note incomplete. Premiarea colecției de Academia Română a fost o greșeală, care se va inveda încă mai mult în felul cum această costisitoare și puțin utilă culegere arată să se desfășure. Cînd se citează interpretarea obiecțiilor d-lui Țiceloiu cu privire la fugarii de la Huni (p. 89), se trece cu vederea că la început e vorba de toți fugarii și apoi numai de acei „Sciți“ cari pot fi numai supuși ai Hunilor. Nu zice chiar d. Popa Lisseanu că supt numele de Sciți se înțelegeau *toate* *popoarele* de la Nordul Dunării (p. 101, nota 1)? Se întrebă cineva de ce în traducere nu se păstrează împărțirea în paragrafe.

*

Acte diverse de administrație curentă le dă d. Ioan C. Filitti, în *Documente din vremea Regulamentului Organic*, București 1935.

*

D. Murărașu mai dă o bună ediție, bogat adnotată, a „literaturii populare“ a lui Eminescu.

*

În *Revue d'histoire moderne*, Novembre-December, d. Henri Hauser prezintă mișcător amintirile sale despre Henri Pirenne (și extras). În caracterizarea marelui istoric acest pasagiu: „l'habitude de rechercher sous les mots, les institutions, les formules, sous les textes mêmes, la réalité humaine, la chair vivante“ (p. 7).

*

Foarte multe lucruri nouă și vederi largi, ca de obicei la acest scriitor de o așa de mare distincție, în broșura profesorului Ezio Levi, *Lope de Vega e l'Italia*, Neapole 1935 (personajii din comedia italiană și pasagiile italiene la bogatul dramaturg spaniol).

*

În *Elementul popular în literatura cultă* (*Mem. Ac. Rom.*, secț. lit., ser. III, VII, 4), d. Artur Gorovei găsește inspirație populară în *Regele Lear*, în *Macbeth*, în lirica italiană (turturica), într'o bucată a lui I. Catina (balada lui Corbea), în Eminescu.

*

Asupra unitii religioase de la Brześć o notă de d. K. Chodynicki în *Bulletin International de l'Académie polonaise des sciences et des lettres*, 1935, Ianuar-Mart (teamă de legătura cu noul Patriarhat din Moscova). D. M. Małeckci vorbește despre „caracterale balcanice ale dialectelor din Macedonia“.

*

Interesante documente cu privire la Războiul de o sută de ani în *Bulletin of the institute of historical research*, X, 39.

*

Se anunță o *Bibliographie zur Vorgeschichte des Weltkrieges* de Alfred von Wegerer, Berlin 1934.

*

Interesante obiecte din epoca fierului, descoperite în Siberia, la T. J. Arne, *Barsoff Gorodok, ein westsibirisches Gräberfeld aus der jüngeren Eisenzeit*, Stockholm 1935.

*

O lucrare de vaste dimensiuni, peste 700 de pagini, căutând informații și departe, în lumea polonă, e a d-lui Pierre Mesnard, *L'essor de la philosophie politique au XVI-e siècle* (Paris 1936). Se cuprinde analiza amănunțită, începând cu Machiavel, a cugetării tuturor represintanților de căpetenie ai secolului.

*

N-le 11-2 din anul XVI ale *Celor Trei Crișuri* sint închinat Transnistrienilor.

*

În *Memoriile Academiei Române*, ser. III, XVII, 5, *Formularul fanariot* de N. Iorga (după un ms., intitulările cancelariei domnești în epoca Fanarioșilor).

*

D. Erling Stensgård publică o lucrare ilustrată, *H. C. Andersen i Italien* (și desemnuri ale lui, de multă viziune).

*

Pentru așa-zisul „testament al lui Petru-cel-Mare, *The Slavonic and East-European Review*, Ianuar 1936 (Laurence Lockhart).

*

În *Gînd Românesc*, 1935, 11-2, d. Nicolae Lașlo, despre traduceriile lui Horațiu în românește.

*

Tot n-1 pe Novembre-December 1935 din *Biserica ortodoxă română* e ocupat de studiul d-lui Teodor M. Popescu, *Ençiclica patriarhilor ortodocși de la 1848*.

*

De relevat în *Țara Btrsei*, VIII, 2, însemnările d-lui Mihail Popescu despre amestecul profesorilor ardeleni în mișcarea de la 1848 din Principate. D. Horia Teculescu despre manuscrisele lui Virgil Onișiu. D. Aurel A. Mureșianu despre alcătuirea „Tribunei” (un document nou).

*

Într-o splendidă ediție ni se dau studiile d-lui George D. Florescu, *Din vechiul București* (1935) (cercetare și explicare a unor planuri austriece).

*

Lucruri mai noi privitoare la mănăstirea Neamțul Nou, în *Viața Basarabiei*, IV, 11-2.

*

În *Arhivele Olteniei*, XIV, 79-82, d. Ioan C. Filitti se ocupă de pretenzenții munteni din secolul al XVII-lea, la început, Mihai Cămărașul și Neagoe-Vodă. (Pentru cel d'întăiu se presintă foarte atrăgătoarea ipotesă că ar fi fiul lui Gheorghe Cămărașul, cumnatul care a întovărășit în exil pe Petru Șchiopul. Nu e convingător că Neagu-Vodă n'ar putea fi Neagu Aga și încă mai puțin că ar fi un bastard al lui Radu Șerban.) Despre Hasdeu și Maiorescu la Iași, d. I. Mînea. Despre pacea din Belgrad d. V. Mihordea (foarte amănunțit studiu, sprijinit pe cunoașterea perfectă a izvoarelor; documente). Scrisori de-ale lui Filareț de Rîmnic publică d. N. A. Gheorghiu. D. Emil Virtosu a descoperit interesanta autobiografie a lui Aricescu. D. C. N. Mateescu dă versuri ale unui preot argeșean (începutul secolului al XIX-lea). Păr. Teodor Bălășel publică pomelnicul, redactat de Dionisie Eclesiarhul, al bisericii din Drăgășani. Urmează studiul, de care ne ocupăm deosebit, al d-lui I. Ionașcu despre mănăstirea Hurezi. Apoi documente și cîntece populare. O biografie a romancierului Gib Mihăescu. Prețioase rectificări, pe obișnuitul ton iritat, ale d-lui Ioan C. Filitti: unele nici nu sînt rectificări, ci erate și precisări, de care firește e de ținut samă ca și de cele ce, tot firește, se pot face, cînd e timp, autorului însuși, cum i-o servește d. I. Ionașcu pe p. 507 și

urm., și chiar un buclucaș inveterat, d. St. Nicolaescu, pe p. 513 și urm. Importantă rectificarea d-lui Aurelian Sacerdoțeanu că Litovoiu a trebuit să moară, cind regele Ungariei era copil, la 1273, nu 1279 (pp. 516-7). Și despre originea lui Dionisie Eclesiarhul (pp. 517-8).

*

D. Vintilă Mihăilescu dă o frumoasă carte, de solidă arhitectură și de formă stilistică precisă, în *România-geografie fizică* (București 1936). Partea din urmă, cuprinzind considerații asupra populației, e importantă și pentru istorici. Multe ilustrații. Bibliografie.

*

În *The diplomacy of imperialism, 1890-1902*, de William L. Langer, 2 vol., New-York-London 1935, se va găsi, într'o formă plăcută, întrebuintarea unui imens material pentru a elucidă toate capitolele ofensivelor imperialiste.

*

În *Cronica numismatică și arheologică*, XI, 103-4, pomenirea numismatului Regling.

*

În *Albina* din 21 Februar, o notiță a d-lui St. Cardaș despre Miron Pompiliu (cu portret).

*

În *Hotarul* de la Arad, Februar-Mart, o notiță a păr. Gh. Ciuhandu despre circulația general-românească a cărților bisericești. Un memoriu politic inedit al lui Vasile Goldiș.

*

D. F. L. Ganshof adună două articole despre H. Pirenne, în placheta *Henri Pirenne, le maître, l'historien* (Bruxelles 1936).

*

Note despre Bisericiani, în C. Stoide, *Contribuții la istoricul mănăstirii Bisericiani* (din „Arhiva“ de la Iași [1935] și documente inedite).

*

În *Revista fundațiilor regale*, II, 11, de reținut scrisorile lui Duiliu Zamfirescu, amintirile d-lui Al. Em. Lahovary. D. Alexandru Marcu despre studiile lui Bărnuz în Italia.

*

Asupra primelor manifestații de divinitate a Împăratului, d. D. M. Pippidi, în *Athenaeum*, 1.

Se publică, fără arătarea numelui, un frumos volum comemorativ, *Casina Română Brașov, 1835-1935* (Brașov 1935). Se adaugă articole ca acela despre planul dacic din 1848, de d. Aurel A. Mureșianu (trecerea pe la Brașov a lui Grigore Balș, Nicolae Ionescu, Gheorghe Sion, Gheorghe Cantacuzino și alții — și Alecsandri? —, bănuții de Magistrat. Se vede Bibescu-Vodă trecând prin oraș după abdicare și întrebând pe Bariț „unde și pe cit teritoriu voiți d-voastră să înființați Dacoromania ca Stat roman“). Ziaristul Valentinianu, pe care l-am cunoscut, pretindea că Vodă-Cuza ar fi venit de mai multe ori la Brașov pentru conciliabule politice. O altă contribuție de d. Candid C. Mușlea. Lista conducătorilor, de d. Ion Colan.

Și unele elemente de istorie, mai nouă, în broșura d-lui Cornel Corneanu, *Biserica Banatului*, Caransebeș, 1935.

Țara Birsei consacră o mare parte din n-1 6 al anului VII amintirii profesorului Virgil Onițiu (foarte frumos și plin articolul d-lui Horia Teculescu). D. I. D. Condurachi își continuă studiul despre vechiul drept românesc (contra originii slave). În articolul păr. Oct. Popa despre Ugrinus cu greu am putea admite povestea romantică a nevestei lui Basarab în dragoste cu nu știu ce Secuiu după cronică secuiască tipărită de Szádeczky (pp. 566-7).

Academia de Comerț din București face să apară un nou „Buletin bibliografic“.

D. Nicolae I. Popa dă o ediție nouă a nuvelor lui Gérard de Nerval, *Les filles du feu*, 2 vol., Paris 1931.

Dd. Ilie Minea și L. T. Boga dau a doua parte din sirguincioasa lucrare despre „cum se moșteniau moșiile în Țara-Românească până la sfârșitul secolului al XVI-lea“ (Iași 1936) (extras din *Cercetări Istorice*, X-XI). Discuție cu privire la chestia controversată a „moșiilor prădalice“ (p. 6 și urm.), ceia ce ar fi : excepțională,

ne „tradiționale“. Interesantă e pomenirea unui document din 1579 cu „begoglu“ — bine identificat cu Aloiso Gritti, „fiul de doge“ —, care vine supt Vlad-Vodă Vintilă cu un pretendent, și acesta e tăiat cu toși aderenții lui (pp. 125-6). Domnul se scusă la Constantinopol prin trimeterea boierului Firtat. Și alte cazuri de „viclenie“, folositoare pentru istoria veche, p. 126 și urm.

În *Atti della deputazione di storia patria* din Veneția, 1932-4 Veneția 1935, un articol de D. Gino Fogolani despre procesul intentat de Inchisiție marelui pictor Paolo Veronese. I se obiecta că în tabloul judecății celei de pe urmă a introdus costume, „bufoni, cini, arme și astfel de bufonării“. El răspunde că „a crezut cum că face bine“ și că „figurile de bufoni sint afară de locul unde e Mintuitorul“. I se cere să „îndrepte pictura“.

În *Povestiri de pe front (1916-1917)*, București, (1935), generalul C. Dona, care iscălește „Clucerul Dinu“, dă știri noi, într'o formă beletristică, asupra luptelor din Ardeal.

În *Analele Dobrogei*, XVI (1935), d. Alex. P. Arbore se ocupă (*Sicia Transilunăreană*) de Cazacii mutați cu „siciul“ (sau „sicea“) lor în Dobrogea.

D. Jan Šeba, ministrul Cehoslovaciei, tipărește conferința sa *Românii și Cehoslovacii de-a lungul istoriei* (București 1935).

Supt titlul *Contribuții la istoria diplomatică a României în secolul [al] XIX-lea* (București 1935), d. Ioan C. Filitti adună un număr de studii apărute în revistele mele, în *Viața Românească* (politică germană înainte de Marele Război) și în *Convorbiri Literare*, precum și o corespondență a lui Gentz cu Alexandru-Vodă Suțu.

Cartea, frumoasă, a d-nei Alice Volnescu despre Montaigne (*Montaigne, omul și opera*; București 1930) e sprijinită pe analiza răbdătoare a mării opere înseși. Și biografia e făcută pe izvoare; nu se uită planul călătorului de a merge, în drumul italian, pe la Cracovia și spre Grecia, atingând regiunile noastre (p. 154;

lipsește trimeterea la vechea ediție a notelor de călătorie, îmi permit a semna autoarei studiul meu despre Montaigne, — și cu bibliografie; pentru planul „valah“, p. 164, nota 1 — în *Istoria literaturilor romanice*, II, București 1920; dar știu bine că pentru scriitorii români cărțile românești nu există). Considerațiile de politică generală din prima parte sînt cam vagi. Unele erori la cărțile pomenite la paginile 174-5 se pot îndrepta ușor. Cuzanu, citat de mai multe ori, e sau Cusanus, latinește, sau Nicolas de Cues, în vulgară. Și tradiția Maranilor, de care Montaigne e așa de legat, cerea o explicație. E o carte care trebuie citită, și de toate vrstele.

În „Biblioteca populară a Asociațiunii „Astra“, *Cîntece Ottenesti* de N. I. Dumitrașcu (f. an). Bucăți lirice, cu teme în mare parte cunoscute.

Despre Baba-Novac, în Ion Filimon, *Povestiri istorice — Din trecutul românesc al Clujului* —, din „Biblioteca populară a Asociațiunii „Astra“ (f. an) (alături mișcarea țeranească din 1437 și procesul Memorandului).

În *Neamul românesc pentru popor*, 16 Februar 1936, o nouă baladă haiducească, *Pătru haiducul* (din Dolj).

D. Jean Bruchesi face să apară volumul II din cartea sa populară, *Histoire du Canada pour tous*, cuprinzînd „regimul engles“. Se vede de la început iubirea locuitorilor pentru limba, legile și instituțiile franceze (p. 25 și urm.). Oprire a cărții franceze (p. 77). Resistență a clerului catolic, pus „supt autoritatea regelui“ (nu se recunoaște episcopatul de Québec). Slabi guvernatorii. Rolul unui Papineau și al școlii lui politice. Răscoală a „patrioșilor“. Așa se creiază Statul, prin reunirea celor două provincii, în 1840. De aici, supț influența războiului de secesiune din Statele Unite, se va trece la regimul federal în forma unitară de la 1867. „Dominionul“ se naște.

Cu tendința, lăudabilă, de a apăra vechile nume de străzi în Sibiu, publică d. Arnold Pancratz o contribuție utilă la istoria culturală a Ardealului, *Die Gassennamen Hermannstadts, Ein Kulturbild*, Sibiu 1935.

În *Cultura creștină* de la Blaj, visitații canonice unite în secolul al XVIII-lea (de d. Zaharia Picișanu). Pasagiile aduse de d. Nicolae Brinzeu despre intenția de unire cu Roma a lui Mihai Viteazul, înțeles cu nunciul Malaspina (pentru relațiile lor, *foarte rele*, v. a mea recentă *Istorie a lui Mihai Viteazul*), din Albert Huett (printr'o carte din 1847) și din Palma (de la 1785) nu pot fi probante.

O frumoasă și înduioșată amintire a doctorului I. Cantacuzino în bogata carte de comemorare *În memoria profesorului Ioan Cantacuzino* (București 1936).

Detalii foarte curioase asupra vieții în Apus (Franța, Italia) la începutul veacului al XVIII-lea în studiul d-lui L. Ferrasi, *L'abate Antonio Conti e Madame de Caylus*, în *Atti* ale Institutului venețian, XCIV². D. M. Missedaglia publică o corespondență a lui Gordon, eroicul apărător al Sudanului. Azi mai ales publicația ar trebui să trezească un deosebit interes.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Arhiva Someșană, no. 18, aduce contribuții foarte însemnate, ca articolul d-lui Virgil Șotrôpa despre viața Românilor în satele săsești ale secolului al XVIII-lea (dirze ofensive populare); Sașii distrug case și paraclise; extrem de interesant e că — v. p. 307 — Sașii se ridică împotriva Mariei-Teresel, căreia spun că nu-i datoresc decît birul și declar că sînt cu „veșnic învingătorul Frederic al II-lea”: „noi, Sașii, încă sîntem Prusieni și ținem cu Prusienii”. În legătura cu Romîni, Sașii sînt siliți a scrie românește, pp. 314-5. Apărarea grănicerilor de organele militare, p. 331. Ungurii și Sașii cari nu vreau să între supt steag sînt mutați oficial, p. 332 și urm. Și acte publicate de d. Vasile Bichigean. *E încă o întreagă istorie a Romînilor din Ardeal care nu s'a scris*. Și amintirile de student la Viena ale d-lui Iuliu Moșil.

N. Iorga.

NOTIȚE

Toiculescu cita, în *Raport asupra unei misiuni etnografice în Bulgaria*, București 1878, această inscripție de la Vidin: „1785, acestu clo otu iaste cumpărat de Jup. Ioanü sinü Toaderü, Jup[ă]neasa Safta“.

Pentru biografiile lui Rhigas și Corai (după *Vie d'Adamantios Coray, écrite par lui-même*, Paris 1833) și Jacques C. Bolanachi, *Hommes illustres de la Grèce moderne, Rhigas et Coray*, 1875. Corai dă lecții capelanului olandez de la Smirna Bernard Keun și trece apoi la Amsterdam, unde stă șase ani, pe lângă pastorul Adrian Buurt.

*

Pe ediția din 1639 a lui Hipocrat și Galen, la Ac. Rom., se cetește: 'Α. Ἀδμαντιδης, ἰατρος βεραιατος, 1873, Βουκουρεστι.

*

Între membrii lojei masonice din Sibiiu la 1776 (după *Archiv f. siebenburgische Landeskunde*, indicație pierdută) se întâlnesc Grecii Dimitrie Marco, tâlmaciu la cancelaria de Războiu (n. 1740), Toma Vellera, din Macedonia, jude al Companiei (*ibid.*, n. 1732), Ștefan Kozta din Beiuș (n. 1748 la Hălmagiu), Daniel Fabian (n. Vurper, 1751), Ioan Bulia, servitor (din Singiorz), Ioan Molnar oculistul (n. la „Zood“, 1749), Ladislav Bala, perceptor la Cetatea-de-Baltă, Sulzer, Constantin „Fuschul“ (de la Viștea-de-jos), tot servitor gubernial.

*

Pentru relațiile care au fost între Siberia și America-de-Nord, permițînd răspîndirea artei lineare a se vedea în cartea lui Edward Alsworth Ross, *Russia in upheaval*, New-York 1918, existența în Siberia, la 5.000 de mile de patria lor, a unui grup de Piele Roșii (pp. 1856).

*

Consulul prusian din Galați a trimis înscrispîturii lui Mommsen, care le-a dat în „Buletinul Institutului de corespondență arheologică din Roma“, 1864, p. 260 și urm.

*

În *Revue Archéologique*, XXVII (1874), p. 196 și urm. se dă, după *l'Indépendance hellénique*, biografia lui Gr. G. Pappadopulo, învățătorul Dorei d'Istria. Născut la Salonic „cîțiva ani înainte de revoluția de la 1821“, e chemat din Paris, unde studia, de Alexandru-Vodă Ghica pentru creșterea nepoților. I se dă și catedra de grecește la Sf. Sava. Cu Vodă el se retrage la Dresda, de unde merge în Ungaria și în Grecia. Scrie un „Manual de Pedagogie“.

*

Asupra speranțelor legate de intrarea României în războiu, v. Harry Stuerman, *Deux ans de guerre à Constantinople*, Paris 1917, p. 97: „Cînd România a intrat în luptă, a fost un delir în toată Pera, și chiar și cei mai mari pesimiști credeau atunci că Constantinopolul va fi liberat cel mai tîrziu în două luni“. Peste puțin se anunța „imensa pradă“ luată la noi (p. 103).

*

O interesantă declarație a lui Conrad de Hötendorf, la 28 Iunie 1914, se află în noua carte a soției sale, Gina (*Mein Leben mit Conrad von Hötendorf*, Lipsca 1935): „Din nenorocire am cîștigat aici impresii care nu lasă a se prevedea nimic bun pentru viitorul Monarhiei și anume pentru cel mai apropiat. *Serbia și România vor fi culele la sicriul ei*. Rusia le va sprijini puternic pe amîndouă. Va fi o luptă fără perspectivă; totuși trebuie dusă, de oare ce o monarhie așa de veche și o așa de veche armată nu pot apune fără glorie.“ El vedea stîrmarea „culturii ariene“, și începutul unui teribil „războiu de rase“. Doria cu toată căldura un singur Stat german, și cu Austria.

*

În F. Lenormant, *Turcs et Monténégrins*, Paris 1866, la genealogia Cernoievicilor se vede o fată a lui Gheorghe al III-lea (p. 283), din 1449-59, și a Voisavei Ducagin, Ecaterina, care iea pe „Radoul de Valachie“ (*Radu Călugărul?*), atunci cînd o soră se mărită cu Ștefan Brancovici (care?), și un frate, Ștefan al II-lea (primul, din 1449, tatăl lui Gheorghe al III-lea, ținuse pe Voisava Kastriota), domnește de la 1497 la 1515.

Același, la pagina 21, prezintă pe Gheorghe Srașimir, seniorul așa-numitei Zete, lângă Durazzo, ca soț al „Despinei“. Iuvelița, fiica lui Lazăr al Serbiei, care ar fi fost „văduva Domnului Valahiei“, citind pe Orbini, p. 295, dar și pe Du Cange, *Illyricum vetus et novum*, p. 66 (v. și Lenormant, p. 21, note 2, unde se citează și un pretins cîntec scos de Mërimée dintr'„un manuscris al Bibliotecii Arsenalului din Paris“, în care Gheorghe Balș ar fi înlocuit cu Gheorghe Omoievici). Legătura lui Lazăr cu dinastia munteană nu e pomenită numai acolo, ci și în Analele sirbești.

N. Iorga.